

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

«Затверджено»

Голова приймальної комісії

Волинського національного
університету імені Лесі Українки

Анатолій ЦЬОСЬ

«25 березня» 2022 р.

ПРОГРАМА

ВСТУПНОГО ІСПИТУ ДО АСПІРАНТУРИ

ДЛЯ ВСТУПУ НА НАВЧАННЯ НА ОСНОВІ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА

(ОСВІТНЬО-КВАЛІФІКАЦІЙНОГО РІВНЯ СПЕЦІАЛІСТА)

ДЛЯ ЗДОБУТТЯ СТУПЕНЯ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ (PhD)

ГАЛУЗІ ЗНАНЬ 03 ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 032 ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ

(освітньо-наукова програма «Історія та археологія»)

ЛУЦЬК – 2022

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Вступне випробування з історії має на меті перевірку вмінь вступників до аспірантури самостійно аналізувати історичні і сучасні суспільні та соціальні явища, застосовувати набуті історичні знання, вміло користуватися усім арсеналом методів і методик наукових досліджень. Вступники мають продемонструвати здатність прогнозувати історичну перспективу, навички застосування одержаних знань при вирішенні професійних завдань, готовність жити в умовах наукового плюралізму, формувати культуру наукової дискусії, володіти педагогічною психологією та методикою.

Вступне випробування з історії включає питання з курсів історії України, археології, всесвітньої історії, музеєзнавства та пам'яткознавства. Ці завдання відповідають кваліфікаційним вимогам до фахівця підготовленого відповідно до освітньо-професійної програми напряму “Історія та археологія”.

Історія України

Стародавнє населення України у ранньозалізну добу

Кіммерійці. Скіфи: розселення, заняття та побут. Основні етапи історичного розвитку Скіфії. Сармати на території сучасної України. Релігійні вірування сарматів. Осіле землеробське населення українського Лісостепу та Полісся.

Давні слов'яни на території України

Походження та рання історія слов'ян у дослідженнях лінгвістів, істориків, археологів, представників інших наук. Історичні джерела про походження та основні етапи етногенезу давніх слов'ян. Суспільна організація, господарство та побут давніх слов'ян. Духовна культура давніх слов'ян. Стосунки слов'ян із сусідніми народами.

Виникнення держави у східних слов'ян та основні етапи її історичного розвитку

Історичні передумови виникнення держави у східних слов'ян. Давньоруська держава за перших князів (Олега, Ігоря, Ольги та Святослава). Політичний, соціально-економічний та культурний розвиток Києво-Руської держави за Володимира Великого та Ярослава Мудрого. Основні тенденції розвитку Київської Русі у 1054-1113 рр. Володимир Мономах, його внутрішня та зовнішня політика. Київська Русь у другій половині 20-х – на початку 30-х рр. XII ст.

Трансформація державно-політичного устрою Давньоруської держави та основні тенденції її політичного та соціально-економічного розвитку у період роздробленості

Причини роздробленості Давньоруської держави. Основні тенденції розвитку Київського, Чернігово-Сіверського, Переяславського, Галицького та Волинського князівств. Боротьба за Київ у середині XII ст. Взаємини Русі з кочовими народами. Русь і половці у період роздробленості. Завоювання руських князівств монголо-татарами.

Галицько-волинська держава у часи правління Данила Галицького

Боротьба Данила Романовича за владу у Галицько-Волинському князівстві та його утвердження на князівському престолі. Внутрішня політика Данила Галицького. Основні напрями зовнішньої політики. Коронація Данила Романовича. Монгольськанавала та її наслідки для історії Русі.

Українські землі під владою Литви

Захоплення Литовським князівством Волині, Чернігово-Сіверщини. Поділля і Київщини з Переяславщиною. Вплив культури руських земель на Литву. Кревська унія (1385 р.). Островська угода 1392 р. Становлення політико-адміністративного устрою та управління на Україні. Зміцнення Великого князівства Литовського за князювання Вітовта. Ліквідація удільних князівств. Литовські Статути (1529, 1566 і 1588 рр.)

Соціально-економічний розвиток України наприкінці XIV – першій половині XVII ст.

Стан сільського господарства. Зростання феодального землеволодіння. Фільваркова система господарства. Категорії селянського населення. Посилення феодально-кріпосницького гноблення (форми феодальної ренти, закріпачення селян і зростання визиску їх). Волочна поміра (1557 р.). Ремесла і промили. Цехи. Міста. Магдебурзьке право. Соціальна структура міського населення. Внутрішня і зовнішня торгівля. Юридичне оформлення кріпосного права. Литовський Статут 1588 р.

Формування української народності

Умови формування. Розвиток української мови. Виникнення та поширення назви „Україна”. Термін „Мала Русь”. Аналіз письмових та усних джерел щодо функціонування назви «Україна». Етапи формування української народності. Проблема формування української народності у тлумаченні різних істориків у залежності від їхньої політичної заангажованості.

Люблінська унія 1569 р.

Утворення Речі Посполитої і перехід Київщини, Волині, Брацлавщини від Великого князівства Литовського та Корони Польської. Українські землі після Люблінської унії. Річ Посполита. Адміністративно-територіальний устрій українських земель у складі Речі Посполитої.

Виникнення козацтва. Запорізька Січ та її прогресивна роль в історії України Територія, умови і джерела формування козацтва. Соціальна нерівність у середовищі козацтва. Виникнення запорізької січі та її устрій. Символіка. Воєннемістецтво козацтва. Зв'язки запорізького та донського козацтва. Боротьба козацтва проти турецько-татарської агресії. Утворення реєстрового козацтва. заняття і побут козаків. Культурне життя на Запорізькій Січі (освіта, релігія, архів Коша Запорізької Січі). Петро Сагайдачний.

Визвольна війна в Україні середини XVII ст. (Хмельниччина 1648-1657 рр.)

Передумови, причини та характер Хмельниччини. Зиновій Богдан Хмельницький: нові штрихи до політичного портрету. Перші перемоги: від Жовтих Вод до Замостя. Збаразько-Зборівська кампанія 1649 р. „Реєстр Війська Запорозького”. Битва під Берестечком та інші бої. Українсько-російська угода 1654 р. „Переяславська легенда”. Віленське перемир'я 1656 р. Останні дні та смерть Б.Хмельницького 1657 р. Місце Хмельниччини в історії України та Європи.

Руїна

Геополітичні причини руїни. Іван Виговський. Юрій Немирич та його ідея “Великого князівства Руського”. Гадяцький трактат. Юрій Хмельницький. Переяслав –

2. Слободищенський трактат 1660 р. Чорна рада 1663 р. Спроба встановлення нового контролю над Україною згідно Батуринських статей 1663 р. та Московський статей 1665 р. за Івана Брюховецького. Гетьман Петро Дорошенко – “сонце Руїни”. Гетьманування Д.Многogрішного та І.Самойловича. Підпорядкування Київської митрополії московському патріархатові.

Гетьманщина в останній чверті XVII – 80-х рр. XVIII ст.

Гетьманщина: термінологія, періодизація та історіографія. Політична історія козацького Гетьманату від Івана Мазепи до Кирила Розумовського. Північна війна і українські землі: між Росією, Швецією та Польщею. Соціально-економічна політика Івана Мазепи. Український сепаратизм 1708 р. Гетьманування Пилипа Орлика на вигнанні “Пакти і конституції відносно прав і вольностей Війська Запорозького ...” 1710

р. Українська козацька держава за гетьманування Івана Скоропадського та Павла Полуботка. Перша Малоросійська колегія. Спроба відновлення козацької автономії за Данила Апостола. “Правління гетьманського уряду”. “Золота осінь” козацького Гетьманату – гетьманування Кирила Розумовського. Ліквідація автономії Гетьманщини.

Запорізька Січ у другій половині XVII – XVIII ст.

Військо запорозьке низове в період Хмельниччини і Руїни. Боротьба проти турецько-татарської. Кошовий отаман Іван Сірко. Запоріжжя доби Івана Мазепи. Повстання Петра Іваненка (Петрика). Кошовий-мазепинець Кость Гордієнко. Зруйнування Січі 1709 р. Кам'янська і Олешківська Січі. Суспільно-політичний устрій Нової (Покровської) Січі на р.Підпільній. Господарство Запоріжжя. Митна політика Коша. Запорізькі зимівники. Причини, привід та ліквідація Запорізької Січі 1775 р. і подальша доля запорожців.

Народно-визвольні рухи в Україні XVIII ст.

Політичні та суспільно-економічні передумови загострення визвольної боротьби: національне та селянське питання. Перші гайдамацькі виступи на Правобережжі у першій половині XVIII ст. Зародження і розвиток опришківського руху в Карпатському регіоні. Апогей опришківства у 1738-1745 рр. Олекса Довбуш . Селянські рухи наЛівобережжі та Слобожанщині. Причини, початок та три етапи Коліївщини 1768 р. Максим Залізняк та Іван Гонга. Повстання в с.Турбаях 1789-1793 рр. Проблема соціального бандитизму.

ПРАВОБЕРЕЖНА УКРАЇНА У XVIII ст.

Адміністративно-політичний устрій. Шляхетське землеволодіння. Міста. Розвиток сільських ремесел, промислів і мануфактур. Торгівля. Повстання 1702-1704 рр. і Росія. Гайдамацький і опришківський рух. Загострення релігійної боротьби. Мелхіседек Значко-Яворський. Коліївщина 1768 р. Максим Залізняк та Іван Гонга. Участь російських військ у придушенні повстання.

Приєднання Київщини, Брацлавщини, Поділля та Східної Волині до Росії.

КУЛЬТУРА УКРАЇНИ У XVIII ст.

Освіта та наука. Києво-Могилянська академія і колегії. Книгодрукування. Фольклор. Література. «Літопис Самовидця». Мова. Театр. Музика. Архітектура. Образотворче мистецтво. Козацьке барокко. Філософія Григорія Сковороди. Матеріальна культура. Побут. Звичаї.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ(ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.).

Інкорпорація українських земель до складу Російської імперії наприкінці XVIII - на початку XIX ст. Адміністративно-територіальний устрій. Ліквідація Литовського статуту (1831 р.) та Магдебурзького права (1835 р.). Наслідки політико-адміністративних нововведень.

Сільське господарство. Панщина. Криза поміщицького господарства. Переростання середньовічної промисловості у індустріальну. Становлення буржуазних відносин. Початок машинобудування в Україні. Технічна революція в українській промисловості. Формування українського ринку.

Загострення соціальних суперечностей. Устим Кармелюк. Київська козаччина.

Формування буржуазії та робітничого класу.

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ВІДРОДЖЕННЯ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ(КІНЕЦЬ XVIII - ПОЧАТОК XIX СТ.).

Початок українського національного відродження як відгук ідей французької революції та поширення романтизму. Формування національної інтелігенції.

Україна у війні 1812 р. Становлення українознавства як науки Перші мовознавчі дослідження в українознавстві. Формування наукових центрів. Популяризація минулого України у творах російських і українсько-російських літераторів.

ПОЛІТИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.).

Діяльність масонських організацій. Декабристський рух в Україні. Політичний гурток у Харкові і

політизоване вольнодумство в Ніжинській гімназії. Спроби об'єднання польською і українського визвольних рухів у 30-х роках. Кирило-Мефодіївське товариство. Теоретичне обґрунтування української ідеї та перша українська політична програма в XIX ст. Т.Г.Шевченко Суспільна думка як відгук на революційні події в Західній Європі. Соціально-протестні рухи першої половини і середини XIX ст. (повстання подільського селянства під проводом У. Кармалюка, Київська козаччина).

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В ІМПЕРІЇ ГАБСБУРГІВ(ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.).

Інкорпорація західноукраїнських земель до складу імперії Габсбургів. Початок національного відродження. Шкільна справа. Просвітницька діяльність. «Клерикальне товариство» Івана Могілянського. «Українська школа» в польській літературі. «Руська трійця». Маріан Шашкевич. Іван Вагилевич. Яків Головацький. Альманах «РусалкаДністрова».

Економічна політика австрійського уряду. Сільське господарство. Міста. Ярмарки.

Львів. Контрактові ярмарки. Селянство.

Північна Буковина, Закарпаття.

Революція 1848 р. Ліквідація панщини. «Головна руська рада». «Руський собор». Слов'янський конгрес. Селянський рух за проведення реформи. Боротьба за автономію Східної Галичини. Збройне повстання у Львові. Закарпаття та Північна Буковина підчас революції 1848-1849 рр. у Австро-Угорщині.

НАДДНІПРЯНСЬКА УКРАЇНА ПІСЛЯ СКАСУВАННЯ КРІПОСНОГО ПРАВА.РЕФОРМИ 70-80-Х РОКІВ XIX СТ.

Україна в Кримській війні 1854-1855 рр. Скасування кріпосного права. Проведення реформи 1861 р. у життя. Вплив реформи на економіку селянського господарства. Малоземелля селян. Україна - основний регіон Російської імперії у виробництві зернових. Зміни в політико-правовому становищі селянства.

Демократичні реформи 60-70-х років. Земська реформа 1864 р. Судова реформа 1864 р. Реформа народної освіти. Реформа вищої школи. Посилення контролю за видавничою діяльністю. Удосконалення системи міського правління. Військова реформа 1864 р.

ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ В XIX СТ.

Розвиток залізничного та іншого транспорту. Модернізація традиційних видів транспорту. Розвиток гірничодобувної промисловості. Завершення промислового перевороту. Становлення металургійної та металообробної індустрії. Розвиток машинобудування. Капіталізація харчової та легкої промисловості. Розвиток міст. Особливості торгівлі. Ярмарки.

Особливості економічного розвитку. Колоніальний характер політики Російської держави в Україні. Боротьба робітників за свої права. «Південноросійський союз робітників».

Волинь в умовах індустріалізації економіки Росії.

ГРОМАДІВСЬКИЙ ТА ЗЕМСЬКИЙ РУХ(ДРУГА ПОЛОВИНА XIX СТ.).

Активізація українофільства на рубежі 50-х – 60-х рр. XIX ст., спричинена лібералізацією громадсько-політичного життя в Російській імперії. Українська громада в Петербурзі. Журнал «Основа». Перший етап громадівського руху. «Українська громада». Хлопомани. «Черниговский листок». «Земля і воля». Польське повстання 1863-1864 рр. і відгуки на нього в Україні.

Другий етап громадівського руху. «Киевский телеграф». Урядові репресії проти українофілів: «Емський указ». 1876 р. «Киевская старина».

Михайло Драгоманов. Активізація громадівського студентського руху в 90-х роках. «Братерство тарасівців». Опозиційна діяльність земств.

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙ, ГУРТКІВ І ГРУП (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX СТ.).

Харківське-Київське таємне товариство 1856-1860 рр. Народницький рух 1871- 1878 рр. Рух радикалів-демократів (народників) у 1879-1889 рр. Зв'язки громадівських і народницьких організацій. Поширення марксизму і зародження соціал-демократизму.

ЗМІНИ В СОЦІАЛЬНІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

(ДРУГА ПОЛОВИНА XIX СТ.).

Загальна чисельність та соціальний склад населення. Формування української буржуазії.

Національні меншини. Міграція українського населення в межах Російської імперії. Українці в Казахстані, Середній Азії, Сибіру, на Далекому Сході і в Приморському краї

СХІДНА ГАЛИЧИНА, ПІВНІЧНА БУКОВИНА ТА ЗАКАРПАТТЯ - КОЛОНІАЛЬНІ ВОЛОДІННЯ

АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ - ПОЧАТОК ХХ СТ.).

Поміщицьке землеволодіння. Селянство. Початок трудової еміграції Еміграція в США, Канаду, Аргентину. Сезонна еміграція до Німеччини і Саксонії.

Економічне пожвавлення 60-х років ХІХ ст. Залізничне будівництво. Становлення фабрично-заводської промисловості в 70-90-х роках. Іноземний капітал. Українська буржуазія. Діяльність українських кредитних товариств і організацій. Нафтові промисли Борислава і Дрогобича. Вугледобувна промисловість. Солеварні підприємства. Лісопереробна промисловість. Харчова промисловість. Міста. Робітничий клас.

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ - ЦЕНТР НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ - ПОЧАТОК ХХ СТ.).

Політичні зміни в Австро-Угорській імперії після революції 1848-1849 рр. Українські делегати в Галицькому сеймі. Помилковість ідеології вірно підданства українців імперії Габсбургів.

«Москвофільство». «Руська Рада» - політична організація «москвофілів».

«Народовці». Культурно-просвітницька діяльність. «Русько-українська радикальна партія». І.Франко. М.Павлик.

Націонал-демократична партія в політичному житті краю. Соціал-демократична партія. «Русько-католицький союз».

Парламентська діяльність українців. Студентський та молодіжний рух. Українські національні-спортивні організації "Сокіл", "Січ", "Пласт".

Становище українців Північної Буковини та Закарпаття, Культурна діяльність.

КУЛЬТУРА УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Освітній рух широких народних мас. Початкова освіта. Середня освіта. Університетські центри в Україні ХІХ ст. Наука. Література. Драматургія та театр. Музика. Образотворче мистецтво. Народна творчість, побут і звичаї.

НАДДНІПРЯНСЬКА УКРАЇНА НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Розвиток промисловості. Утворення монополій. Ріст робітничого класу. Становище пролетаріату. Сільське господарство. Столипінські реформи. Русифікаторська політика російського самодержавства в Україні. Наростання політичної боротьби пролетаріату. Посилення селянських виступів. Опозиційний рух ліберальної буржуазії.

Національний рух. Виникнення українських політичних партій. Загострення суспільної кризи.

Україна в першій світовій війні

Початок Першої світової війни. Українські землі напередодні війни. Плани Антанти і Троїстого союзу щодо України. Заснування Головної української ради у Львові. Створення Союзу визволення України. Формування легіону Січових стрільців. Ставлення до війни на Наддніпрянщині. Воєнні дії на території України 1914р. Захоплення російськими військами Галичини та Північної Буковини.

Українські землі в 1915-1917 рр. Воєнні дії на території України в 1915-1917 рр. Бойовий шлях легіону УСС. Участь української інтелігенції в діяльності громадських товариств і комітетів з допомоги жертвам війни. Національний рух у Наддніпрянській і Західній Україні. Назрівання глибокої економічної та політичної кризи в Російській та Австро-Угорській імперіях.

Українська революція.

Початок Української революції. Україна напередодні 1917 р/ Початок революції. Утворення Центральної Ради, її склад і політична програма. М.Грушевський. Початок українізації армії. Виникнення Вільного козацтва.

Проголошення автономії України. Наростання політичної боротьби в Україні у липні-жовтні 1917 р. Політичні партії в боротьбі за вплив на населення. Український національний Конгрес. П. Всеукраїнський військовий з'їзд. І Універсал Центральної Ради. Утворення Генерального секретаріату. В.Винниченко. П. Універсал Центральної Ради. Збройний виступ самостійників. «Тимчасова інструкція

Генеральному секретаріату Тимчасового уряду на Україні». Послаблення позицій Центральної Ради. Здобутки і прорахунки Центральної Ради в державотворчому процесі та соціальній політиці. Корніловський заколот і Україна. Загострення конфлікту Центральної Ради з Тимчасовим урядом Росії. «Демократична нарада» і позиція Центральної Ради. З'їзд народів Росії в Києві.

Проголошення Української Народної Республіки. Підсумки виборів до Установчих зборів в Україні. Тактика більшовиків в Україні. Встановлення контролю Центральної Ради над Києвом. III Універсал і проголошення Української Народної Республіки. Досягнення і невдачі Центральної Ради у зовнішній політиці.

Війна радянської Росії з Українською Народною Республікою. Проголошення незалежності УНР. Ультиматум російського Раднаркому і початок війни більшовиків із Центральною Радою. Проголошення у Харкові радянської влади. Похід більшовицьких військ на Київ. Бій під Кругами. IV Універсал Центральної Ради та проголошення незалежності УНР. Перша спроба радянзації України. Регіональні «республіки». Ставлення населення до політичних сил в Україні.

Україна в боротьбі за збереження державної незалежності(1918-1920)

Українська держава. Мирний договір у Брест-Литовську. Вступ німецько-австрійських військ в Україну. Конфлікт Центральної Ради з німецько-австрійською адміністрацією і консервативними колами України. Прийняття Конституції УНР. Гетьманський переворот. Причини падіння Центральної Ради.

Гетьман П.Скоропадський і його уряд. Внутрішня та зовнішня політика Української держави. Ставлення політичних партій до гетьманського режиму. Селянські повстання влітку і восени 1918р. Анулювання РСФРР Брестського миру та наслідки цієї акції для України.

Директорія УНР. Утворення Директорії. Відновлення УНР. Політичний курс Директорії. С.Петлюра. Трудовий конгрес. Отаманщина. Більшовицька агресія проти УНР. Війська Антанти на Півдні України. Розклад армії УНР. Активізація військових дій радянської Росії з УНР. Причини поразки Директорії.

Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР). Проголошення ЗУНР. Є.Петрушевич. Організація держави на західноукраїнських землях. Злука УНР і ЗУНР. Польсько-український конфлікт. Створення Української Галицької армії. Наступ польських військ і відхід української армії до Збруча. Причини поразки ЗУНР. Поглинення Північної Буковини, Бессарабії та Закарпаття іноземними державами.

Політика радянського уряду в Україні у 1919 році. Формування більшовицького режиму в Україні. Х.Раковський. Політичний курс більшовиків в Україні у 1919 р. Націоналізація промисловості. Аграрна реформа. Продовольча диктатура, її суть. Селянські виступи. Становище українських партій.

Україна в другій половині 1919 року. Наступ білогвардійців в Україні. Контрнаступ об'єднаних українських армій. Поразка армії УНР. Денікінський режим. Боротьба в білогвардійському підпіллі. Контрнаступ радянських військ і поразка денікінців.

Україна на початку 1920 року. Відновлення більшовицького режиму. Формальне визнання радянською Росією незалежності УСРР. Всеукраїнським. Вибори до рад. Відновлення політики «воєнного комунізму» в економіці та суспільному житті. Напрямок комуністичного руху в Україні (КП(б)У, УКП (б), УКП).

Варшавська угода та її наслідки. Більшовицько-польська війна і Україна. Варшавська угода між УНР і Польщею. Наступ польсько-українських військ і взяття Києва. Польський режим і ставлення до нього населення. Відступ польсько-українських військ. Ризький мир. Припинення боротьби регулярних українських військ.

Розгром військ Врангеля і махновців. Початок наступу військ Врангеля. Україна у планах Врангеля. Поразка врангелівців. Терор у Криму. Розгром махновського руху.

Культура і духовне життя в Україні 1917-1920 років. Чинники розвитку культури в 1917-1920 рр. Культурно-освітня діяльність громадських організацій. Загальноосвітня школа за Центральної Ради, Гетьманату Т.Скоропадського, Директорії. Освітня політика більшовиків. Стан науки. Відкриття Української Академії наук (УАН) і національних університетів у період Української держави. Нові тенденції в розвитку культури. Визначні українські письменники. Театральне, музичне і хорове мистецтво та їх кращі представники. Українська Академія мистецтв. Радянський план монументальної пропаганди і початок його виконання. Ставлення більшовиків до старовини.

Українська СРР в умовах нової економічної політики (1921-1928)

Економічне і соціальне життя в роки непу. Внутрішнє і міжнародне становище. Політична криза на початку 1921 р. Державний статус України в 1921-1922 рр. Юридичне оформлення Союзу РСР. Статус УСРР у складі Радянського Союзу. Ставлення політичних сил і населення України до її членства в СРСР.

Неп і особливості його впровадження в Україні. Причини і масштаби голоду 1921-1923 рр. Діяльність радянських і зарубіжних організацій допомоги голодуючим. Наслідки нової економічної політики. Відбудова народного господарства. Початок курсу на індустріалізацію.

Культура і духовне життя в роки непу. Політика більшовиків у царині культури.

«Українізація» (коренізація). Г.Гринько, О.Шумський, К.Скрипник. Опір «українізації». Кампанія з ліквідації неписьменності дорослих. Література і мистецтво. Українське національне відродження в літературі та його провідники. С.Єфремов. Літературно-художнє об'єднання. Літературна дискусія 1925-1928 рр. М.Хвильовий. Образотворче мистецтво. Кінематограф. О.Довженко. Релігійне життя в Україні. Виникнення Української автокефальної православної перші (УАПЦ).

Радянська модернізація України (1929-1938)

Сталінська індустріалізація України. Перехід до форсованої індустріалізації. Директивне господарювання. Результати перших п'ятирічок. Промисловість України напередодні Другої світової війни.

Суцільна колективізація в Україні Перехід до прискореної колективізації. Доля приватних сільських господарів та їхніх господарств. Зміна ставлення радянської держави до заможного селянства. «Ліквідація куркульства як класу».

Голодомор 1932-1933 років в Україні. Причини й передумови голодомору. «Закон про п'ять колосків». Посилення «хлібозаготівель» та їх суть. Масштаби та наслідки голодомору.

Громадсько-політичне життя. Зміни в соціальному складі населення. Соціальні деформації. Конституція УРСР 1936 р. Судові процеси. «Шахтинська справа». «Спілка визволення України». Масові репресії та їх жертви. Стан культури в Україні у 30-ті роки. Становище у галузі освіти. Наука. Діяльність Академії наук. Видатні досягнення українських учених. Труднощі в розвитку науки. Художня література і мистецтво. «Розстріляне відродження». Театральне мистецтво. Доля кобзарства і лірництва. Церковна політика. Ліквідація УАПЦ. Закриття і нищення храмів, культового майна і споруд.

Західноукраїнські землі в 1921-1938 рр.

Українські землі у складі Польщі. Правовий статус Східної Галичини. Становище українських північно-західних земель (Волинь, Полісся, Підляшшя) і українського населення. Характер промисловості. Українська кооперація. Аграрні відносини. Економічне становище населення. Створення УВО та її діяльність. Є.Коновалець. «Пацифікація». Політичні партії у Східній Галичині (Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО). Компартія Західної України (*КПЗУ). Організація українських націоналістів (ОУН). Методи діяльності ОУН. С.Бандера. Інтегральний націоналізм. Д.Донцов.

Українські землі у складі Румунії. Поглинення українських земель Румунією. Характер політики румунського уряду щодо українців. Татарбунарське повстання. Політичні партії на українських землях. Українська національна партія.

Закарпаття у складі Чехословаччини. Вхідження Закарпаття до складу Чехословаччини. Особливості політичної боротьби в Закарпатті: русофільство, русинство, українофільська течія. Надання автономії Карпатській Україні. Проголошення незалежності Карпатської України. А.Волошин,

Україна під час другої світової війни (1939-1945)

Радянсько-німецькі договори 1939 р. і західноукраїнські землі. Радянсько-німецький пакт про ненапад 23 серпня 1939 р. Таємний протокол до нього. Початок Другої світової війни. Вступ Червоної армії на територію Західної України; включення останньої до складу СРСР і воз'єднання з Українською РСР. Вхідження Бессарабії та Північної Буковини до СРСР. Включення до складу Української РСР Північної Буковини і приднаїнських українських земель. Радянська західних областей України.

Окупація України військами Німеччини та її союзників. Напад Німеччини на СРСР. Початок Великої Вітчизняної війни. Україна в планах окупантів. Відступ Червоної армії. Мобілізаційні заходи 1941 р. в Україні. Евакуація в східні райони СРСР. Оборонні бої влітку-восени 1941 р. Поразка Південно-Західного фронту. Невдалі спроби контрнаступу під Харковом. Продовження наступу німецьких військ на Півдні.

Окупаційний режим і розгортання руху Опору в Україні. Розчленування України, план «Ост». Нацистський «новий порядок». Концтабори і масові розстріли. Голокост. Економічне пограбування України. Вивезення працездатного населення на примусові роботи до Німеччини. Розгортання руху Опору та його течії в Україні. Радянське підпілля і партизанський рух 1941-1942 рр. Оунівське підпілля 1941-1942 рр. Створення Української повстанської армії (УПА).

Україна 1943 р. Перемога Червоної армії під Сталінградом і початок вигнання окупантів з

України. Курська битва. Продовження наступу на Лівобережжі. Падіння

«Східного валу». Мобілізаційні заходи 1942-1943 рр., їх особливості та наслідки. Боротьба з ворогом на окупованій території. Діяльність радянських партизанських загонів і підпілля. Політична еволюція ОУН. Стосунки між радянськими та польськими партизанами, УПА і Армією Крайовою. Евакуйовані підприємства в тилу. Героїчна праця українців. Внесок українських учених і діячів освіти і та культури в Перемогу.

Україна на завершальному етапі війни (1944-1945). Січнево-лютневий наступ 1944 р. Корсунь-Шевченківська битва. Весняний наступ Українських фронтів. Кримська наступальна операція. Примусове виселення з Криму в східні райони СРСР татар, греків, вірмен. Завершення вигнання окупантів з України. Завершальний етап боротьби в тилу. Радянський партизанський рух. ОУН та УПА на завершальному етапі війни. Становище в західних областях України. 9 травня - День Перемоги. Завершення Великої Вітчизняної війни. Втрати України в роки війни.

Культура України в роки війни. Освіта. Наука. Українська преса. Евакуація вузів та їх діяльність у радянському тилу. Література і мистецтво. Внесок представників творчої інтелігенції у перемогу над Німеччиною та її союзниками.

Післявоєнна відбудова і розвиток України в 1945-на початку 50-х рр.

Україна в період повоєнної відбудови. Внутрішньополітичне та економічне становище України. Адміністративно-територіальні зміни. УРСР - співзасновниця Організації Об'єднаних Націй, інших міжнародних організацій. Перехід до мирного будівництва. Особливості відбудови промисловості. Післявоєнне село. Голод 1946-1947 рр., його причини, масштаби й наслідки. Матеріальне становище населення.

Радянська західних областей України. Відновлення радянської влади в західних областях України. Колективізація західноукраїнського села. Доля Української греко-католицької церкви (УГКЦ). Боротьба ОУН та УПА. Р.Шухевич (Тарас Чупринка). Операція «Вісла» Наслідки радянської.

Культурне життя в Україні у другій половині 40-на початку 50-х рр. Відбудова системи освіти. Впровадження обов'язкового семирічного навчання дітей. Наука. Розгром генетики та «лисенківщина» в Україні. Розвиток літератури і мистецтва. Становище творчої інтелігенції. Боротьба влади з «космополітизмом».

Україна в умовах десталінізації (1953-1964)

Україна на початку 50-х рр. Внутрішньополітичне становище України на початку 50-х рр. Початок десталінізації в Україні. Входження Кримської області до складу УРСР. Стан промисловості. Укрупнення колгоспів.

Суспільно-політичне життя й політична боротьба в Україні 1953-1964 рр. XX з'їзд КПРС і Україна. Початок політичних реабілітацій. Наростання опору десталінізації з боку сталіністських сил. Масштаби демократизації державного життя. Ставлення в суспільстві до діяльності М.Хрущова. Робітничі виступи. Позиція вищого партійного керівництва України при усуненні М.Хрущова від влади. Л.Брежнев і Україна. Розширення повноважень України у складі СРСР.

Стан економіки України наприкінці 50-у першій половині 60-х років. Раднаргоспи, їх вплив на економічний розвиток України. Розвиток машинобудування. Стан легкої та харчової промисловостей. Аграрна політика наприкінці 50-у першій половині 60-х рр. Обмеження індивідуальної селянської діяльності селянства. Рівень життя населення. Стан продовольчого і товарного забезпечення.

Культура і духовне життя в Україні. Ідеологізація культурного життя. Посилення русифікації. Науково-технічна революція і наука в Україні. Розвиток кібернетики. Стан суспільних наук. Початок десталінізації та пошуків літературно-мистецького життя. «Відлига». «Шістдесятники»: В.Симоненко, Л.Костенко, Є.Сверстюк, І.Світличний, І.Драч та ін. Музичне мистецтво. Живопис, архітектура, театр.

Національно-визвольний рух в Україні у післявоєнний час. «Українська робітничо-селянська спілка». Л.Лук'яненко. І.Кандиба. Клуб творчої молоді у Києві. А. Горська. В.Чорновіл. Стаття І.Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?».

Україна у період загострення кризи радянської системи (середина 60-початок 80-х років)

Політико-ідеологічна криза радянського ладу в Україні. Ідеологічні орієнтири партійно-державного керівництва та їх ілюзорність. Зростання всевладдя комуністичної партії. Криза партійно-державного керівництва в СРСР і УРСР. Дві лінії в українському керівництві: націонал-комуністична і

проімперська. Усунення П.Шелеста. В.Щербицький. Політико-правовий статус України у складі СРСР. Конституція УРСР 1978 р.

Стан економіки України та визрівання економічної кризи. Спроби реформування економіки в другій половині 60-х років та причини її невдач. Особливості індустріального розвитку УРСР. Економіка України в загальносоюзному комплексі. Визрівання економічної кризи. Деструктивні процеси на селі.

Етносоціальні процеси та рівень життя населення. Зміни чисельності, соціальною та національного складу населення України. Рівень життя трудящих мас. Шляхи розв'язання житлової проблеми. Здобутки і проблеми розвитку соціальної сфери. Привілейоване становище партійно-державної номенклатури.

Опозиційний рух. Причини активізації опозиційного руху в другій половині 60-на початку 70-х років. В.Стус. М.Руденко. О.Тихий. М.Литвин. В.Марченко. Форми діяльності дисидентів. Репресії проти правозахисників. Утворення Української Гельсінської спілки (УГС) та її діяльність. Релігійне дисиденство. В.Романюк. Посилення переслідувань опозиції наприкінці 70-ка початку 80-х років.

Культура і духовне життя. Народна освіта. Русифікація в Україні. Середня спеціальна та вища школа. Становище науки: здобутки і проблеми. Зростання ідеологічного тиску на освіту і науку. Розвиток літератури. Формування опозиційних напрямків і репресії щодо письменників. Основні тенденції розвитку українського мистецтва. Наступ тоталітаризму на українську культуру.

Розпад Радянського Союзу і відродження незалежності України

Перебудова в Радянському Союзі й Україна. Необхідність суспільних перетворень. Прихід до влади М. Горбачева. Початок «перебудови», її особливості в Україні. Поглиблення перебудовчих процесів і падіння авторитету компартії України. Чорнобильська катастрофа - національна трагедія України. Наростання економічної кризи в Україні у першій половині 80-х років.

Погіршення економічної ситуації в Україні в другій половині 80-х років. Провал політики прискорення. Спроби реформування економіки наприкінці 80-х років, причини їх невдач. Фінансове становище і рівень життя населення. Загострення економічної кризи у 1989-1990 рр. Неспроможність союзних структур здійснювати ефективне управління економікою республіки.

Розгортання національно-визвольного руху в Україні. Загострення національного питання в СРСР у другій половині 80-х років. Активізація національного руху в Україні. Формування національних громадських організацій і об'єднань. Початок релігійного відродження. Активізація діяльності заборонених церков. Розгортання робітничого руху. Шахтарський страйк 1989 р. Формування Народного руху України.

Спроби політичних реформ і зростання активності українського суспільства. Реформи в політичній системі СРСР. Гласність і лібералізація. Політичні зміни в Україні. Зростання народної ініціативи. Мітинги та демонстрації. Формування багатопартійної системи. Розклад компартії України. Демплатформа.

Формування передумов незалежності України. Політичні передумови суверенізації. Вибори до Верховної Ради УРСР 1990 р. Декларація про державний суверенітет України 16 липня 1990 р. Політична конфронтація восени 1990 р. Провал спроб збереження федерації радянських республік. Суверенізація України.

Здобуття Україною незалежності. Суспільно-політичні процеси у першій половині 1991 р. Спроби державного перевороту в СРСР 19 серпня 1991р. ДКНС і Україна. Проголошення незалежності України. Референдум і грудня 1991 р. і вибори Президента України. Розпад СРСР.

Україна в умовах незалежності

Початок державотворчих процесів. Об'єктивна необхідність державотворення. Особливості розбудови законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні. Л.Кравчук - Президент України. Формування місцевих органів влади і самоврядування. Проблеми розбудови української державності. Дострокові вибори в 1994 р. Президента та Верховної Ради України.

Державотворчі процеси в Україні в 1994-2001 рр. Вибори 1994р. Л. Кучма - Президент України. Діяльність нового складу Верховної Ради. Вибори до Верховної Ради України 1998 р. Президентські вибори 1999 р. Формування більшості у Верховній Раді. Всеукраїнський референдум (квітень 2000 р.).

Конституційний процес в Україні. Конституція України 1996 р. Конституційний процес наприкінці 80-у першій половині 90-х років: здобутки, проблеми. Конституційний договір 1995 р. Прийняття Конституції України (1996 р.)

Економічне життя України в першій половині 90-і років. Зміни умов розвитку економіки після розпаду СРСР. Спроби реформування економіки і причини їх невдач. Становлення індустріального

комплексу та аграрного виробництва. Роздержавлення, приватизація та фінансова система України, Загострення економічної кризи.

Сучасний стан, проблеми української економіки та пошук шляхів їх розв'язання. Основні тенденції розвитку української економіки в другій половині 90-х років. Фінансова та макроекономічна стабілізація. Суперечності здійснення аграрної реформи. Проблеми і прорахунки у реформуванні економіки. Пошуки шляхів виходу з економічної кризи.

Етносоціальні процеси та рівень життя населення України. Демографічні зміни. Падіння рівня життя населення. Соціальна диференціація суспільства. Стан навколишнього середовища. Міжнаціональні відносини. Етнічні меншини України.

Духовне розкріпачення і початок національного відродження. Релігійне життя України в умовах незалежності. Історичні передумови духовного розкріпачення. Повернення історичної пам'яті народу. Зростання соціальної активності інтелігенції.

«Закон про мови» та проблеми його реалізації. Релігійне життя на початку 90-х років. Розкол українського православ'я та його наслідки. Особливості релігійного життя в Україні на межі тисячоліть.

Культурні процеси в незалежній Україні Історичні умови розвитку культури. Стан та проблеми освіти. Реформування освітньої сфери. Наука незалежної України. Українська література. Здобутки мистецтва. Фізична культура, спорт. Проблеми розвитку української культури та пошук шляхів їх подолання.

Зовнішня політика та міжнародні зв'язки незалежної України. Вихід України на міжнародну арену. Основні принципи зовнішньої політики. Ядерне роззброєння. Участь діяльності міжнародних організацій. Співробітництво незалежної України з іноземними державами.

Література:

1. Андреева Н. Фінансова політика Української Центральної Ради і Директорії // Наука і суспільство. - 1998. - №3-4. - С.8-9.
2. Андрусишин Б.І. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба ДиректоріїУНР): Навчальний посібник для вузів. - К.: Либідь, 1997. - 176 с.
3. Багрянний І. Українська література й мистецтво під комуністичним московським терором // Сучасність. - 1994. - Ч. 11. - С. 13-23.
4. Бадзьо Ю. Право жити. Україна в складі СРСР, людина в системі тоталітарного соціалізму. - К.: Таксон, 1996. - 400 с.
5. Бевз Т. Українські есери // Історія України. - 1988. — №15 - С.4-7.
6. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У 2 кн. - К.: Либідь, 1994.
7. Боечко В. та ін. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. - К.: Основи, 1994. - 168 с.
8. Бойко В.М. Участь українських партій у муніципальній кампанії 1917 р. // Укр. іст. журн. - 1997. - №35. - С.25-40.
9. Бойко О. Утворення єдиного національного фронту українськими політичними силами у 1918 р. // Укр. іст. журн. - 1997. - №6. - С. 14-23.
10. Бойко О., Клименко-Мудрий Р. Політичні розбіжності між українськими партіями у Центральній Раді (березень-квітень 1918 р.) // Історія в школах України. - 1997. - №2. - С.7-10.
11. Бондарчук П. Українізація робітничого класу (20-ті рр. ХХ ст.) // Історія України. - 1998. - №25-28. - С.2-4.
12. Буковина: історичний аналіз. - Чернівці: Зелена Буковина, 1998. - 416 с. 13. Варгатюк С. Варшавські переговори дипломатичної місії Директорії УНР 1920 р. // Нова політика. - 1996. - №2. - С.53-56.
14. Вегеш М.М., Задорожний В.Є. Карпатська Україна в 1938-1939 рр.: деякі аспекти соціально-економічного й політичного розвитку // Укр. іст. журн. - 1995. - №2.
15. Веденєєв Д.В. Становлення зовнішньо-політичної служби України в період Центральної Ради // Укр. іст. журн. - 1997. - №3.
16. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914 - 1923 рр. У 2-х т. - Т.2. - Львів, 1998.
17. Верига В. Листопадовий рейд. - К.: Вид-во ім. О.Теліги, 1995. - 192 с.
18. Верстюк В. Роль і місце Центральної Ради в модерній історії України // Укр. іст. журн. - 1997. - №5. - С. 17-25.

19. Верстюк В. Центральна Рада в модерній історії України: (До 80-річчяпроголошення IV Універсалу УЦР) // Сучасність. - 1998. - №1. - С.91-98.
20. Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник. - К., 1998. - 255 с.
21. Верстюк В.М. М.С.Грушевський у перший період діяльності Центральної Ради // Укр. іст. журн. - 1996. - №5. - С.37-50.
22. Верстюк В.Ф. Махновщина. Селянський повстанський рух на Україні (1918-1921). - К.: Наук. думка, 1992.
23. Верстюк В.Ф. Українська революція: доба Центральної Ради // Укр. іст. журн. - 1995. - №2; №5. - С.79-89; №6. - С.66-79.
24. Ветров В.І. Ставлення до гетьманської держави українських і російських соціалістичних партій // Історія України. - 1998. - №18.
25. Винниченко В. Відродження нації: У 3 ч.: Репринтне відтворення видання 1920 року. - К.: Політвидав України, 1990.
26. Витанович І. Аграрна політика українських урядів років революції й визвольних змагань (1917-1920) // Укр. історик. - 1967. - №3-4. (15-16). Рік IV. - С. 5-60.
27. Від злуки до розриву // Наука і суспільство. - 1994. - №4-6. - С.8-12.
28. Волковинський В. Нестор Махно: легенди і реальність. - К.: "Перліт продакшн, ЛТД", 1994, 256 с.; 29 іл.
29. Волковинський В.М. Батько Махно. - К.: Т-во "Знання" України, 1992. - 48 с.
30. Гай-Нижник П.П. Теоретичні засади фінансової системи української держави у 1917-1919 рр. // Укр. іст. журн. - 1998. - №4. - С.3-17.
31. Голод 1921-1923 років в Україні: 36. документів і матеріалів / АН України: Ін-т Історії України. Упорядник: О.М.Мовчан, А.П.Огінська, Л.В.Яковлева. - К.: Наукова думка, 1993. - 240 с.
32. Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів / Кер. кол. упоряд. Р.Я.Піріг. - К.: Політвидав України, 1990. - 605 с.
33. Голод 1933 року в Україні: Свідчення про винищення Москвою українського селянства / Упоряд. Ю.С.Семенко. - 2-е вид., доп. - Дніпропетровськ-Мюнхен, 1993. - 223 с.
34. Городинський З. Українська Національна Рада: історичний нарис. - К.: Вид. дім "KM Academia" 1993.
35. Городня Н. Україна в системі міжнародних відносин за часів Центральної Ради // Історія України. - 1997. - №42. - С. 1-3; №43. - С.7.
36. Гошуляк І. Центральна Рада: погляд і сьогодення // Історія України. - 1998. - №42. - С.1-4.
37. Гошуляк І.Л. Проблема соборності українських земель у добу Центральної Ради // Укр. іст. журн. - 1997. - №3. - С.26-41.
38. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX століття: Навчальний посібник. - К.: Генеза, 1996. - 360 с.
39. Гриценко А. Політичні сили у боротьбі за владу на Україні (кінець 1917 р. - початок 1919 р.). - К., 1993.
40. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть? - К.: Т-во "Знання" України, 1990.
41. Гунчак Т, Україна: перша половина XX ст.: Нариси політичної історії. - К.: Либідь, 1993. - 288 с.
42. Гупуляк М. Перший листопад 1918 року на західних землях України: зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Чину. - К.: Либідь, 1993. - 408 с.
43. Дашкевич Я. Українізація: причини і наслідки // Слово і час. - 1990. - №8. - С.55-64.
44. Держалюк М. Берестейський мир і Україна // Пам'ять століть. - 1998. - №1. - С.40-57.
45. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923 рр. - К., 1992. - Т. 1-2.
46. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1918): Частина друга: 3 початків відродження української державності. (Доба Центральної Ради) // Укр. іст. журн. - 1993. - №2,3. - С.104-114.
47. Дорошкевич В. Правда про історію встановлення радянської влади на Україні (листопад 1917 - листопад 1918) // Сучасність. - 1991 р. Ч.7-8. - С. 126-141.
48. Єременко Т.І. Політичні та дипломатичні відносини радянської України з Польською Республікою (1921-1923 рр.) // Укр. іст. журн. - 1998. - №4. - С.56-70.

49. Зайцев О. Націоналізм і національна демократія: витоки конфлікту (20-30-ті рр.) // Сучасність. - 1994. - 4.2. - С.70-76.
50. Захарченко П. Вільне козацтво у 1917-1918 рр. // Історія України. - 1998. - №21. - С.1-2.
51. Зубалій О.Д., Рященко Д.С. Освітній рух в Україні у добу національно- державного відродження (1917-1920 рр.) // Укр. іст. журн. - 1998. - №3. - С. 12-24.
52. Історія Січових стрільців: Воєнно-історичний нарис. - К.: Україна, 1992. - 347 с. 53. Історія України / Керівник авт. кол. Ю.Зайцев. Вид. 2-ге, зі змінами. - Львів: Світ, 1998. - 488с.
54. Історія України. Курс лекцій: У 2-х кн. - Кн.2. - К., 1992.
55. Історія України. Нове бачення. У 2-х т. - Т.2. - К.: Вид. Україна, 1996.
56. Історія України: Навч. посібник для вузів / Наук. ред.: Ф.Стеблій, Я.Грицак. - Львів: Світ, 1996. - 488 с.
57. Історія України: Навчальний посібник / Під заг. ред. В.Смоля. - К.: Альтернативи, 1997. - 424с.
58. Історія українського війська (1917-1995) // В.Гриневич, Л.Гриневич, Б.Якимович та ін.; упорядник передмови Я. Дашкевич. - Львів: Світ, 1996. - 840 с.
59. Каліберда Ю. Бій під Кругами за спогадами учасників // Самост. Україна. - 1998. - №1. - С.3-7.
60. Каліберда Ю. Історія “вільного” козацтва за мемуарами учасників національно-визвольних змагань в Україні (1917-1921 рр.) // Укр. слово. - 1997. - №5. - С.12.
61. Калініченко В.В. Селянське господарство України в доколгоспний період (1921-1929). -Х.: Основа, 1991. - 131 с.
62. Касьянов Г.В. Даниленко В.М. Сталінізм і українська інтелігенція (20-30-ті роки). - К.: Наук. думка, 1991. - 96 с.
63. Клименко В. Українська Гетьманська держава 1918 року: місце в українській революції // Нова політика. - 1996. - №4. - С.59-61.
64. Книш З. Становлення ОУН. - К.: Вид-во ім. О.Теліги, 1994. - 128 с. 65. Ковальчак Г. Економічний розвиток західноукраїнських земель. - К, 1988.
66. Колективізація і голод на Україні 1929-1933 рр.: Збірник документів і матеріалів. -К.; Наук. думка, 1992. - 733 с.
67. Конвест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор: Пер. з англ. -К.: Либідь, 1993. - 384 с.
68. Конституція Української Народної Республіки // Республіканець. - 1992. -№3. -С.40-43.
69. Копиленко М.Л., Копиленко О.Л. М.С.Грушевський і деякі проблеми розбудови Української держави // Укр. іст. журн. - №5. - С.28-37.
70. Копиленко О., Копиленко М. “Друга” УНР: спроба історико-теоретичного аналізу // Право України. - 1996. - №8. - С. 54-60.
71. Копиленко О., Копиленко М. “Трудовий принцип” в історії місцевого самоврядування УНР // Місцеве самоврядування. - 1998. - №1-2. - С. 117-122.
72. Копиленко О.Л. “Сто днів” Центральної Ради. - К.: Україна, 1992. - 204 с. 73. Кормич Л.І., Багацький В.В. Історія України від найдавніших часів і до XXI століття. Навчальний посібник. - Харків: ООО «Одісей», 2001. - 480 с.
74. Король В.Ю. Історія України: Навчальний посібник. - К. - ВЦ. Академія. - 2008. - 49.
75. Косик В. Політика Франції щодо України. (Березень 1917 - лютий 1918) // Укр.історик. - 1979. - №1-4 (61-64). Рік XVI. - С.41-54.
76. Костюк Г.О. Сталінізм в Україні. (Генеза і наслідки): Дослідження іспостереження сучасника: Пер. з англ. -К.: Смолоскип, 1995. - 508 с.
77. Кошелєв Н. Українські січові стрільці: Перші військ, формування в новітній історії України // Військо України. - 1997. - №3/4. - С.47.
78. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст.: Пер. з англ. - К.: Основи, 1997. - 423 с.
79. Красівський О. Український національно-демократичний табір Східної Галичини

- центристського напрямку (1918-1925 рр.) // Історія України. - 1998. - №10. - С.4-5. 80. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. - 1939 р.). - Івано-Франківськ, 1993.
81. Кудлай О. Боротьба навколо прийняття "Тимчасової інструкції генеральному секретаріатові Тимчасового уряду на Україні" на IV сесії Української Центральної Ради // Укр. іст. журн. - 1997, - №5. - С.80-86.
82. Кульчицький С.В. Брестський мирний договір // Історія України. - 1998. - №6. - С. 1-2.
83. Кульчицький С.В. Війна Радянської Росії проти УНР // Історія України. - 1998. - №41. - С.4-5,
84. Кульчицький С.В. Демографічні наслідки голоду 1933 р. на Україні: Препринт №4. - К.: 1989. - 15 с.
85. Кульчицький С.В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1918- 1928). - К.: Основи - 1996.
86. Кульчицький С.В. Концепція "кооперативного соціалізму" // Укр. іст. журн. - 1995. - №2.
87. Кульчицький С.В. Останній універсал Центральної Ради // Історія України. - 1998. - С.5.
88. Кульчицький С.В. Проголошення Української Народної Республіки // Історія України. - 1998. - №39. - С. 1-2.
89. Кульчицький С.В. Українська держава гетьмана Павла Скоропадського // Історія України. — 1998. - №18. - С.1-2.
90. Кульчицький С.В. Ціна "великого перелому". - К.: Вид-во "Україна", 1991. - 431 с. 91. Курс лекцій з історії України та її державності. - Львів: в-во НУ „ЛП” 2005.
92. Кучер В., Павленко В., Слюсаренко А. Державотворча концепція українських монархістів // Історія України. - 1998. - №18. - С.8-10; №19. - С.4-5.
93. Лазарович М.В. Історія України: Навчальний посібник. - К. - 2008. - 683 с. 94. Липинський В. Релігія і церква в історії України - К., 1993.
95. Литвин М., Науменко К. Історія галицького стрілецтва. - Львів, 1990.
96. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. - Львів: Ін-т українознавства НАНУ; Видав. фірма "Олір", 1995. - 268 с.
97. Лоза Ю. Історичний Атлас України - К.: Мапа, 2015. 320 с.
98. Лозовий В.С. Аграрна політика Директорії УНР // Укр. іст. журн. - 1997. - №2. - С.68-76.
99. Луців Л. 1918 рік очима українського Січового Стрільця. // Пам'ять століть. - 1998. - №4. - С.39-45.
100. Лях С.Р. Наймана праця в сільському господарстві України в умовах непу (1917-1929). — К.: Вища школа, 1990.
101. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. - К.: Темпора, 2003. - 608 с.: іл.
102. Макар Ю.І., Біленький Б.Ф., Коцур А.П. та ін. Історія України від найдавніших часів до наших днів: Навч. посібник. - Чернівці, 1998. - 336 с.
103. Малик Я. та ін. Історія української державності - Львів: Світ, 1995. - 247 с.
104. Малик Я. Українське селянство за умов гетьманського режиму 1918 р. // Історія України - 1998. - №18. - С.6-7.
105. Марочко В. Статистика жертв Голодомору: антропологічно-демографічний дтскурс // Український історичний журнал. - 2017. - № 5.
106. Махно Н. Воспоминания; Репринт. воспроизвод. 1936, 1937 рр. - К.: Украина, 1991.
107. Мейс Д. Політичні причини голодомору в Україні (1932-1933 рр) // Укр. іст. журн. — 1995. - №1. - С.34-48.
108. Мицик Ю.А., Бажан О.Г. Історія України: Посіб. для вступників до вищ. навч. закл. - К.: Вид. дім "КМ Академія", 2001. - 208 с. - Авт. ч. I: Мицик Ю.А., Власов В.С. Ч. III: 3 1914 р. до наших днів. - 2003. - 230 с.
109. Мірчук П. Причини загибелі УНР // Державність. - 1992. - №1. - С.38-43; №2. - С. 60-62.
110. Мороз В. Історія України ХХ ст. - Тернопіль, 1992.
111. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. - К.: Укр. письменник, 1993. - 413 с.
112. Новітня історія України (1900-2000): Підручник / А.Г.Слюсаренко, В.І. Гусєв, В.М. Литвин

та ін. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Вища шк., 2002. – 719 с.

113. Остафійчук В.Ф. Історія України: сучасне бачення: Навчальний посібник.
114. Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність у 1917-1919 рр. (Історико-генетичний аналіз). - К.: Манускрипт, 1995. - 263 с.
115. Павлюк О. Зовнішня політика ЗУНР // Київ. Старовина. - 1997. - №3-4. -С.114-138.
116. Петлюра С. Вибрані твори та документи. - К.: Довіра, 1994. - 271 с.
117. Петлюра С.В. Статті / Упоряд. та авт. передм. О.Климчук; - К.: Дніпро,1993. – 341 с.
118. Пивовар С. Берестейський мирний договір крізь призму ставлення українського народу до державності // Київ. старовина. - 1998. - №1. - С.25-40.
119. Плав'юк М. УНР та її історичне значення // Пам'ять століть. - 1998. - №1. -С.4-24.
120. Плохій С. Походження слов'янських націй. – К., 2015.
121. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / Пер. з англ. Р. Клочко. – Х., 2016.
122. Політичні партії на Україні (1905-1925). - 36. наук. праць. - К, 1992.
123. Поліщук В. Фінансова політика Української Центральної Ради і Директорії // Розбудова держави. - 1995. - №9.
124. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. - Т.2. - Від середини XVIII століття До 1923 року. - 3-тє вид. - К.: Либідь, 1995. - 608 с.
125. Притуляк П.П. Економічний договір УНР з Німеччиною та Австро-Угорщиною 1918 р. // Укр. іст. журн. - 1997. - №1.
126. Прушинський М. Драма Пилсудського. Війна 1920: Пер. з польськ. - К.:Лібра, 1997. - 335 с.
127. Радянська Україна у 1920-х: доба “українізації” (Грицак А. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. - К.: Генеза, 1996) // Історія України. - 1997. - №38. - С.6-7.
128. Революція на Україні: По мемуарах белых / Сост. Алексеев С.А., Попов Н.Н. - К.: Полит. издат. Украины, 1990. - 435 с.
129. Реєнт О.П. Ставлення пролетаріату України до Центральної Ради // Укр. іст. журн. - 1994. - №4. - С.3-18.
130. Реєнт О.П. Українська революція і робітництво. Соціально-політичні та економічні зміни 1917-1920 рр. - К., 1996.
131. Реєнт О.П., Мовчан О.М. Міжпартійна політична боротьба у профспілковому русі України (1917-1922 рр.) // Укр. іст. журн. - 1995. - №5. - С.8- 28.
132. Ріпецький С. Українське Січове стрілецтво. - Львів, 1995. - 358 с.
133. Розовик Д.Ф. Центральна Рада й українська культура // Укр. іст. журн. - 1993. - №2. - С. 17-27.
134. Рубльов О.С., Черченко Ю.А. Сталінщина і доля західноукраїнської інтелігенції (20-50-ті роки XX ст.). - К.: Наук. думка, 1994. - 350 с.
135. Семененко В.,Радченко Л. Історія України з прадавніх часів до сьогодення: Навч.посіб. – Харків.:Торсінг, 2003
136. Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до української державності: погляд у 1017-1921 роки з аналізом сьогодення. – Львів: Свічадо, 2002. – 704 с.
137. Симон Петлюра та українська національна революція: 3б. праць Другого конкурсу петлюрознавців України / Упоряд. та передм. В.Михальчука. - К.: Рада, 1995. - 368 с.
138. Скоропадський П. Спогади: кінець 1917 - грудень 1918 / Гол. ред. Я.Деленський - К.: Філадельфія, 1995. - 492 с.
139. Солдатенко В. Утворення Української Народної Республіки і вибір перспективи суспільно-політичного розвитку // Історія України. - 1997. - №46. - С.1-3.
140. Солдатенко В.Ф. Внесок М.С.Грушевського в концепцію української революції // Укр. іст. журн. - 1996. - №5. - С.3-28.
141. Солдатенко В.Ф. Еволюція суспільно-політичних поглядів В.К.Винниченка в добу української революції // Укр. іст. журн - 1995. - №1.
142. Солдатенко В.Ф. Проблема класове- і національно-політичних сил у концепції української революції // Укр. іст. журн. - 1997. -№5. - С.3-17; №6. - С.3- 14.
143. Солдатенко В.Ф. Українська революція доби Центральної Ради: аналіздосвіду періодизації

// Укр. іст. журн. - 1997. - №3. - С.3-25.

144. Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис: Монографія. –К.: Либідь, 1999. – 976 с.
145. Соловей Д. Голгота України. Ч.1: Московсько-більшовицький окупаційний терор в УРСР між першою і другою світовою війною. - Дрогобич, 1992.
146. Стахів М. Україна проти більшовиків: Нариси з історії агресії Советської Росії. Кн. 2. - Тернопіль: Кн.-журнальне вид. “Тернопіль”, 1993. - 248 с.
147. Стерчо П. Карпато-Українська держава: До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 рр. - Львів, 1994.
148. Стрельський Г. Трубайчук А. Михайло Грушевський, його сподвижники і опоненти. - К.: Четверта хвиля, 1996. - 192 с.
149. Субтельний О. Україна: Історія. - Ред. з перероб. і доп. - К.: Либідь, 1993. - 720 с.
150. Тищик В. Західноукраїнська Народна Республіка (державний апарат і законодавство) // Право України. - 1994. - №5-6. - С.44-47.
151. Толочко А. П. Очерки начальной истории Руси. – К., 2015.
152. Трембітський В. Позиція Великої Волині в українській державі 1918 року. -Вінніпег-Нью-Йорк, 1993. - 110с.
153. Удовиченко О.І. Україна у війні за державність: історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917-1921. - К.: Україна, 1995. - 206 с.
154. Україна політична історія ХХ – поч. ХХІ ст. К.: Парламентське вид-во //Греченко В., Шаповал Ю., 2007.
155. Україна: ХХ століття: У 2-х книгах / В.Литвин, В.Смолій, М. Шпаковський. – К: Альтернатива, 2002.
156. Українська державність у ХХ столітті: історико-політичний аналіз. - К.: Політична думка, 1996. - 435 с.
157. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. / (Ін-т історії України НАН України, Центр, держ. арх. вищ. органів влади упр. України; Упоряд. В.Ф.Верстюк, відп. ред. В.А.Смолій. - К.: Наукова думка, 1996. - 589 с.
158. Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року: Док. і матеріали Упоряд. В.Верстюк (керівник) та ін. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2003. – 1024 с.
159. Українські Січові Стрільці, 1914-1920. - Львів, 1991.
160. Ульяновський В.І. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського): Навч. посібник для вузів. - К.: Либідь, 1997. - 320 с.
161. Хмель І.В. Аграрные преобразования на Украине 1917-1920 гг. - К.: Наук. думка, 1990. - 240с.
162. Чапуга С.М. Витоки української державності. Докняжий період: Навчальний посібник. – К. – 2004.
163. Чоповський В.Ю. Українська інтелігенція в національно-визвольному русі на Західній Україні (1918-1939). - Львів, 1993.
164. Шаповал Ю. Україна 20-50-х років: сторінки ненаписаної історії. - К., 1993.
165. Шаповал Ю.І. Людина і система (штрихи до портрета тоталітарної доби в Україні). - К., 1994.
166. Шаповал Ю.І. та ін. ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи. - К.: Абрис, 1997. - 608с.
167. Шаповал Ю.І. Україна 20-50-х років: сторінки ненаписаної історії. - К., 1993.
168. Шаталов Д. Уявлення про козацтво. Українське козацтво у суспільній думці другої половини ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. – Дніпро: Домінантна прінт, 2017.
169. Швагуляк М. Паціфікація: Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність. - Львів, 1993. - 52 с.
170. Швагуляк М.М. Українська карта (українське питання в міжнародній політиці напередодні та на початку другої світової війни) // Дзвін. - 1990. - №7.
171. Шевченко П., Балюн О. Антанта проти українського “сепаратизму”. Дипломатія доби Директорії УНР та її уроки // Політика і час. - 1998. - №7. - С.65-73.
172. Шульгин О. “Fatum” історії: (Україна часів Центральної Ради) // Пам’ять століть. - 1998. - №1. - С.119-125.

173. Яневський Д. Політичні системи України 1917-1920 років: спроби творення причини поразки. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2003. – 767 с.

174. Яневський Д.Б. Українська Центральна Рада: перші кроки національної державності (березень - листопад 1917 р.). - К., 1990.

Археологія

Кам'яний вік на території України (палеоліт, мезоліт, неоліт)

Поява людини на території сучасної України. Ранній палеоліт України. Час і шляхи її заселення найдавнішою людиною. Пізній палеоліт України. Проблеми палеолітичного господарства і мистецтва. Археологічні пам'ятки та культури раннього мезоліту України. Пам'ятки пізнього мезоліту. Господарство доби мезоліту України. Археологічні культури неоліту України.

Література:

1. Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (каменный век). – К., 1987.
2. Археология Украинской ССР. – К., 1985. – Т.1.
3. Винокур І.С., Телегін Д.Я. Археологія України. – К., 2012.
4. Даниленко В.Н. Неолит Украины. – К., 1969.
5. Возникновение и развитие земледелия. – М., 1967.
6. Кучинко М.М., Охріменко Г.В. Нариси стародавньої і середньовічної історії Волині. – Луцьк, 1994.
7. Охріменко Г.В. Волинська неолітична культура. – Луцьк, 2011.
8. Чмихов М.О., Кравченко Н.М., Черняков І.Т. Археологія та стародавня історія України. – К., 2012.

Археологічні культури епохи міді

Загальні риси розвитку культур енеоліту на території України. Трипільська культура і проблеми етнічної належності її носіїв. Енеолітичне населення західного регіону України. Мідний вік Лівобережжя і Степу. Господарство епохи енеоліту.

Література:

1. Даниленко В.Н. Энеолит Украины. – К., 1974.
2. Археология Украинской ССР. – К., 1985. – Т.1.
3. Кучинко М.М. Нариси стародавньої і середньовічної історії Волині. – Луцьк, 1995.
4. Чмихов М.О., Кравченко Н.М., Черняков І.Т. Археологія та стародавня історія України. – К., 1992.

Бронзовий вік України

Загальна характеристика епохи. Культури лісостепового Правобережжя України, Волині і Прикарпаття. Культури Північного Причорномор'я, Приазов'я і Лівобережжя. Культури бронзового віку Закарпаття.

Література:

1. Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (энеолит, бронза, раннее железо). – К., 1990.
2. Березанська С.С. Бронзовий вік на Україні. – К., 1964.
3. Винокур І.С., Телегін Д.Я. Археологія України. – К., 1994.
4. Свешніков І.К. Історія населення Передкарпаття, Поділля, Волині в кінці III – початку II тис. до н.е. – К., 1974.
5. Чмихов М.О., Кравченко Н.М., Черняков І.Т. Археологія та стародавня історія України. – К., 1992.

Ранні слов'яни на території України за археологічними джерелами

Зарубинецька культура. Черняхівська культура. Пам'ятки Київської культури. Слов'янська етнічна спільність в середині I тис. н.е. Празька (корчацька) та Пеньківська культура. Археологічні культури східних слов'ян VIII – IX ст. Соціально-економічний розвиток та духовна культура.

Література:

1. Археология УРСР. В 3 т. – К., 1975. – Т.3.
2. Ауліх В.В. Зимнівське городище. – К., 1972.

3. Баран В.Д. Черняхівська культура: за матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу. – К., 1981.
4. Винокур І.С., Телегін Д. Археологія України. – К., 1994.
5. Винокур І. С., Телегін Д. Я. Археологія України : підруч. для студ. іст. спец. ВНЗ /наук. ред. С. В. Трубочанінов. – 2-е вид., випр. і доп. – Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2008. – 479 с.
6. Кучинко М.М. Нариси стародавньої і середньовічної історії Волині.–Луцьк, 1994
7. Максимов Е.В. Зарубинецкая культура на территории УССР. – К., 1982.
8. Приходнюк О.М. Археологічні пам'ятки Середнього Подніпров'я VI-XI ст. – К.,1980.
9. Рыбаков Б. Язычество древних славян. – М., 1981. 10.Терпиловский Р.В. Ранние славяне Подесенья III-V вв.- К., 1984.

Археологія давньої України-Руси

Загальна характеристика давньоруського періоду. Особливості соціально- економічного розвитку давньоруських міст. Давньоруські селища. Городища. Поховальний обряд населення України давньоруського часу.

Література:

1. Археологія УРСР. В 3 т. – К., 1975. – Т.3.
2. Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды). – К., 1990.
3. Греков Б.Д. Киевская Русь. – М., 1983.
4. Довженко В.Й. Землеробство древньої Русі до середини XIII ст. – К., 1961.
5. Древняя Русь. Город. Замок. Село // Археология СССР. – М., 1985.
6. Кучинко М.М. Историко-культурный розвиток Західного Побужжя в IX – XIV ст. –Луцьк, 1993.
7. Кучинко М.М., Охріменко Г. Археологічні пам'ятки Волині. – Луцьк, 1995.
8. Раппопорт П.И. Военное зодчество западнорусских земель X – XIV вв. // МИА. –1967. - № 140.
9. Толочко П.П. Древний Киев. – К., 1983.
10. Толочко П.П. Древнерусский феодальный город. – К., 1989. 11.Тихомиров М.Н. Древнерусские города. – М., 1956.

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

Старосхідні цивілізації: спільне та особливе

Поняття цивілізації та її витоки. Концепція цивілізації Л.Моргана. Урбанізація. Концепція “міської цивілізації” Г.Чайлда. Синоїкізм як один з шляхів урбанізації. Ірігаційні цивілізації та їх типи.

Суспільно-політичні моделі держави Стародавнього Китаю

Ідеальне суспільство Конфуція. Альтруїстська модель держави моїстів. Ізоляційно- патріархальна модель держави даоїстів. Легістська модель держави Шань-Яна.

Стародавній Єгипет: віхи історії

Номи як основа державності Стародавнього Єгипту. Утворення централізованої держави. Формування державного апарату Стародавнього Єгипту. Деспотія. Державне регулювання соціальною структурою Стародавнього Єгипту як особливість внутрішньої політики фараонів. Зовнішня політика фараонів Стародавнього Єгипту.

Держава Ахеменідів

Мідійське царство та держава Елану. Перси та їх опис за Геродотом. Кір II і формування перської держави. Дарій I та його реформи. Соціальна структура держави Ахеменідів. Розквіт та загибель Перської держави у V-IV ст. до н.е.

Література:

1. История древнего Востока (под ред. Кузищина В.И.). – М.: Наука, 1988.
2. Крижанівський О.П. Історія стародавнього Сходу. Курс лекцій. – К., 1996.

ІСТОРІЯ ПЕРВІСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Історіографія первісної історії

Дані античних авторів Геродота, Страбона та ін. про народи, що проживали за межами цивілізації. Вивчення народів Нового світу після відкриття Колумбом Америки. Концепція “благородного дикуна” Ж.Русо. Відкриття системи трьох віків К.Томсеном. Знахідки шельських знарядь Буше де Пертом. Періодизація історії людства С.Нільсона. Ч.Дарвін і його концепція антропогенезу. Вивчення Л.Морганом народів Америки і створення першої цілісної концепції історії людства. Формацийний підхід до періодизації людства. Ф.Енгельс і марксистська концепція первісної історії. Концепції антропогенезу і соціогенезу у зарубіжній історіографії. Теорія поліцентризму. Вітчизняна історіографія первісної історії. Теорії двох скачків, моноцентризму та ін.

Походження людини

Семіальна гіпотеза походження людини. Гіпотеза мутацій. Африканська та Азійська гіпотези прабатьківщини людини. Дріопітеки і австралопітеки. Проблема габліса. Теорія мозкового рубікону. Стадії в розвитку людини.

Література:

1. История первобытного общества. Общие вопросы. Проблемы антропосоциогенеза. – М., 1983.
2. Станко В.Н., Гладких М.І., Сегеда С.П. Історія первісного суспільства. – К., 1999.
3. Алексеев В.П. Становление человечества. – М., 1984.

ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ ТА РИМУ

Формування давньогрецького античного полісу та основні його характеристики

Виникнення полісу як політичного та релігійного центру. Сінойкізм. Економічна основа полісу. Дуалістичний характер античної форми власності. Громадянський колектив. Негромадяни. Політична організація полісу. Аристотель про грецький поліс. Типи полісів.

Афінський поліс у VI – V ст. до н.е.

Джерела з історії античних Афін. Законодавство Драконта. Суспільно-політичний устрій Афінського полісу за реформами Солон і Клісфена. Значення реформ для еволюції полісної системи. “Золота доба” Перикла.

Військово-політичні конфлікти в Греції IV – V ст. до н.е.

Джерела з історії IV – V ст. до н.е. Причини конфлікту між Грецією та Персією. Характеристика основних етапів греко-перських воєн. Значення перемоги греків у війні та її наслідки. Пелопоннеська війна. Причини конфлікту. Періодизація війни та характеристика основних етапів. Наслідки.

Суспільно – політична структура Римської республіки

Виникнення Римської республіки. Суспільство та економічна структура. Державний устрій: коміції, сенат, магістратури. Пізня Римська республіка. Криза республіки. Громадянські війни I ст. до н.е. Падіння республіки.

Формування основ монархічної влади в стародавньому Римі

Прихід до влади Октавіана. Еволюція державної системи. Сенат. Магістратури. Комісії. Суспільство доби принципату. Зовнішня політика.

Література:

1. Кузищин В.И. История древней Греции.- М., 2001.
2. Кузищин В.И. История древнего Рима.- М., 2001.
3. История древнего мира. Расцвет древних обществ. Под ред. И.М.Дьяконова.- М., 1982.
4. История Европы: В 8 т. Том 1. Древняя Европа. – М., 1988.

ІСТОРІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА ВІЗАНТІЇ

Франкська держава Каролінгів

Період «лінивих королів». Піпініди – Арнульфінги. Соціальна опора майордомів Австралії. Піпін Герістальський. Взаємини з арабами. Карл Мартелл та його внутрішня політика. Бенефіціальна реформа: причини, соціально-політичний зміст та значення. Піпін Короткий. Церковна реформа та завершення бенефіціальної реформи. Перехід королівського титулу до Пипіна III. Походи в Італію й виникнення світської держави пап.

Карл Великий. Династія Каролінгів. Особа Карла II та пов'язана з її вивченням проблематика в медієвістиці. Територіальне зростання Франкської держави внаслідок походів Карла Великого: в Італію, в Баварію, проти Аварського каганату, проти кельтів Бретані, в Іспанію, проти саксів. Методи завоювань. Взаємини зі слов'янами. Держава Карла та її етнічні й територіальні особливості. Організація державного управління.

Імператорський домен. Фінанси. Реформи Карла Великого: системи організації та комплектування армії; судочинства в територіальних округах. Адміністративні перетворення в центрі й на місцях.

Соціально-економічні зміни у Франкській державі у VIII ст. Так званий переворот упоземельних відносинах. Економічне й політичне укріплення землевласницької знаті. Прискорення процесу розорення вільних селян. Втрата вільними общинниками ознак правоздатності. Встановлення поземельної та особистої залежності. Прекарій та його види. Комендація та інші способи позбавлення селянства земельної власності.

Суть натурального господарства. «Капітулярій про помістя». Структура феодалної вотчини класичного типу. Церковне землеволодіння та організація господарської діяльності. Товарно-грошові відносини в VIII ст.

Причини слабкості імперії Карла Великого. Людовік Благочестивий та доля офіційної ідеї єдності імперії. Поділ 817 р. Людовік Німецький, Лотар і Карл Лисий. Значення поділу 843 р.

Загальні тенденції економічного, соціального і політичного розвитку Західної Європи в XI-XV ст.

Поділ періоду розвинутого феодалізму на два підперіоди. Причини цього поділу та хронологія підперіодів.

Розвиток сільського господарства з часу господарського домінування класичної вотчини до періоду «сенйоральної реакції» включно. Географічні та регіональні особливості такої еволюції. Ріст виробництва на селі в XI – XIII ст. Явище комутації ренти. «Криза феодалізму» в середині XIV ст. Проблема «кризи феодалізму» в історіографії. Наслідки кризи для організації сільськогосподарського виробництва в XIV – XV ст.

Зміни в соціальній сфері. Зростання чисельності європейського населення. Поява верстви городян. Консолідація стану феодалів. Поява елементів самоусвідомлення городян, феодалів і селянства. Нова структура феодалного суспільства. Еволюція окремих станів у XIII – XV ст.

Центробіжні процеси у політичному житті Західної Європи: чинники посилення королівської влади та її основні союзники. Значення адміністративних, судових і військових реформ у справі державної централізації. Причини появи станово-представницьких установ, їх характер і місце в системі управління. Тимчасове ослаблення центральної влади наприкінці періоду класичного феодалізму. Створення основ абсолютної монархії.

Середньовічне місто

Виникнення середньовічного міста. Історіографія проблеми походження середньовічних міст. Основні теорії, які намагалися вирішити проблему: романістична, маркова, вотчинна, бургова, ринкова; їх розвиток у другій половині XIX – на початку XX ст. «Торгова» теорія А. Піренна. Внесок вітчизняних медієвістів у вирішення проблеми. Сучасна точка зору на походження феодалного міста. Ранньосередньовічне місто. Типи феодалних міст. Соціальна характеристика середньовічного міста. Комунальний рух. Основні етапи комунального руху та їх характеристика. Міське ремесло. Причини утворення та еволюція середньовічного ремісничого цеху. Функції цеху. Цеховий примус і замикання цеху. Організація й види міської торгівлі. Форми об'єднання торговців у середні віки. Міжнародна торгівля: торгові міські басейни й основні напрями товаропотоків. Монетна справа класичного середньовіччя. Кредит і банківські операції. Великі в Європі суб'єкти товарних і кредитних операцій.

Візантійська імперія в XII – XV ст.

Нове піднесення візантійської держави в епоху Комнінів. Причини економічного росту й політичної стабілізації. Завершення процесу феодалізації. Товарність сільськогосподарства. Економічна експансія північноіталійських міст. Причини занепаду економіки візантійських міст у другій половині XII ст. Пауперизація населення міста й села. Особливості місцевого політичного ладу. Міжнародні зв'язки Візантії Армія та флот. Невдачі візантійської держави в другій половині XII ст. Соціально-політична криза наприкінці XII ст. Ангели. Захоплення Константинополя хрестоносцями. Утворення Нікейської імперії. Переваги її перед іншими претендентами на спадок Візантії. Внутрішня політика імператорів із династії Ласкарів.. Наступ Нікейської імперії на Латинську Романію та відновлення Візантійської імперії. Палеологи. Володіння Візантії у другій половині XIII ст. Західний напрям у зовнішній політиці Палеологів. Унія з католицьким Римом. Міжнародне становище на східному кордоні: турки-османи. Тюркська експансія у Малій Азії та на Балканському півострові. Падіння Константинополя.

Соціально-економічний розвиток в роки правління Палеологів. Формування великого феодального землеволодіння. Соціальний склад пізньовізантійського суспільства. Політичне посилення великого землеволодіння. Зростання податків. Боротьба феодалів за імператорський трон і соціальні рухи першої половини XIV ст. Зілоти. Іоанн Кантакузин. Феодальна реакція. Становище пізньовізантійського міста.

«Втеча» ремесла на село. Лихварство.

Причини падіння Візантійської імперії. Значення Візантії в історії. Візантійська середньовічна культура.

Література:

1. История средних веков: В 2т.: Учебник / Под ред. С.П. Карпова. - М., 1998.- Т.1.
2. История Европы с древнейших времен до наших дней. В 8 т. - М., 1992. Т. 2:
3. Средневековая Европа.
4. Вишпер Р.В. История средних веков. Курс лекций. - К., 1996.
5. Дейвіс Н. Європа. Історія. – К., 2000.
6. Джеджора О. Історія європейської цивілізації. – Львів, 1999.
7. Егер О. Средние века. - СПб., 1997.
8. История Византии. М., 1967. Т.1-3.
9. История крестьянства в Европе. М., 1985-1986. Т.1-2.
10. История средних веков /Под ред. З.В.Удальцовой и С.П.Карпова.- М., 1990-1991. -Т.1.
11. История средних веков /Под ред. Н.Ф.Колесниченко.-М., 1980. / 2-е изд. – М.,1986.
12. История средних веков: В 2-х т. /Под общей ред. С.Д. Сказкина. - М., 1966. (2-еизд. - М., 1977).
13. Кёнигсбергер Г. Средневековая Европа. 400-1500 годы. – М., 2001.
14. Семенов В.Ф. История средних веков. - 4-е изд. - М., 1975.
15. Семенов В.Ф. История средних веков. - Вид. 3-е. - К., 1975.

ІСТОРІЯ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Економічний розвиток країн Західної Європи у XVI - першій половині XVIIст.: нові тенденції на рубежі епох

Промислова техніка та продуктивність праці періоду переходу від феодального до індустріального суспільства. Основні досягнення в галузі науки і техніки, їх впровадження у промислове виробництво. Історичні передумови зародження капіталістичних відносин: розвиток товарного господарства, спеціалізація ремесла, посилення майнової та соціальної диференціації, формування великих капіталів (“первісне накопичення капіталів”) і розвиток розширеного відтворення. Методи первісного накопичення капіталів, “революція цін”. Поява мануфактур, їх типи. Роль мануфактури в економічній структурі західноєвропейських країн. Торгівля, торгові шляхи і торгова організація. Грошові системи. Розвиток банківської і кредитної справи. Завершення процесу складання внутрішніх національних ринків. Зміни в соціальній структурі західноєвропейського суспільства в процесі генези капіталізму.

Місце та роль Реформації в процесі переходу європейської цивілізації від Середньовіччя до Нового часу

Передумови та причини виникнення реформаційного руху в країнах Західної Європи. Криза релігійно-схоластичної ідеології, поява і розвиток гуманізму. Антропоцентризм. Поширення еретичних рухів, занепад авторитету католицької церкви(симонія, продаж індульгенцій) і папської влади. Основні

напрямки, течії та особливості розвитку Реформації в країнах Західної Європи. Зародження реформаційного руху в Північній Німеччині. Лютеранська реформація в Німеччині. Цвингліанська і кальвіністська реформація в Швейцарії. Реформація в Скандинавії. Розвиток англіканської церкви. Гугеноти у Франції. Рух за реформу церкви в Італії. Контрреформація в Європі. Причини контрреформації. Католицька реформа і контрреформація. Створення ордену єзуїтів та його діяльність. Тридентський собор та його рішення. Участь політичних структур у контрреформації. Контрреформація та культура.

Міжнародні відносини в XVI – серед. XVII ст. Основні вогнища міжнародних конфліктів в Європі

Розвиток міжнародних відносин в ранній Новий час. Утвердження системи «політичної рівноваги». Виникнення світової системи міжнародних економічних відносин. Становлення світової колоніальної системи. Поглиблення міжнародного поділу праці. Роль конфесійного фактору в системі міжнародних відносин. Оформлення дипломатичної служби. Секляризація дипломатії.

Основні вогнища і причини міжнародних конфліктів. Зародження французько-габсбургських протиріч. Італійські війни. Ранні торгові колоніальні війни. Боротьба за колонії. Англо-іспанський конфлікт та його розв'язання. Іспано-французькі відносини в другій половині XVI ст. Англо-французькі відносини. Англо-французьке суперництво в Шотландії. Загострення міжнародних протиріч в Європі на початку XVII ст. Тридцятилітня війна. Вестфальський мир і його значення. Європа та Османська імперія в ранній Новий час. Балканські землі у складі Османської імперії. Етно-соціальна і конфесійна політика Порту в балканських країнах. Політика ісламізації та асиміляції підкореного християнського населення.

Література:

1. История средних веков / Под ред. З.В. Удальцовой и С.П. Карпова. – М., 1991. – Ч.2.
2. История Европы с древнейших времен до наших дней. В 8 тт. М., 1992. Т. 3. От средневековья к Новому времени.
3. История политических и правовых учений. Средние века. Возрождение (под ред. В.С. Нерсесян. – М., 1986).
4. Ардашев П.П. Абсолютная монархия на Западе. – М., 1972.
5. Всемирная история: Возрождение и Реформация / А.Н.Бадак, И.Е.Войнич, Н.М.Волчек – М.: АСТ, 2001 – 480с.
6. Ивонин Ю.Е. Становление европейской системы государств. Англия и Габсбургина рубеже двух эпох. – Минск, 1989 – 235с.

ІСТОРІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Культура європейського відродження

“Культура Відродження”: суть поняття, періодизація, “типологія”. Історичні передумови становлення ренесансної культури. Гуманізм як ідеологія культури Відродження. Нова концепція людської особистості і нова модель освіти. Антропоцентризм. Натурфілософія. Основні центри культури Відродження в Італії та країнах Західної Європи. Зв'язок культури і мистецтва Відродження. Значення культури в утвердженні нового реалістичного мистецтва. Коло тем та ідей мистецтва Відродження. Нове, у порівнянні з середньовіччям, співвідношення архітектури, скульптури і живопису. Новий тип художника. Роль меценатства в утвердженні нової культури. Вивчення анатомії, перспективи людських пропорцій та руху як засобу для створення реалістично правдивого мистецтва. Розвиток теорії мистецтва. Нове в техніці живопису. Міфологічний та релігійний сюжети – привід для створення реалістичних образів. Творчість визначних майстрів доби Відродження.

Постренесансна культура XVII ст.: основні тенденції та лінії розвитку

Основні фактори розвитку європейської культури XVII ст. Реформація та контрреформація та їх слід у культурі. Наукова революція XVII ст. та формування світоглядних засад культури Нового часу. Криза антропоцентризму і ренесансного світогляду. Особливості розвитку художньої культури XVII ст. Основні відмінності від мистецтва XVI ст. Національні школи в мистецтві. Розквіт національних художніх шкіл Голландії, Франції, Іспанії, Італії. Бароко та реалізм у мистецтві. Характер бароко, його зв'язок з релігійним мистецтвом та придворною культурою. Характеристика бароко як провідної художньо-стилістичної системи XVII ст., його періодизація. Живопис бароко: тематика, сюжетний репертуар, створення розгалуженої системи жанрів (портрет, пейзаж, натюрморт, побутовий, міфологічний та історичний жанри). Розробка драматичної дії та експресії жесту. Класицизм як художньо-естетичний напрям. Основні художні принципи класицизму. Ієрархія жанрів.

Класицизм як стиль в архітектурі, малярстві, музиці, літературі. Перші спроби регламентації художньої творчості.

Література:

1. Емохонова Л.Г. Мировая художественная культура. – М., 1999.
2. Історія світової культури: навч. посібник / Керівник автор. колективу Левчук Л.Т. – К., 2000.
3. Історія світової культури. Культурні регіони: навч. посібник / Керівник автор. колективу Левчук Л.Т. – К., 2000.
4. Історія світової та української культури: підручник для вищих навчальних закладів освіти / В.А. Гречанко, І.В. Чорний, В.А. Кушнерук, В.А. Режко. – К., 2002.
5. История искусства зарубежных стран (средние века, Возрождение) (под ред. Ц.Г. Нессельштрауса). – М., 1982.
6. История искусства зарубежных стран XVII-XVIII вв. (под ред. В.И.Раздольской) –М., 1988.
7. Шейко В.Н. и др. История художественной культуры. Средние века. Возрождение: Учебник для студ. вузов. – Харьков, 1999.

ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ В СЕРЕДНІ ВІКИ

Китайська імперія у XIII-XVII ст. (від монгольського до маньчжурського завоювання)

Китайське суспільство наприкінці II – у III століттях. Географічне положення. Природні умови середньовічного Китаю. Особливості китайського середньовічного етносу.

Суспільно-політичне становище в Китаї на межі II-III ст. “Епоха трьох царств”.

Утворення імперії Цзінь – першої всекитайської середньовічної держави.

Китай у IV – VI ст.: втрата загальнокитайської державної єдності. Хунно-кульська держава Чжао. Колонізація долини Янцзи. Імперія Північна Вей. Період «Чотирицарства».

Об'єднання Китаю в кінці VI ст. Відновлення державної єдності. Династія Суй.

Характер суйської державності. Ян Гуан.

Китайська імперія в часи династії Тан. Розквіт імперії при перших Танах. Скасування династії Тан і проголошення династії Чжоу. У Цзетянь. Відродження та трансформація танської держави у VIII – на поч. X ст.

Китайське суспільство у X-XIII ст. Епоха “п’яти династій і десяти царств” в історії Китаю. Китай в період династії Сун. “Сунський економічний бум”. Натиск кочівників на китайську імперію у XII – на поч. XIII ст. Утвердження династії Цзінь та династії Південна Сун.

Японія до епохи сьогунату (III-XII ст.)

Географічне положення та природно-кліматичні умови. Особливості японського середньовічного етносу. Соціальна організація традиційного японського суспільства. Характерні риси середньовічної японської ментальності.

Японія у III-VII ст. Особливості японських протодержавних утворень. Становлення та розвиток ранньосередньовічної держави Ямато. Поява сінтоїзму. Узурпація влади кланом Сога. Реформи Сьотоку Тайсі. Переворот Тайка.

«Великі реформи» Тайка. Кодекс законів Тайхорьо. Японія в період Нарської монархії: соціально-економічний розвиток та політичне життя. Рід Фудзівары.

Японське суспільство у IX – першій половині XI ст. Встановлення системи секкан («регентів-канцлерів») і розвиток сьоен. Загострення суспільної кризи. Проімператорські реставраційні реформи Уда.

Японія в другій половині XI – XII ст. Зміни соціальної структури. Виникнення новогостану буі (самурайства). Правління інсей. Міжусобні війни 1156-1192 рр. Встановлення влади сьогуната.

Література:

1. Ацамба Ф.М., Лапина З.Г., Майер М.С. История стран Азии и Африки в средние века. – М., 1987. – Ч.1., Ч.2.
2. Васильев Л.С. История Востока: В 2 т. Т.1. – М. 2001.
3. Історія європейської цивілізації. Близький Схід / за ред. Умберто Еко. - К., 2016.
4. История Востока: В 6 т. Т. 2-3. – М., 1995-1999.
5. История Китая: Учебник / Под ред. А. В. Меликсетова. – 2-е изд., испр. и доп. –М.: Изд-

во МГУ, Изд-во «Высшая школа», 2002.

6. Китай очима Азії. К., 2017.
7. Рубель В.А. Історія середньовічного Сходу. – К., 1997.
8. Рубель В.А. Історія середньовічного Сходу. – К., 2002.
9. Симонова-Гудзенко Е.К. История древней и средневековой Японии. – М., 1989.

ІСТОРІЯ ПІВНІЧНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА РОСІЇ В СЕРЕДНІ ВІКИ

Основні етапи процесу державної централізації в Північно-Східній Європі у XIV- XV ст.

Початок централізації в Північно-Східній Русі: економічні та політичні передумови. Відновлення продуктивних сил. Зміни в аграрному виробництві. Розвиток феодалного землеволодіння та його основні тенденції. Стан ремесла і торгівлі. Зростання кількості міст та посилення їх ролі в економічному і політичному житті Північно-Східної Європи. Зміни в соціальній структурі суспільства.

Визначення головних центрів боротьби за лідерство в об'єднувачому процесі. Московсько-тверське військово-політичне протистояння. Іван Калита. Новий етап боротьби за політичну перевагу в Північно-Східній Русі. Дмитро Донський та його політика. Феодална війна другої чверті XV ст.

Умови утворення Московської централізованої держави (великокнязівська влада, боярство, дворянство, церква, міста). Завершення об'єднувачого процесу. Іван III і його політика. Москва і Новгород. Організація державної влади. Роль і місце церкви в об'єднувачому процесі. Церква і великокнязівська влада.

Зміцнення самодержавства в Московській державі за часів правління Івана IV

Територіальні зміни Московської держави. Східний, західний і південний напрям зовнішньої політики Москви.

Визначальні риси соціально-економічного розвитку Московської держави. Процеси в сфері феодалного землеволодіння. Міста та розвиток ремісничого виробництва і торгівлі. Зміни в соціальній структурі суспільства. Державна політика в селянському питанні.

Внутрішня політика першої половини XVI ст. Василь III. Церква і великокнязівська влада. Регентство Олени Глинської. Політична криза часів “боярського правління”. Утвердження на московському троні Івана IV. Структура державної влади.

Реформи середини XVI ст. “Вибрана рада”. Реформи центрального і місцевого управління. Військова реформа. Фінансова реформа. Судова реформа. Церковна реформа.

Посилення самодержавства за Івана IV. Опричнина як тоталітарно-репресивний режим самодержавної монархії. Наслідки опричнини для держави і суспільства. Московське царство наприкінці XVI ст. Федір Іванович. Династична криза. Борис Годунов.

Московська держава в період «Смути»(кінець XVI – початок XVII ст.)

Витоки Смути. Загострення політичної боротьби. Династична криза. Порушення соціальної рівноваги в суспільстві. Державні інститути в умовах суспільної кризи.

Перша громадянська війна російської історії. Правління Бориса Годунова. Самозванська інтрига. Лжедмитро I. Польща – Москва – Швеція. Органи державної влади Лжедмитра I. Воцаріння В. Шуйського і нове загострення соціальних протиріч. Повстання І. Болотникова. Поява нового самозванця.

Основні політичні центри епохи Смути. Москва – Путивль. Коломенське – Калуга – Тула. Довладдя. Тушинський табір. Договір тушинців з Сигізмундом III від лютого 1610 р. Повалення В. Шуйського. Перехід всіх державних інститутів влади під польських контроль. Перше ополчення. Д. Трубецький, І. Заруцький, П. Ляпунов.

Відновлення єдиної державності. Друге ополчення. К. Мінін і Д. Пожарський. Звільнення Москви. Підготовка до скликання Земського собору. Земський собор січня 1613 р. Започаткування в Москві нової царської династії Романових.

Централізація та бюрократизація державного апарату Росії в першій чверті XVIII ст. Завершення процесу формування абсолютизму

Реформи органів державного управління і суду. Губернська реформа. Сенат і колегії. Реформа місцевого управління. Міська реформа і магістрати. Церковна реформа. Створення регулярної армії і флоту. Фінанси і бюджет.

Перетворення Росії в абсолютну монархію. Формування чиновницько- бюрократичного апарату

абсолютистської держави. “Табель про ранги”. Указ “Про єдиноуспадкування”. Боротьба з опозицією, “справа” царевича Олексія.

Міжнародне становище. Створення Північного союзу. Російсько-польські стосунки. Північна війна. Російська дипломатія періоду Північної війни. Проголошення Росії імперією.

Ламка старих традицій і зародження нової культури. Формування і розвиток світської культури. Політичні ідеї, ініціативи, проекти. Освіта і наука. Література, театр та образотворче мистецтво. Трансформація придворного побуту.

Література:

1. Афанасьев Ю.Н. Опасная Россия. Традиции самовластья сегодня. – М., 2001.
2. Зуев М.Н. История России. – М., 1998.
3. Историография России до 1917 г. В 2 т./ Под ред. М.Ю. Личаевой. – М., 2003.
4. История России. Народ и власть. – СПб., 1997.
5. История России. С древнейших времён до конца XVII века. – М., 1996.
6. История России. С древнейших времён до середины 1861 года века / Под ред. Павленко Н.И. – М., 1996.
7. История России. С начала XVII до конца XIX века. – М., 1996.
8. Орлов А.С., Георгиев В.А. и др. История России с древнейших времен до наших дней. – М., 2002.
9. Шестаков В.А. История России с древнейших времен до наших дней. Учебник для вузов. Доработанное изд. Под ред. А.Н.Сахарова. М.: Проспект, 2016.

ІСТОРІЯ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ В СЕРЕДНІ ВІКИ

Державотворчі процеси в Центральній і Південно-Східній Європі (VI – X ст.)

Між античним світом і середньовіччям. Суспільно-політична криза пізньої Римської імперії. Утворення Візантії. Розселення слов'ян. Кочівники і Центрально- Східна Європа у VI-X ст. Розвиток феодалних відносин в Центральній і Південно- Східній Європі. Перші слов'янські ранньодержавні утворення на Балканах і Подунав'ї - Держава Само, Карантанія, Велика Моравія. Виникнення держав у Південній і Центрально-Східній Європі - Першого Болгарського царства, Хорватської держави, міст-держав у Далмації, Сербської держави, Давньочеської держави, Угорського королівства, Давньопольської держави, Київської Русі. Формування і особливості ранньофеодалних держав. Типи і моделі слов'янських ранньофеодалних держав.

Економічний розвиток Польщі в XIII – XV ст.

Польська держава в X – на початку XII ст. Економічні і соціальні відносини в XII – початку XIII ст. Населення і внутрішня колонізація. Сільське господарство. Ремесло і торгівля. Соціальна структура. Форми колонізації і перебудова аграрних відносин.

Колонізація на німецькому праві. Розвиток міст, торгівлі, гірничої справи. Соціальна структура польського суспільства. Духовенство. Селянство. Рицарство-шляхта. Формування станових привілеїв шляхти. Міщани.

Завоювання турками-османами південнослов'янських народів (XIV-XVI ст.) і їх наслідки

Початок османської експансії на Балканах. Політична обстановка на Балканах в період османських завоювань. Битва на річці Мариці 1371 р. Завоювання турками- османами Другого Болгарського царства. Битва на Косовому полі 1389 р. Характер завойовницької політики османів. Визнання васальної залежності Сербією. Сербська деспотовина. Хрестовий похід 1443-1444 р. Поразка під Варною (1444). Османські завоювання другої половини XV ст. Битва при Мохачі 1526 р. і її політичні наслідки. Розділ хорватських земель. Завоювання Воєводини (середина XVI ст.). Завершення періоду османської експансії в Європі (кінець XVI ст.). Особливості розвитку міст- держав Далмації. Наслідки османських завоювань для слов'янських народів. Панування мусульманської меншості над більшістю християнського населення на завойованих територіях. Організація системи управління на завойованих землях. Тимарна система землеволодіння. Правове становище підкорених народів. Дискримінація християнського населення. Ісламізація. Розвиток міст. Криза османської держави в XVII ст. Форми визвольної боротьби слов'янських народів в європейських провінціях Османської імперії.

Чехія у складі монархії Габсбургів. Перші спроби реформ

1526 р. - Чехія ввійшла в імперію Габсбургів на автономних початках. Поразка Чеського повстання в 1618-20рр. і перетворення Чехії в провінцію. Соціально- економічне і політичне становище чеських земель в другій половині ХУІІІ ст. Становище міст. Процес першочергового накопичення капіталу. Розвиток промислового підприємництва. Особливості політичного статусу чеських земель у складі монархії Габсбургів. Національні відносини. Перші спроби реформ в монархії Габсбургів. 1740-1781 рр. Реорганізація органів управління. Реформи Марії Терезії (1740-1780). Криза панщинно-кріпосницької системи. Панщинний патент 1775 р. Розвиток мануфактур. Ремісниче виробництво, торгове і фінансове підприємництво. Реформи Йосипа ІІ (1780-1790). Реформа церкви. Відміна особистої залежності селян. Аграрна реформа. Адміністративна, судова та воєнна реформа. Охорона здоров'я. Соціальне забезпечення.

Література:

1. Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації. – К.: Дух і літера, 2000.
2. Дейвіс Н. Боже ігрище. Історія Польщі. – К.: «Основи», 2008.
3. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Наук. ред. Л. Зашкільняк. Львівський національний університет імені Івана Франка; Інститут історичних досліджень; Центр історичної полоністики. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002.
4. Зінько Ю.А., Калитко С.Л., Кравчук О.М., Поп І.І. Нариси історії Чехії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: ТОВ «Нілан - ЛТД», 2017.
5. История южных и западных славян. Курс лекций. – М., 1979.
6. Краткая история Болгарии. С древнейших времен до наших дней. – М., 1987.
7. Краткая история Польши. С древнейших времен до наших дней. – М., 1993.
8. Краткая история Чехословакии. С древнейших времен до наших дней. – М., 1988.
9. Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго – Восточной Европы в XV – XVI вв. Главные тенденции политических взаимоотношений. – М., 1984.
10. Польща - нарис історії / За ред. В. Менджецького та Є. Брацисевича. – Варшава, 2015.
11. Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху зрелого феодализма. – М., 1988.
12. Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху раннего средневековья. – М., 1982.
13. Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян (Давня доба, Середньовіччя): навч. посібник /упоряд. В.І.Яровий, С.М.Мотрук, В.П.Шумило та ін.; за ред. В.І.Ярового. – К.: Либідь, 2011.
14. Чиркович Сима М. История сербов. – М.: Весь Мир, 2009.15.Чорній В. Історія Болгарії. – Львів, 2007.
16. Шпик І. Болгарія і Південно-Західна Русь: релігійно-культурні відносини останньої чверті ХІV - першої половини ХVІ ст: [навч. посіб. зі спецкурсу] / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, Іст. ф-т, Ін-т славістики. - Львів : Паіс, 2014.
17. Яровий В.І. Історія південних і західних слов'ян. Курс лекцій. – К., 2000.

СУЧАСНА ІСТОРІЯ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ (ДРУГИЙ ПЕРІОД)

„Тетчеризм” і „рейганоміка” – британський та американський варіанти неоконсервативної ідеології і політичної практики

Орієнтація на вільну ринкову економіку, приватне підприємництво та ініціативу – основні складові політики британських неоконсерваторів. Внутрішня політика М.Тетчер: приватизація державного сектора і згортання державного регулювання економіки; курс на вільне ринкове господарство. Особливості соціальної політики. Внутрішня і зовнішня політика Р.Рейгана: піднесення виробництва шляхом активізації підприємництва; скорочення соціальних витрат; посилення воєнних позицій США у світі (програма „зоряних війн” – СОІ).

Особливості соціально-економічного і політичного розвитку Євросоюзу наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття

Проблема розширення Європейського Союзу в 90-ті роки. Розвиток правового простору „єдиної Європи”. Технологічні. Валютні і політичні аспекти євроінтеграції. Маастріхтські домовленості 1991 р.

Поглиблення інтеграційних процесів на початку ХХІ ст. Протиріччя європейської інтеграції. Перспективи дальшого розвитку інтеграційного процесу.

Література:

1. Абрамов Ю.К. Феномен Рональда Рейгана // Политические портреты. – М., 1989.
2. Европа (журнал Европейского Союза) за 2004-2006 гг.
3. Европейская социальная хартия. - М., 1995.
4. Европейский Союз: новый этап интеграции. – М., 1996.
5. Единый Европейский акт. Договор о Европейском Союзе. – М., 1994.
6. Консерваторы у власти: опыт Великобритании. – М., 1992.
7. Кригер Дж. Рейган. Тетчер и политика упадка. – М., 1988.
8. Крисенко Д. С. За лаштунками Білого дому: фактори формування політики США щодо СРСР періоду правління адміністрації Р. Рейгана (1981-1989). – К., 2013.
9. Маастрихтський договір. – М., 1994. 10. Неоконсервативная мысль в США. – М., 1995.
11. Нечитайло В. В. Тетчеризм як винятковий феномен на тлі повоєнногополітичного розвитку Британії // Збірник наукових праць «Політологічні студії». – 2013. – Вип. 3. – С. 111-119.
12. Основы права Европейского Союза. – М., 1997. 13. Перегудов С.П. Тетчер и тетчеризм. – М., 1996. 14. Программа Европейского Союза ТОСИС. – Спб., 1997. 15. США: консервативная волна. – М., 1984.
16. Тетчер Маргарет. Виміри консерватизму // Консерватизм : антологія. — 2-е вид. / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К. : ВД «Простір», «Смолоскіп», 2008. — С. 26-42

ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНИ

Утворення військово-політичних союзів наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття

Загострення колоніальних протиріч між великими імперіалістичними державами. Утворення Союзу трьох імператорів. Оформлення Троїстого союзу (1882). Таємна військова конвенція між Росією і Францією (1891). Російсько-китайський договір про оборонний союз (1896). Англо-японський договір 1902 р. Англо-французька таємна угода (1904). Утворення Антанти. Створення Балканського союзу. Розпад Балканського союзу і остаточне перегрупування сил на міжнародній арені напередодні Першої Світової війни.

Політика “холодної війни” у міжнародних відносинах другої половини ХХ століття

Поділ світу на два ворогуючих блоки (друга половина 40-х – перша половина 50-х років). Спроба повороту від “холодної війни” до співпраці держав (друга половина 50-х – 60-ті роки). Курс на розрядку міжнародної напруженості та його зрив (70-ті – перша половина 80-х років). Завершення “холодної війни”.

Література:

1. Підручники, хрестоматії.
2. Первая мировая война. Дискуссионные проблемы истории. – М., 1997.
3. Первая мировая война. Пролог XX века / П.р. В.Л. Малькова. – М., 1998.
4. Калашніков А.В. НАТО і Організація Варшавського договору: витоки і наслідки протиборства. – Львів. 2000.
5. Киссинджер Д. Дипломатія. – М., 1997.
6. Корниенко Г.М. Холодная война. – М., 1994.
7. Рошин А. ООН и “холодная война” // Новая и новейшая история. – 1991. - №5 – С.96-111.
8. Советская внешняя политика в годы “холодной войны”. – М., 1993.
9. Холодная война. Новые подходы, новые документы. – М., 1995.
10. Шлезингер А. Новые уроки “холодной войны” // Новая и новейшая истории . – 1991. - №1. – С.49-55.

СУЧАСНА ІСТОРІЯ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ (1918-1945)

Передісторія, хід і результати Німецької революції 1918-1919 років

Поразка П-го Райху у Великій війні. Комп'єнське перемир'я. Загострення внутрішньополітичної кризи. Утворення уряду Макса Баденського та закони про “парламентаризацію”. Німецька революція: причини, характер, етапи. Ліквідація монархії Гогенцолернів і створення Ради Народних Уповноважених (РНУ). Проголошення Німецької республіки. Реорганізація німецьких політичних партій тарухів. Перші лідери республіки – Ф.Еберт, Ф.Шейдеман. Внутрішня політика РНУ. 1 Всенімецький з’їзд Рад. Січневе збройне повстання у Берліні. Організація та проведення виборів до Установчих зборів. Баварська радянська республіка.

„Ар”єргардні бої” (лютий – травень 1919 р.). Конституційний устрій Веймарської республіки.

Фашизм, націонал-соціалізм, іберофашизм наприкінці 1910-х - 1930-х років: типологічне зіставлення ідеологій, рухів, державних режимів

Завершення навздогінної модернізації в країнах “другого ешелону” – Італії. Німеччини. Іспанії. Песимізм 1910-1930-х років як соціокультурний та соціопсихологічний чинник зародження фашизму. Ідеологічні джерела фашистських рухів. Середні верстви та традиціоналістичні еліти у процесах соціальної самоідентифікації фашизму. Система вождизму – Б. Муссоліні, А.Гітлер, Ф.Франко. Типологія фашистських режимів. Фашизм і тоталітаризм. Фашизм і модернізація. Фашизм і нацизм. Фашизм як парафашизм.

Література:

1. Алатри П. Происхождение фашизма. – М.,1961.
2. Випперман В. Европейский фашизм в сравнении 1922-1985. – Новосибирск, 2000.
3. Газін П., Копилов А.О. Новітня історія країн Європи та Америки: 1918-1945. – Кам’янець-Подільський, 1997.
4. Гренвилл Дж. История XX века: Люди. События. Факты. – М.,1996.
5. Джонсон П. Современность: Мир с двадцатых по девяностые годы: В 2-х т. – М.,1996. – Т.1.
6. Желев Ж. Фашизм. Тоталитарное государство. – М.,1991.
7. История новейшего времени стран Европы и Америки: 1918-1945 / Под ред.Е.Ф.Язькова. – М.,1989.
8. Корнієнко П.С. Новітня історія країн Європи та Америки (1918-1945 рр.).-ТернопільЮ, 2003.
9. Новейшая история стран Европы и Америки, XX век: В 2-х ч. / Под ред.А.М.Родригеса. М.В.Пономарева. – М.,2003. – Ч.1.
10. Хаффнер С. Революция 1918-1945 гг. в Германии: как это было в действительности. – М.,1983.
11. Язьков Е.Ф. История стран Европы и Америки в новейшее время: 1918-1945: Курслекций. – М.,2000.

ІСТОРИЧНІ ШКОЛИ ТА МЕТОДОЛОГІЇ

Неокантіанська методологія історії на порубіжжі ХІХ-ХХ століття

Антипозитивістський характер неокантіанської філософії та методології історії. Критика позитивізму в працях В.Дільтя і баденської школи істориків-неокантіанців.. (В.Віндельбанд, Г.Ріккерт). Класифікація наук, номотетичні та ідіографічні науки. Критика позитивістських уявлень про історичний факт, ідеї єдності історичного процесу. Погляди В.Дільтя щодо вивчення історії шляхом “розуміння”. Історико- соціологічна концепція М.Вебера. Теорія „ідеальних типів” та її можливості у вивченні історії.

Становлення “нової історії”: школа “Анналів” за “Батьків-засновників” М.Блока та Л.Февра

Критика позитивізму історіографії. Соціологічна школа Е.Дюркгайма. Теорія “культурноісторичного синтезу” А.Берра. Створення та діяльність міжнародного центру синтезу в історичній науці. Виникнення історичної школи “Анналів”. Історико- теоретична спадщина Л.Февра та М.Блока. М.Блок і Л.Февр про необхідність створення цілісної історії людини та суспільства. Історія як наука про людину в історичному часі. Поняття “історичний час”. Діалектика загального та особливого в теорії “глобальної історії”. Місце історії серед наук про людину. Новий підхід до вивчення джерел. Невичерпність інформаційного змісту джерел. Розширення джерельної бази історичної науки.

Розширення проблематики історичних досліджень “нової історії”. Економічна історія та історія соціальної структури суспільства. Вплив “нової історії” на розвиток світової історіографії. М.Блок та його “Апологія історії, або ремесло історика”.

Література:

1. Афанасьев Ю.М. Историзм против эклектики: французская историческая школа «Анналов» в современной буржуазной историографии. – М.,1980.
2. Бондаренко Г. Историчне пізнання: питання теорії і практики. – Луцьк, 1998.
3. Гуревич А.Я. Исторический синтез и школа «Анналов». – М.,1993.
4. Дюпон-Мельниченко Ж.-Б., Ададунов В. Французька історіографія ХХ століття. – Львів, 2001.
5. Зашкільняк Л.О. Вступ до методології історії. – Львів, 1995.
6. Зашкільняк Л.О. Методологія історії від давнини до сучасності. – Львів, 1999.
7. Ковальченко И.Д. Методы исторической науки. – М., 1987.
8. Методология истории: Учеб. Пособие /Под ред. А.Н.Алпеева.- Минск, 1996.
9. Нові перспективи історіописання. За ред. П.Берка. – Київ, 2004.
10. Потульницький В.А. Україна і всесвітня історія. Історіописання світової та української історії ХУІІ-ХХ століть. – Київ, 2002.
11. Репина Л.П. «Новая историческая наука» и социальная история. – М.,1998.
12. Таран Л.В. Французька історіографія (70-ті рр. ХІХ – 80-і рр. ХХ ст.): Навч. Посібник. – К., 1998.
13. Таран Л.В. Историческая мысль Франции и России. 70-е годы ХІХ – 40-е годы ХХ века. – К.,1991.
14. Философия истории: Учеб. Пособие /Под ред. Проф. А.С. Панарина – М.,1999.

СУЧАСНА ІСТОРІЯ СХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА РОСІЇ

Територіальна експансія СРСР на початку Другої світової війни

Загострення міжнародного становища в кінці 1930-х рр. зовнішньополітичні орієнтації СРСР у 1939-1940-х рр. Підписання радянсько-німецьких договорів 1939 р. про ненапад, про дружбу й кордони. Секретні протоколи. Англо-франко-радянські переговори. Їх підсумки. Причини й початок Другої світової війни. Включення Балтійських Республік, Західної України, Західної Білорусії, Північної Буковини, Бессарабії до складу СРСР. Війна СРСР проти Фінляндії, її підсумки й наслідки. Стан військово-економічного потенціалу СРСР.

Криза радянської державної системи та шляхи її розв'язання

Спроби модернізації системи в другій половині 1980-х рр. Пошуки виходу з економічної кризи: курс на прискорення соціально-економічного розвитку, перехід до ринкової економіки. Шляхи й методи демократизації громадського життя: становлення багатопартійності, розвиток гласності, політичного плюралізму; виникнення й діяльнісь суспільних рухів й організацій; прийняття Декларації прав і свобод людини; запровадження нових вищих органів законодавчої влади в країні (Верховні ради СРСР і союзних республік, З'їзди народних депутатів); введення інституту президенства.

Національні й міжнаціональні процеси. Проголошення суверенітету республік. Новий зовнішньополітичний курс країни. Події 19-21 серпня 1991 р. та їх наслідки. Розпад СРСР. Утворення нових незалежних держав на пострадянському просторі. СНД.

Література:

1. Верт Н. История советского государства. 1900-1991.-М.,1992.
2. Газін В., Копилов С. Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2002 рр.).Навч. посібник. – К.,2004.
3. Годы предвоенные и военные // Страницы истории советского общества: люди,проблемы, факты. – М. 1989.
4. Горбачев М. Жизнь и реформы: В 2 кн.- М.1995.5. Зимняя война. 1939-1940. Кн. 1-2. – М.,1998.
6. Іваницька О. Новітня історія країн Європи та Америки (1918-1945).Навч.Посібник. – К.,2001.
7. Історія Центрально-Східної Європи. Навч. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. –Львів, 2001.
8. Канун и начало войны: Документы и материалы. – Л., 1991.
9. Пугч: Хроника тревожных дней /Предисл. А.Виноградова, Г.Павловского. –М.,1991.

ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ, АФРИКИ ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ НОВОГО ТА НОВІТНЬОГО

Османська імперія у XVII – XIX ст.: особливості соціально-економічного розвитку та визрівання кризи

Занепад військової могутності турків та поразки Османської імперії у війнах з європейськими державами. Криза військово-ленної системи. Виникнення «східного питання». Реформаторські рухи в Османській імперії. Селім II. Східне питання

наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Передумови і суть Танзимату. Посилення впливу іноземного капіталу після підписання Паризького трактату. Зародження турецької національної буржуазії. «Нові османи» та конституція 1876 р.

Російсько-турецька війна 1877 – 1878 рр. Східне питання наприкінці XIX ст. перетворення Османської імперії в напівколонію. Зародження младотурецького руху.

«Революція Мейдзі» і проблеми модернізації Японії в кінці XIX – на початку XX ст.

Передумови, характер і рушійні сили революції 1867 – 1868 рр. переворот 3 січня 1868 р. Громадянська війна та ліквідація сьогунату. Реформи кінця 60-х – початку 70-х рр. Економічна стратегія уряду Мейдзі. «Мейдзі Ісін», як корінний поворот в історії Японії. Політична ситуація в Японії після революції 1868 р. Розвиток країни у 70-90-ті рр. XIX ст. Буржуазні реформи. Активізація політичного життя, виникнення перших політичних партій. Конституція 1889 р.

Основні риси зовнішньої політики Японії. Японо-китайська війна 1894 – 1895 рр.

Російсько-японські відносини кінця XIX – поч. XX ст..

Тайпіни: соціальна утопія в Китаї у середині XIX ст.

Китай на середину XIX ст. Загострення кризи маньчжурської імперії. Передумови і початок селянської війни тайпінів. Вчення Хун Сюцюаня і його сподвижників. Соціальна утопія і реальна практика тайпінів. Основні етапи тайпінського руху. Тайпіни в боротьбі за владу в 1853 – 1856 рр. переворот 1856 р. Друга опіумна війна. Падіння Тайпінської держави. Наслідки селянської війни тайпінів.

Література:

1. Агав С.П. “Мейози исин”: революция или реформа? // НАА. – 1978. - №2.
2. Бутромеев В.П. Всемирная история в лицах: XIX – XX века. – М., 1999.
3. Бродський Р.М., Енольський З.А. Нова історія країн Азії та Африки. Ч. I. – К., 1979 р. - 288 с.
4. Всемирная история. – М., 1960. – Том VII.
5. Губбер А.А., Ким Г.Ф., Хейфец А.Н. Новая история стран Азии и Африки.–М.,1982.– 560с.
6. Єфімов Г. Нариси з нової та новітньої історії Кітаю. – К., 1994.
7. Жуков Е. История Японии. Краткий очерк. – М., 1973.
8. Зарождение идеологии национально-освободительного движения (XIX – XX в.): Очерки по истории общественной мысли народов Востока. – М.,1973.
9. История Китая с древнейших времён до наших дней / П.р. Л.В. Симоновской, М.Ф. Юрьева. – М., 1974.
10. История стран Азии и Африки в новое время: Учебное пособие. / П.р. Ф.М.Ацамба, А.А. Губера, Л.В. Симоновской. – М., 1971. – 621 с.
11. История стран Азии и Африки в новое время: Учебник для вузов по специальности «История»: В 2-х частях. / Редкол.: Ф.М. Ацамба и др. – М., 1989- 1991.
12. Макаренко В.В. «Мейдзи исин»: стадияльные особенности генезиса капитализма //НАА. – 1983. - №5 – С. 166-177.
13. Международные отношения на Дальнем Востоке (1870-1945 гг.) / П.р. Жукова. –М., 1991.
14. Миллер А.Ф. Краткая история Турции. – М., 1988. 15.Новичев А.Д. История Турции. Новое время. Ч.3. – Л., 1978.
16. Новая история стран зарубежной Азии и Африки./ П.р. Л.А.Стопцовой. – Л.,1971. – 543 с.
17. Новая история стран зарубежной Азии и Африки./Гл. ред. Г.Ф.Ефимов. – Л.,1971. – 544 с.
18. Новая история Китая / Отв.ред. Тихвинский С.Л. – М.,1972. 19.Никифоров В.Н. Первые

китайские революционеры. – М., 1980. 20. Очерки новой истории Японии (1640– 1917). – М., 1958.

21. Розалиев Ю.Н. новая и новейшая история стран Азии и Африки: Учеб. Пособие для вузов по спец. «История». – М., 1987.

22. Сидихменов В.Я. Маньчжурские правители Китая. – М., 1985. 23. Тихвинский С.Л. Движение за реформы в Китае в конце XIX в. – М., 1980. 24. Шпилькова В.И. Младотурецкая революция 1908-1909 гг. – М., 1977.

Фашизація Японії та агресивна зовнішня політика другої половини 30 – поч. 40-х років XX ст.

Союз «молодих офіцерів» і «нових» концернів. Культ імператора та претензії на світове панування Японії у другій половині 30-х рр. XX ст. Фашизація Японії. Створення Маньчжу-го. Військовий путч 1936 р., прихід до влади «групи контролю». Основні принципи національної політики прем'єр-міністра Хіроїти. Політика уряду князя Коноє. Хасан і Халхін-Гол, як проба сил японської воєнщини. Агресія Японії в Південно-Східній Азії. «Троїстий пакт».

Єгипет у другій половині XX ст.: основні тенденції політичного та економічного розвитку

Єгипет після Другої світової війни. Революція військових 1952 р. Г.А. Насер. Реформи 50-х років у Єгипті. Конституція 1956 р. Причини та наслідки Суецької кризи. Утворення та розпад Об'єднаної Арабської республіки. Економічні перетворення в Єгипті 60-х рр. XX ст. Арабо-ізраїльське протистояння. «6-денна війна». Президентство А. Садата. Зміни політичного курсу Єгипту за часів Хосні Мубарака.

Латинська Америка в міжнародних відносинах 80-90-х років XX – поч. XXI ст.

Латиноамериканський регіон на початку 80-х років XX ст. Центральноамериканська криза та проблеми її вирішення. Контрадорський процес. Падіння військових диктатур в латинській Америці. «Втрачене десятиріччя» 80-х і економічні проблеми 90-х рр. досвід трансформації суспільства у країнах Латинської Америки. Куба в нових історичних умовах. Проблема політичної стабільності в регіоні. Діяльність ОАД: нові підходи. Розвиток інтеграційних процесів у Латинській Америці.

Основні тенденції розвитку регіону на початку XXI ст.

Література:

1. Беляев И.П. Египет. Время президента Насера. – М., 1974.
2. Дискуссионные проблемы Японской истории. – М., 1991.
3. Дюррозель Ж.Б. История дипломатии від 1919 р. до наших часів. – К., 1995.
4. Зайцев Е., Тамгинский И. Япония: снова путь империализма. – М., 1985.
5. Интеграция в Западном полушарии на пороге XXI века. – М., 1999.
6. Киссинджер Д. Дипломатия. – М., 1997.
7. Кузнецов Ю.Д., Навлицкая Г.Б., Сырчин И.М. история Японии: Учебник для студентов вузов по специальности «История». – М., 1988.
8. Международные конфликты. – М., 1972.
9. Латинская Америка в международных отношениях. – М., 1988. – Т. 1-2. 10. Латинская Америка 80-х гг.: партийно-политическая структура стран региона. – М., 1989.
11. Латинская Америка 80-х гг.: страны Южного конуса: современное положение и перспективы развития. – М., 1989.
12. Матлина А.А. Латинская Америка в меняющемся мире. – М., 1992. 13. Международные отношения в Азиатско-Тихоокеанском регионе. – М., 1979. 14. Международные отношения на Дальнем Востоке (1870 – 1945 гг.) / П.р. Жукова М. – М., 1951.
15. Новейшая история стран Европы и Америки. XX век. В 3-х частях/ П.р. А.М.Родригеса и В.М. Пономарева. – М., 2001.
16. Очерки новейшей истории Японии. / Отв. ред. Т.Х. Эйдуз. – М., 1957. 17. Политические кризисы и конфликты 50-60-х годов. – М., 1993.
18. Суэцкий канал: Сборник документов. – М., 1957.
19. Строганов А.И. Новейшая история стран Латинской Америки. – М., 1995.
20. Чили: от диктатуры к демократии. – М., 1991.

21. Шереметьев И.К. Неолиберальная модель в фокусе критики // Латинская Америка. – 2000. – № 6.

ІСТОРІЯ СХІДНОЇ ЄВРОПИ І РОСІЇ НОВГО ЧАСУ

Економічні перетворення в Російській імперії на рубежі XIX-XX ст.: загальні принципи розвитку, особливості і наслідки

Економічний розвиток в умовах монополістичного капіталізму. Загальні принципи і особливості російського імперіалізму. Індустріальний розвиток Росії в кінці XIX на початку XX ст. Економічна програма С.Ю Вітте. Стан російської промисловості напередодні 1-ї світової війни.

Російський визвольний рух на дворянському етапі: періодизація, загальні тенденції і організації

Періодизація російського революційного руху в сучасній історіографії: ленінська і бердяївська концепції. Основні етапи розвитку дворянської революційності: масонські організації, декабристи, гуртки Московського Університету, діяльність П.Я. Чадаєва, петрашевці. Основні тенденції ідеологічних поглядів дворянських революціонерів.

Література:

1. Государственные деятели России XIX- начала XX века. Биографический справочник. – М., 1995.
2. Зуев М.Н. История России. Учебное пособие для вузов. – М., 2003. – 688 с.
3. История России: курс лекций (Л.Г. Косулина, Л.Н. Ляшенко). Ч.2. Расцвет и закат Российской империи (XIX-XX вв.). – М., 1994.
4. Российские реформаторы (XIX – начало XX в.). – М., 1995. – 318 с.
5. Троицкий А.Н. Россия в XIX в.: Курс лекций. – 2-е изд. – М., 2003. – 432 с.
6. Черкасов П., Чернышевский Д. История имперской России от Петра Великого до Николая II. – М., 1994. – 445 с.
7. Дьяков В.А. Освободительное движение в России. 1825-1861. – М., 1979. – 287 с.
8. Миронов Г.Е. История Государства Российского: историография – библиография – очерки. XIX век. – М., 1995. – 734 с.

ІСТОРІЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ І ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ У НОВИЙ ЧАС (КІНЕЦЬ XVIII - ПОЧ. XX СТ.)

Польський національно-визвольний рух з кінця ХУІІІ до початку ХХ ст.: причини, періодизація, зміни ідеологічного змісту

Розвиток польської нації в умовах втрати державності (поділи Речі Посполитої). Шляхетський етап в польському національно-визвольному русі. Основні повстання польського народу. Особливості демократичного етапу. Три основні напрямки в польському національно-визвольному русі в кінці XIX на початку XX ст. (“краківська школа”, польський націоналізм і соціалістичні рухи).

Об'єднувчі тенденції у національно-визвольному русі югославських народів у XIX – на початку XX ст.

Об'єктивні причини об'єднувчих ідей у національно-визвольному русі югославських народів. Іліризм – теорія національно-культурного об'єднання. Значення мовної проблеми у національно-визвольному русі югослов'ян. Австрославізм. Югославізм: хорватська і сербська ідеї.

Література:

1. Історія західних і південних слов'ян. (З давніших часів до XX ст.). Під заг. ред. Ярового В.І. – К., 2001. – 630 с.
2. Історія Центрально-Східної Європи: Посібник (За ред. Зашкільняка Л.). – Львів, 2001. – 660 с.
3. Черній А.І., Черній В.А. Історія південних і західних слов'ян. – Рівне, 2001. – 300 с.
4. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів. – Львів, 2002. – 752 с.
5. Тейлор А. Габсбурзька монархія. 1809 – 1918 рр.- Львів 2002. – 268 с.

6. Нідерхаузер Э. Славянские народы империи Габсбургов в революции 1848 года // Славяноведение. – 1998. - №6.

7. Фрейдзон В.И. Исторические корни и сущность югославизма XIX века // Новая и новейшая история. – 1997. - №12.

ІСТОРІЯ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ НОВОГО ЧАСУ

Війна північноамериканських колоній за незалежність і утворення США

Причини, хід та наслідки війни за незалежність північноамериканських колоній. Версальський мирний договір 1783 року. Роль “батьків-засновників” США: Т.Джефферсона, Б.Франкліна, Дж.Вашингтона, А.Гамільтона- у формуванні американської державності. Основні конституційні акти США: “Декларація незалежності,” Конституція 1787 року, “Білль про права”.

Реформи “освіченого абсолютизму” у західноєвропейських країнах у 40-х – 80-х роках XVIII століття

Сутність концепції “освіченого абсолютизму”. Передумови проведення реформ та їх зміст. Особливості реформаторської діяльності монархів у Австрійській імперії, Пруссії, Іспанії, Португалії, скандинавських країнах.

Основні етапи об’єднання Німеччини та утворення Німецької імперії.

О.Бісмарк

Соціально-економічні та політичні передумови об’єднання Німеччини. О.Бісмарк та його програма утворення Німецької імперії. Прусько - данська, австро-пруська та франко-пруська війни. Проголошення Німецької імперії. Конституція 1871 року.

Соціальне законодавство у Великій Британії в останній третині XIX- напочатку XX століття. Д. Ллойд-Джордж.

Соціальна політика у програмах та політичній практиці ліберальних та консервативних кабінетів Великої Британії в останній третині XIX століття. В.Гладстон.Б.Дізраелі. Соціальне законодавство на початку XX століття. Д.Ллойд-Джордж.

Література:

1. Австрія [Текст] : факти і цифри. – Відень : Видано Відділом преси при Відомстві федерального канцлера, 1998.

2. Воцелка К. История Австрии. Культура, общество, политика. - М.: Весь Мир, 2007

3. Германская история в новое и новейшее время / Под. Ред. С. Д. Сказкина.- Т.1.-М., 1970.

4. История Европы.- Т.1.- М., 1994.5. История США. – Т.1. – М., 1983.

6. Кан А.С. История скандинавских стран (Дания, Норвегия, Швеция).- М., 1980.

7. Новая история стран Европы и Америки / Под ред. И. М. Кривогуза. – М., 2003.

8. Палієнко М. Г. Архівна система Австрії: історичні витоки, еволюція, сучасна організація / // Архіви України. - 2016. - № 1. - С. 187-210

9. Сборник документов по истории нового времени стран Европы и Америки (1640-1870) / Сост. Е.Е. Юровская.- М., 1990.

10. Сборник документов по истории нового времени. Экономическое развитие и внутренняя политика стран Европы и Америки. 1870-1914. – М., 1989.

11. Тревельян Дж. Социальная история Англии. – М. , 1959.12.Цюльнер Е. Історія Австрії. – Львів, 2001.

СУЧАСНА ІСТОРІЯ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Основні тенденції розвитку держав Центрально-Східної Європи в міжвоєнну добу

Післявоєнний устрій Європи: проблема кордонів і Версальська система мирних договорів. Розпад держав-імперій, відступ імперського мислення, поява самостійних держав (Польська Республіка, Чехословацька Республіка, Королівство Сербів, Хорватіві Словенців (з 1929 р. – Югославія), Австрія, Угорщина, Фінляндія, Литва, Латвія, Естонія), нове співвідношення сил на міжнародній арені як головний наслідок першої світової війни. Етапи розвитку Центрально-Східної Європи в міжвоєнні роки: 1918 – 1923 рр. – період післявоєнної нестабільності; 1924 – 1929 рр. – період стабілізації; 1929

– 1933 рр. – велика депресія, загроза економічної кризи; 1933 – 1939 рр. – назрівання другої світової війни, загострення протиріч між країнами, виникнення „торговельних війн” і міждержавних конфліктів.

Література:

1. Історія Центрально-Східної Європи/За ред. Л. Зашкільняка. – Львів, 2001.
2. Яровий В.І. Історія Західних і Південних слов'ян у ХХ столітті: Курс лекцій. – К., 1996.
3. Яровий В.І. Новітня історія країн Східної Європи. 40-ві – 90-ті роки ХХ століття: Курс лекцій. – К., 1997.
4. Международные отношения и страны Центральной и Юго-Восточной Европы накануне нападения Германии на СССР (сентябрь 1940 – июнь 1941 гг.)//Славяноведение. – 1991. – №4. – С. 3 – 24.
5. Международные отношения и страны Центральной и Юго-Восточной Европы в начале второй мировой войны (сентябрь 1939 – август 1940 гг.)//Славяноведение. – 1991. – №1. – С. 3 – 28.
6. Носкова А.Ф. Круглый стол: «Славянские народы и вторая мировая война»//Славяноведение. – 1995. – №6. – С. 94 – 97.
7. Семиряга М.И. 17 сентября 1939 года//Славяноведение. – 1990. – №5. – С. 3 – 17.
8. Типпельскирх К. фон. История второй мировой войны. 1939 – 1945. – М. – СПб., 1998.

Антиавторитарні рухи в країнах Центрально-Східної Європи в 1950–1960-х роках

Головні причини назрівання кризи в суспільному житті. Перехід Югославії до „самоврядного соціалізму” Антиурядові виступи робітників Східної Німеччини в червні 1953 р. Спроби лібералізації комуністичних режимів після смерті Й. Сталіна. Соціально-політична криза середини 50-х років у Польщі. Антитоталітарне повстання в Угорщині та його придушення. Соціально-політична криза Чехословаччини у 1968 році.

Література:

1. Історія Центрально-Східної Європи/За ред. Л. Зашкільняка. – Львів, 2001.
2. Пономарев М.В., Смирнова С.Ю. Новая и новейшая история стран Европы и Америки: Учебное пособие для вузов: в 3-х ч. – М., 2000. – Ч.3. Трансформация индустриальной цивилизации в период ГМК. Становлення постіндустріального общества.
3. Постолюк Р.М., Пугач Є.П., Страшнюк С.Ю. Встановлення тоталітарних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1944 – 1953): Хрестоматія для студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів України. – Харків, 2000.
4. Яровий В.І. Новітня історія країн Східної Європи. 40-ві – 90-ті роки ХХ століття: Курс лекцій. – К., 1997.
5. Браунгаль Ю. Антиавторитарные движения в Центральной Европе, 50 – 60-е годы//Славяноведение. – 1990. – №3. – С. 3 – 19.
6. Восточная Европа в документах российских архивов. 1944 – 1953 гг.//Новая и новейшая история. – 1999. – №5. – С.183–200.
7. Холлош Э., Лайтаи В. Площадь Республики, 1956/Пер. с венгерского. Под. ред. К.И. Иванова. – М., 1978.
8. Из истории «холодной войны». 1954 – 1964 гг. Документы чешских архивов/Предисл. В.В. Марьиной//Новая и новейшая история. – 2003. – №1. – С.139–160.

Політичний ландшафт країн Центрально-Східної Європи у 80 – на початку 90-х рр. ХХ ст.

Ерозія тоталітарних режимів після придушення „Празької весни” 1968 р. Прояви кризи „реального соціалізму”: нездатність „розвинутого соціалізму” забезпечити пристойний рівень життя населенню, втрата тотальності і розвиток вимушеного плюралізму. Роль творчої і наукової інтелігенції у відродженні громадського і духовного життя. Конфлікти держави з Церквою (Польща – 1956, 1965, 1968, 1970, 1976, 1980 рр. тощо). Діяльність самоврядної спілки „Солідарність” в Польщі (1980 р.). Утворення Угорського Демократичного Форуму (1987 р.) та Союзу Вільних Демократів (1988 р.) в Угорщині. Самоорганізація політичної опозиції в Болгарії. Утворення

„гельсінських груп”. Революції 1989 – 1991 рр. в країнах регіону. Причини краху комуністичних режимів. Радянський фактор у внутріполітичних процесах в країнах Центрально-Східної Європи.

Література:

1. Історія Центрально-Східної Європи/За ред. Л. Зашкільняка. – Львів, 2001.
2. Пономарев М.В., Смирнова С.Ю. Новая и новейшая история стран Европы и Америки: Учебное пособие для вузов: в 3-х ч. – М., 2000. – Ч.3. Трансформація індустріальної цивілізації в період ГМК. Становлення постіндустріального общества.
3. Яровий В.І. Історія Західних і Південних слов'ян у ХХ столітті: Курс лекцій. – К., 1996.
4. Яровий В.І. Новітня історія країн Східної Європи. 40-ві – 90-ті роки ХХ століття: Курс лекцій. – К., 1997.
5. Иванов Р.Ф. Крушение Организации Варшавского Договора и Советского Союза. Американская версия//Новая и новейшая история. – 2000. – №1. – С.167–175.
6. Чехословацкая, чешская и словацкая историография до и после «бархатной революции» 1989//Новая и новейшая история. – 2002. – №1. – С.56–80.
7. Революционные изменения в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. Год 1989//Славяноведение. – 1990. – №3. – С. 19 – 49.

Проблеми становлення і розвитку Союзної Республіки Югославії. Косовська криза та її наслідки

Утворення і розвиток Союзної Республіки Югославія. Ухвалення Конституції Сербії (вересень 1990 р.). Обрання президентом Сербії Слободана Мілошевича (грудень 1990 р.). Ухвалення рішення про континуїтет державного, міжнародного, правового та політичного статусу СФРЮ в новій спільній державі – Союзній республіці Югославія (СРЮ). Конфлікт на Балканах. Збройна боротьба боснійських сербів за відокремлення від БґА та приєднання до СРЮ. Оголошення Радою Безпеки ООН Сербію агресором та запровадження щодо неї широкомасштабних акцій (30 квітня 1992 р.). Загострення ситуації в Косові. Президентство самопроголошеної Республіки Косово лідера албанського національного руху Ібрагіма Ругова. Припинення громадянсько-етнічної війни в БґА. Укладення Дейтонської і Паризької мирних угод та Основного договору про Сремсько-Баранську область, рішення ради Безпеки ООН про часткову відміну економічних санкцій (вересень 1994 р.). Косовська криза. Розбудова у Косово „тіньової держави”. Сутички між албанськими бойовиками та сербськими силами правопорядку. Початок політичного діалогу (31 березня 1998 р.). 73-денне бомбардування Белграду та інших центрів Сербії авіацією НАТО. Падіння влади СПС, протести проти політики С.Мілошевича. Прихід до влади Воїслава Коштуніца. Скасування міжнародних санкцій проти СРЮ.

Література:

1. Баран З., Кріль М. Історія Югославії. 1918 – 1990. Текст лекцій. – Львів, 1997.
2. Волков В.К. «Новый мировой порядок» и балканский кризис 90-х годов//Новая и новейшая история. – 2002. – №2. – С.11–51.
3. Газін В.П. Новітня історія країн Європи та Америки 1945 – 2003 роки. – К., 2004.
4. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки на початку ХХІст. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2015.
5. Иванов Л.Г. Косовский кризис 1999 года. Бросок на Приштину // Новая и новейшая история. – 2004. – №5. – С.87–115.
6. История стран Центральной и Юго-Восточной Европы ХХ века. – М., 1997.
7. Історія Центрально-Східної Європи/За ред. Л. Зашкільняка. – Львів, 2001.
8. Мицик Л. М., Кузьменко Ю. В. Новітня історія країн Європи та Америки (1918- 2007). – К.: Академвидав, 2008.
9. Пономарев М.В., Смирнова С.Ю. Новая и новейшая история стран Европы и Америки: Учебное пособие для вузов: в 3-х ч. – М., 2000. – Ч.3. Трансформація індустріальної цивілізації в період ГМК. Становлення постіндустріального общества.
10. Сич О.І. Історія західного суспільства в міжвоєнний період (1919–1939): Навч. посібн. – Чернівці: Наші книги, 2008.
11. Чекаленко Л. Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів): Підручник. - 2 вид. – К.: Кондор, 2011
12. Югославия в огне. Документы, факты, комментарии (1990 – 1992)/Отв. ред. Е.Ю.Гуськова. – М., 1992.

Європейська література доби Просвітництва: історичні умови, жанри, літературні стилі, постаті

Видатні відкриття в історії європейських літератур у XVIII ст. Ідейна та естетична єдність змін в літературах Англії, Франції, Німеччини. Поняття Розуму і Природи в системі філософських, соціологічних суджень європейських мислителів. „Природна людина” як моральний і суспільний ідеал людини XVIII ст. Неоднорідність просвітницького руху в країнах Західної Європи. Ідейні протиріччя в середовищі просвітників: А. Галлер – Вольтер; Ж.-Ж. Руссо – Вольтер. Естетичні принципи літератури Просвітництва. Літературні жанри: есе (раннє Просвітництво), мемуари (мемуари Сен-Сімона, Вольтера, Бомарше, Гольдоні, К. Гоцці, Альф'єрі, Казанови) й епістолярна література, подорожні нотатки, просвітницький роман, драма, сатира, поезія. Завершення бароко, розвиток рококо, класицизму, сентименталізму. Постаті: Дж. Свіфт, Д. Дефо, С. Річардсон, Г. Філдінг, Л.Стерн, Бр. Шерідан, Р. Бернс – Англія; Ш.-Л. Монтеск'є, Вольтер, Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо, П. де Бомарше – Франція; К. Гольдоні, К.Гоцці – Італія; Г. Е. Лессінг, Й. Г. Гердер і „Буря і натиск”, Й. Гете, Фр. Міллер – Німеччина.

Література:

1. Артамонов С.Д. История зарубежной литературы XVII – XVIII вв.: Учебник для студентов вузов. – М., 1988.
2. Артамонов С.Д. История зарубежной литературы XVIII в.: Учебное пособие. – М., 1960.
3. Прокаев Ф. Зарубіжна література: Навчальний посібник для студентів педінститутів. – К., 1987.
4. Савченко Т.А. Зарубіжна література: Навчальний посібник. – К., 1972.
5. Самарин Р.М. Зарубежная литература: Учебное пособие. – М., 1987.
6. Аникин Г.В., Михальская Н.П. История английской литературы: Учебное пособие. – М., 1975.
7. История французской литературы: Учебное пособие/Л.Г.Андреев. – М., 1987.
8. История немецкой литературы: Учебное пособие/Под ред. Л.Г.Андреева. – М., 1989.
9. Соколянский М.Г. Западно-европейский роман эпохи Просвещения: Проблемы типологии. – К., 1983.

Європейське художнє мистецтво XX – XXI століть: естетика, художні напрямки і стилі, постаті

„Некрасиве і малозрозуміле” сучасне художнє мистецтво. Поняття „дегуманізації” мистецтва та „мистецтва приреченого на іронію” Хосе Ортеги-і-Гассета. Егоцентризм та психологізм сучасного художнього мистецтва. Основні напрямки і стилі сучасного живопису: експресіонізм – група „Міст” і її прихильники, Е. Нольде, О. Дікс, Е. Мунк, Дж. Сенсор; абстракціонізм – В. Кандинський, К. Малевич, К. Бранкузі; пластицизм – П. Модріан; примітивізм – Гоген (засновник), А. Руссо, М. Шагал; сюрреалізм – Р. Магніт, С. Далі, кубізм – П. Пікассо, Ж. Брак; фовізм – А. Матісс (засновник), А.

Дарен; дадаїзм – художній клуб „Кабаре Вольтер”, М. Дюшан, Й. Бойз; ташизм („пляма”) – Дж. Поллок.

Література:

1. Шейко В.М. Історія художньої культури. Західна Європа XIX – XX ст.: Підручник для студентів вузів. – Х., 2001.
2. Ильина Т.В. История искусств. Западноевропейское искусство: Учебник для вузов. – М., 2004.
3. Гнедич П.П. Всемирная история искусств. – М., 1996.
4. Энциклопедия живописи. А – Я/Пер. с нем. – М., 1999.
5. Энциклопедия мировой живописи/Сост. Т.Г.Петравец и др. – М., 2002.
6. Энциклопедия импрессионизма и постимпрессионизма/Сост. Т.Г.Петравец. – М., 2001.
7. Бохм-Дюшен М., Кук Дж. Современное искусство/Пер. с англ. – М., 2001.
8. Батракова С.П. Искусство и миф: Из истории живописи XX века. – М., 2002.
9. Гомбрих Э. История искусства. – М., 1998.

ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО

Пам'яткознавство як наукова дисципліна

Пам'яткознавство в системі наукових знань. Об'єкт, предмет, завдання та методи пам'яткознавства. Базові терміни пам'яткознавства. Напрямки пам'яткознавчих досліджень. Значення теоретичного пам'яткознавства у забезпеченні пам'яткоохоронної діяльності.

Класифікація пам'яток

Визначення терміну пам'ятка. Критерії поціновування та відбору пам'яток. Системи та принципи класифікації пам'яток. Категорії, типи та види пам'яток. Понятійно-термінологічні аспекти проблем класифікації пам'яток.

Зміст поняття "пам'ятка", його еволюція у XIX – на початку XXI ст. Становлення поняття "пам'ятка". Термін "старожитності" у наукових та правових практиках XIX ст. Розбіжності та нечіткість формулювання терміну "історична пам'ятка" у Російській імперії та їх вплив на розвиток пам'ятознавства. Еволюція змісту поняття "пам'ятка" у радянській Україні. Сучасні критерії визначення пам'яток історії та культури.

Теоретичні засади вивчення і збереження культурної спадщини в Російській імперії (XIX – початок XX ст.)

Розробка й обговорення нормативних документів стосовно світського і церковного пам'ятознавства в Російській імперії у XIX – на початку XX ст. Роль Міністерства внутрішніх справ, Міністерства народної освіти і Синоду у виробленні правових положень пам'ятознавства. Діяльність наукових та громадських товариств у справі вироблення концептуальних положень пам'ятоохоронної роботи.

Історичне пам'ятознавство Волині у XIX – на початку XX ст.

Формування зацікавленості старожитностями Волині. Внесок Київської і Віленської археографічних комісій у дослідження її пам'яток. Пам'ятознавча діяльність місцевих товариств: Волинського губернського статистичного комітету, історико-статистичного комітету з опису церков і парафій Волинської єпархії, православних церковних братств Луцька, Володимира-Волинського і Житомира, Волинського церковно-археологічного товариства, Товариства дослідників Волині, Братства імені Князів Острозьких. Пошукова й пам'ятоохоронна робота музейних закладів Волині.

Розвиток пам'ятознавства в незалежній Україні

Проблеми інституціалізації та організаційного оформлення українського пам'ятознавства. Створення єдиної державної системи охорони пам'яток. Законодавче регулювання пам'ятоохоронної сфери в Україні. Пам'ятоохоронна діяльність наукових та громадських організацій. Підготовка "Зводу пам'яток історії та культури України". Розвиток теоретичних аспектів українського пам'ятознавства.

Міжнародні організації та угоди щодо охорони пам'яток

Пам'ятоохоронна діяльність ЮНЕСКО. Робота Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS), Міжнародного центру досліджень у галузі консервації й реставрації культурних цінностей (ІККРОМ), Міжнародної ради музеїв (ICOM) у сфері пам'ятознавства. Охорона культурних цінностей у випадку воєнних конфліктів. Гаазька конвенція 1954 р. про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. Венеціанська хартія 1964 р. та її доповнення. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 р.

Сучасне пам'ятоохоронне законодавство України та система охорони пам'яток.

Сучасний підхід до збереження і використання культурних цінностей. Закони України щодо охорони культурної спадщини: Конституція України, Закони України "Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей" від 21 вересня 1999 р. та "Про охорону культурної спадщини" від 8 червня 2000 р. Співвідношення термінів "пам'ятки історії та культури" та "культурна спадщина".

Музеї, бібліотеки та архіви в системі пам'ятознавчих досліджень

Специфіка музейного, бібліотечного та архівного пам'ятознавства. Законодавче регулювання музейної, бібліотечної та архівної діяльності. Діяльність музеїв, архівів та бібліотек у справі обліку та збереження пам'яток. Інформативність музейних фондів для вивчення пам'яток. Документальні пам'ятки в архівних фондах. Роль бібліотек у збереженні і поширенні пам'ятознавчої інформації. Науково-дослідна та видавнича діяльність музеїв, архівів і бібліотек

Осередки пам'ятознавчих досліджень в сучасній Україні

Історія та діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Основні напрями роботи та перспективи Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень Міністерства культури і туризму України. Структура та напрямки діяльності Центру пам'яткознавства.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Актуальні питання виявлення і дослідження пам'яток історії та культури. 2 ч. - Ч.1. - К.: Інститут історії України НАН України, 1999. - 255 с.
2. Акуленко В.І. Охорона пам'яток культури в Україні (1917-1990). – К.: Вища школа, 1991. – 274 с.
3. Акуленко В.І., Юнак Н.Ш. Гуманізм і варварство: Про врятування культурних цінностей у період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. – К.: Товариство «Знання» УРСР, 1987. – 45 с.
4. Бевз М.В. Методологічні аспекти збереження, реставрації та регенерації заповідних містобудівних ансамблів і комплексів // Проблеми збереження і використання культурної спадщини в Україні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. м.Святогірськ Донецької області 25-27 травня 2005 року. – Слов'янськ, 2005. – С.14-20.
5. Богуславский М.М. Международная охрана культурных ценностей. - М.: Просвещение, 1979. — 314 с.
6. Бондаренко Г. Історичне краєзнавство Волині. – Луцьк: РВВ "Вежа", 2003. – Книга 1. – 247 с.
7. Бондаренко Г. Історичне краєзнавство Волині. – Луцьк: РВВ "Вежа", 2003. – Книга 2. – 215 с.
8. Борисенко В.Й. Пам'ятні місця боротьби українського народу за незалежність України в другій половині XVII ст. // Праці центру пам'яткознавства. – К., 2001. – Вип.3. – С.93-108.
9. Гаврилук С.В. Історичне пам'яткознавство Волині, Холмщині і Підляшшя (XIX – початок XX ст.). – Луцьк: РВВ «Вежа», 2001. – 532 с.
10. Галайба В. Пам'ятник Олександрові II в Києві // Пам'ятки України. – 2001. - №4. – С.126-129.
11. Геппенер Н. Всеукраїнське музейне містечко // Пам'ятки України. – 2001. - №1/2. – С.112-145.
12. Глан И.В. Этот исчезающий вещный мир. – М.: Знание, 1990. – 188 с.
13. Денисенко Г.Г. Проблема дослідження пам'яток воєнної історії XX ст. // Праці центру пам'яткознавства. – К., 2001. – Вип.3. – С.109-125.
14. Жуков Ю.Н. Память Отечества: (Сохранение культурно-исторического наследия в СССР). – М.: Знание, 1988. – 64 с.
15. Загальнодержавна програма збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004-2010 роки. Закон України // Голос України. – 2004. – 4 червня. – С.22-23.
16. Заремба С. Нариси з історії українського пам'яткознавства. — К.: ТОВ Видавництво „Артатал”, 2002. - 204 с.
17. Зарубіжний досвід збереження нерухомої історико-культурної спадщини // Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження. – К., 1998. – С.91-103.
18. Збірник нормативно-правових актів з питань охорони культурної спадщини. – Луцьк, 2005. – 95 с.
19. Игнаткин И.А. Охрана памятников истории и культуры. – К.: Вища, школа, 1990. – 223 с.
20. Колосок Б.В. Пам'ятки містобудування та їх охорона // Праці центру пам'яткознавства. – К., 2001. – Вип.3. – С.49-72.
21. Кушниренко М.М., Особенности организации охраны исторической застройки Шотландии // Проблеми збереження і використання культурної спадщини в Україні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. м.Святогірськ Донецької області 25-27 травня 2005 року. – Слов'янськ, 2005. – С.73-83.
22. Логвин Г. Етика реставратора і науковця // Пам'ятки України. – 2001. - №4. – С.17-

23.

23. Никитин М.К., Мельникова Е.П. Химия в реставрации: Справочное пособие. – Л.: Химия, 1990. – 302 с.

24. Памятники истории и культуры Украинской РСР: Каталог-справочник. – К.: Наукова думка, 1987. – 736 с.

25. Петровський О.М., Мороз В.Р. Проблеми збереження культових споруд пам'яток архітектури та шляхи її вирішення // Проблеми збереження і використання культурної спадщини в Україні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. м.Святогірськ Донецької області 25-27 травня 2005 року. – Слов'янськ, 2005. – С.99-100.

26. Поливач К.А. Історико-культурна спадщина як фактор розвитку регіонів та населених місць України // Український географічний журнал. – 2005. - № 1. – С.35-62.

27. Прибега Л. Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS): 1965-2005 рр. // Пам'ятки України. – 2005. - №2. – С.148-150.

28. Прибега Л.В. До питання морфологічного аналізу пам'ятки архітектури // Праці центру пам'яткознавства. – К., 2001. – Вип.3. – С.34-48.

29. Сохранность документов / Отв. ред. Д.М.Фляте. – Л.: Наука, 1987.-152с.

30. Сучасні інформаційні технології в охороні та дослідженні пам'ятника історії та культури // Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження. – К., 1998. – С.91-103.

31. Хведченя С.Б. Особенности использования разновременных карт в изучении памятников истории и культуры // Физико-географические процессы и охрана окружающей среды: Сб. науч. тр. – К., 1991. – С.106-109.

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА МУЗЕЮ

Науково-дослідна робота музеїв

Музеї як науково-дослідницькі установи. Основні напрями науково-дослідницької роботи музеїв. Характеристика основних джерел і літератури.

Музей як поліфункціональний заклад

Профільні і музеєзнавчі дослідження. Науковий пошук у межах профільних наукових дисциплін (історії, біології, мистецтвознавства, літературознавства тощо). Пріоритетні напрями музеєзнавчих досліджень у музеях різного профілю. Музейні колекції в наукових дослідженнях. Каталогізація музейних збірок.

Профільна науково-дослідна діяльність музеїв

Дослідження музейних предметів як історичного джерела. Природничі та історичні дослідження в музеях краєзнавчого профілю. Загальноісторичні дослідження в музеях різного профілю (історичних, краєзнавчих, літературних, художніх та інших). Місце музею в системі наук.

Музей як науково-дослідний центр (на матеріалах Волинського краєзнавчого музею): основні етапи розвитку Волинського краєзнавчого музею, музей як науково-дослідницька установа, основні напрями науково-дослідницької роботи, форми науково-дослідницької роботи музею, результати наукових досліджень у музеї.

Наукові дослідження в процесі комплектування фондів

Основні завдання комплектування. Створення наукової концепції комплектування. Особливості комплектування експонатів різних фондів груп. Вироблення методики наукових досліджень орієнтованих на комплектування фондів. Аналіз на прикладі одного з каталогів фондів груп Волинського краєзнавчого музею.

Польові наукові дослідження музею. Наукові експедиції Волинського краєзнавчого музею як один із шляхів дослідження в процесі комплектування фондів. Методика польових досліджень у комплектуванні фондів різних фондів груп. Археологічні розкопки, як шлях до вивчення і поповнення археологічних колекцій музею. Археологічні методи в дослідженні подій і об'єктів XVIII–XIX століть (—індустріальна археологія!).

Завдання і напрями етнографічних польових досліджень. Методи польових досліджень при вивченні новітньої історії. Проблеми комплектування фондів музею на сучасному етапі.

Науково-реставраційна діяльність музею

Наукові дослідження в процесі реставрації музейних предметів. Атрибуція пам'ятки. Рентгенографічні дослідження в атрибуції та експертизі творів іконопису. Комплексне експериментальне дослідження творів образотворчого мистецтва і архітектури. Використання радіо-вуглецевого методу для датування творів живопису. Використання комп'ютерних технологій для дослідження стародавнього іконопису. Реставрація, як наука.

Дослідження в галузі зберігання й охорони музейних фондів

Технічне і кадрове забезпечення охорони фондів. Фізичні, хімічні, біологічні та інші дослідження музейних предметів та умов їх зберігання. Мікологічна експертиза. Охорона музейних предметів від актів вандалізму, глобальних катастроф і т. ін. Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р.

Наукові дослідження в процесі підготовки музейної експозиції

Музеєзнавчі дослідження – основа експозиційної діяльності (на прикладі історичної експозиції). Вибір науково-експозиційної теми і напрями її дослідження. Робота з джерелами і літературою. Робота в архіві з документальними джерелами. Відбір музейних предметів у фондах музею, комплектування з досліджуваної теми. Результати наукових досліджень: експозиційні і публікаторські.

Наукові експозиційні теми відділів природи, давньої і новітньої історії Волинського краєзнавчого музею. Виставки як шлях і прообраз майбутніх стаціонарних, постійнодіючих музейних експозицій.

Загальні музеєзнавчі дослідження

Дослідження історії, структури, організації і планування музейної справи. Шляхи і методи музеєзнавчих досліджень. Основні напрями музеєзнавчих досліджень: музеєзнавчі дослідження – основа експозиційної роботи, музеєзнавчі дослідження фондів, дослідження в галузі охорони і збереження музейних фондів.

Музейний предмет, як об'єкт комунікації. Музейно-психологічні дослідження – шлях до активізації процесу комунікації, підвищення його ефективності. Наукова концепція створення музею: мета і завдання, способи їх реалізації, визначення профілю музею, наукова концепція комплектування фондів, наукова концепція побудови експозиції, проект художнього оформлення експозиції.

Музеєзнавчі дослідження в галузі музейної комунікації

Музейна експозиція – важлива форма музейної комунікації: проблеми побудови й ефективності музейних експозицій; музейний предмет як основа музейної комунікації.

Культурно-освітня діяльність музейних закладів, як складова музейної комунікації: музейно-педагогічні дослідження; музейно-соціологічні дослідження.

Вивчення складу відвідувачів музею за різними параметрами (вік, стать, освіта, інтереси і т. інше). Дослідження проводяться на базі Волинського краєзнавчого музею і його відділів.

Планування науково-дослідної роботи музеїв

Перспективні і поточні плани роботи музею. Визначення теми дослідження, напрямів науково-дослідницької роботи, термінів виконання: наукова робота музею, науково-фондова робота, науково-експозиційна робота, наукова масово-освітня робота, науково-методична робота, науково-видавнича діяльність музею.

Форми публікацій результатів наукових досліджень.

Організація науково-дослідної роботи музеїв

Планування наукової роботи – основа функціонування музею. Організаційні засади науково-дослідницької роботи музеїв.

Поліфункціональний характер діяльності музею.

Координація напрямків науково-дослідницької роботи музею, як всередині закладу, так і з іншими музеями та установами. Індивідуальні і колективні наукові дослідження.

Науковий архів музею: комплектування і зберігання

Організація наукового архіву музею. Структура і групи документів, які зберігаються в науковому архіві музею. Тематика комплектування. Терміни і умови зберігання.

Робота з документами наукового архіву.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Белова Л. Н. Экспозиция: наука и искусство / Л. Н. Белова // Музей и современность. Сб. науч. трудов. – М., 1986. – С. 13–16.
2. Божко Л.К. Проблеми комплектування фондів музею на сучасному етапі / Л.К. Божко // Музей і майбутнє. Доповіді та повідомлення наук. конф. До Міжнар. дня музеїв, трав. 1997 р. Наук. видання / Відп. Ред. А. М. Шкляр. – Дніпропетровськ: Поліграфіст, 1998. – С. 40–44.
3. Бредіс Н. Рентгенографічні дослідження в атрибуції та експертизі творів іконопису / Н. Бредіс // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. Матеріали XV міжнар. наук. конф., м.Луцьк, 25–26 верес. 2008 р. – Луцьк, 2008. – Вип.15. – С. 105.
4. Буланый І. Т., Громадські музеї України: Історія, досвід, проблеми /Буланый І. Т., І. Г. Свтушенко. – К.: Мистецтво, 1979. – 197 с.
5. Вайдахер Ф. Загальна музеологія. Посібник / Ф. Вайдахер. – Львів: «Літопис», 2005. – 632 с.
6. Гаврилюк С. В. Історичне пам'яткознавство Волині, Холмщини і Підляшшя (XIX – початок ХХ ст.): Монографія. 2-е вид. доп. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун.-ту Лесі Українки, 2008. – 536 с.
7. Волинський музей. Історія і сучасність. Матеріали та тези наукової конференції до 70-річчя Волинського краєзнавчого музею та 50-річчя Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки. Наук. зб. – Луцьк: Надстир'я, 1999. – Вип. 2. – 204 с.
8. Волинський музей: історія і сучасність. Наук. зб. Матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф., Луцьк – Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р. – Луцьк, 2004. – 394 с.
9. Волинський музей: історія і сучасність. Наук. зб. Матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф., Луцьк – Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р. – Луцьк, 2004. – 394 с.
10. Волинський музей: історія і сучасність. Наук. зб. Вип. 4. Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 80-річчю Волинського краєзнавчого музею та 60-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, Луцьк – Колодяжне, 19–20 трав. 2009 р. – Луцьк, 2009. – 542 с.
11. Голубцова Т. В. Музеи исторического профиля – важные центры исследования истории и пропаганды исторических знаний / Т. В. Голубцова // Музейное дело в СССР. Научные основы работы музеев исторического профиля. – М., 1980. – С.7–32.
12. Дьякова Р. А. Основы экскурсоведения / Р. А. Дьякова, Б. В. Ємельянов, П.С. Пасечный. – М., 1985. – 255 с.
13. Жолтовський П. М. Музейна робота (дещо з минулого) / П. М. Жолтовський // Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть: питання дослідження, збереження та реставрації. Наук. зб. Матеріали VI міжн. наук.конф. по волинському іконопису, м. Луцьк, 1 – 3 груд. 1999 р.. – Луцьк, 1999. – С. 5–8.
14. Капустина Н. И., Психолого-социологические исследования эффективности музейных программ и занятий для школьников / Н. И. Капустина, Л. А. Гайда // Музей і майбутнє. Доповіді та повідомлення наук. конф. До Міжнар. дня музеїв, трав. 1997 р. Наук. видання / Відп. Ред. А. М. Шкляр. – Дніпропетровськ: Поліграфіст, 1998. – С. 28–36.
15. Карелін В., Використання комп'ютерних технологій для дослідження стародавнього іконопису / В. Карелін, М. Мельников // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. Матеріали XII між нар. наук. конф., м.Луцьк, 27 – 28 жовт. 2005 р. – Луцьк, 2005. – Вип. 12. – С. 65.
16. Ковальчук Є. Волинський краєзнавчий музей – скарбниця історико- культурної спадщини Волинського краю: до 80-річчя з часу заснування / Є. Ковальчук. – Луцьк: Медіа, 2009. – 28 с.
17. Ковальчук Є. І. Краєзнавчі дослідження і музейні експозиції / Є. І. Ковальчук // Наук. конф. «Проблеми збереження та відновлення історичної пам'яті» 24– 25 трав. 1994 р.. Тези доповідей / Під ред. Г.І. Чернявського. – Харків: ХДК, 1994. – С. 25–26.
18. Кокшайская О.Н. Экскурсия без экскурсовода / О.Н. Кокшайская // Советский музей. – 1984. – № 2. – С.41– 44.

19. Кононюк О. Лекційна діяльність як складова культурно-просвітницької роботи музею (на прикладі досвіду роботи Нетішинського краєзнавчого музею) / О. Кононюк // Волинський музей: історія і сучасність. Наук. зб. Вип. 4. – Луцьк, 2009. – С. 320–322.
20. Костюк О. Музейна педагогіка на сучасному етапі / О. Костюк // Волинський музей: історія і сучасність. Наук. зб. Вип. 4. – Луцьк, 2009. – С. 317–320.
21. Кот С., Волинський краєзнавчий музей. Доля культурних скарбів України під час другої світової війни архіви, бібліотеки, музеї. / С. Кот, О. Ошуркевич. – Вип. 1.
– Київ – Бремен: Українознавство, 1996. – 75 с.
22. Кротов Ф. Г. Музей как научно-исследовательское учреждение / Ф. Г. Кротов // Музейное дело в СССР. Научные основы работы музеев исторического профиля. Сборник научных трудов. – 1980. – С. 35–39.
23. Кушпетюк О. Наукові експедиції (екскурсії) музейних закладів ХІХ – початку ХХ ст.. по вивченню історії та старожитностей Волині / О. Кушпетюк // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології, етнографії: Зб. наук. Статей. – Чернівці, 1997. – Вип. 3. – С. 221–229.
24. Лобанова М. В., Історіософія та комп'ютерне моделювання у музейній теорії і практиці / М. В. Лобанова, В. М. Смоляницький // Наук. конф. «Проблеми збереження та відновлення історичної пам'яті». 24–25 трав. 1994 р. Тези доповідей / Під ред. Г. Й. Чернявського. – Харків: ХДІК, 1994. – С. 60–61.
25. Ломунова А. К. Музей и семья / А. К. Ломунова // Музееведение. Вопросы теории и методики. – М., 1987. – С. 138–148.
26. Ломунова А. К., Педагогіка музейная / А. К. Ломунова, М. Ю. Юхневич // Российская музейная энциклопедия в двух томах. – М.: Прогресс, 2001. – Т. 2. – С. 77.
27. Лисікова Г. С. Музей і відвідувач: психолого-соціологічні дослідження / Г. С. Лисікова // Музей на рубежі епох: минуле, сьогодні, перспективи (матеріали ювілейної міжнар. наук.-практич. конф.). – К., 1999. – С. 26–27.
28. Митківська Т., Мікологічна експертиза деяких ікон зі збірки Волинського краєзнавчого музею / Т. Митківська, Е. Коваль // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. Вип. 13. Матеріали ХІІІ міжнар. наук. конф., м. Луцьк–м. Володимир-Волинський, 2–3 лист. 2006 р. – Луцьк, 2006. – С. 38.
29. Музееведение. Музеи исторического профиля: Учебное пособие для вузов по специальности «история» / Под ред. К. Левыкина, В. Хербста. – М.: Высшая школа, 1988. – 430 с.
30. Музееведение // Специальные исторические дисциплины. Учебн. Пособие / В. А. Замлинский, М. Ф. Дмитренко, Т. А. Балабушевич и др. – К., 1992. – С. 208–216.
31. Наук. конф. «Проблеми збереження та відновлення історичної пам'яті» 24–25 трав. 1994 р. Тези доповідей / Під ред. Г. Й. Чернявського. – Харків: ХДІК, 1994. – 135 с.
32. Олексієнко А. М., Формування художнього образу музейної експозиції / А. М. Олексієнко, Н. Є. Трегуб // Наук. конф. «Проблеми збереження та відновлення історичної пам'яті» 24–25 трав. 1994 р. Тези доповідей / Під ред. Г. Й. Чернявського. – Харків: ХДІК, 1994. – С. 39–40.
33. Ольдерогге Д. А. Музей как научное подразделение исследовательского института / Д. А. Ольдерогге // Музейное дело в СССР. Научные основы работы музеев исторического профиля: Сб. науч. трудов. – М., 1980. – С. 42–45.
34. Ошуркевич О. З історії Волинського краєзнавчого музею / О. Ошуркевич // Волинський музей. Історія і сучасність. Тези і матеріали І наук.-практич. Конференції. – Луцьк, 1998. – С. 5–7.
35. Положення про Музейний фонд України. Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 2000 // Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища. Збірник офіційних документів. – К.: Істина, 2002. – С. 117–121.
36. Прищепа О. П. Основи музеєзнавства. Навч.-метод. посібник для студентів історичних спеціальностей (за вимогами кредитно-модульної системи). / О. П. Прищепа. – Рівне, 2006. – 104 с.
37. Про затвердження Порядку занесення унікальних пам'яток Музейного фонду України до Державного реєстру національного культурного надбання. Наказ Міністерства культури і мистецтв України від 25.10.2001 № 653 // Офіційний вісник України. – 2002. - № 9. – С. 117–141.
38. Про охорону культурної спадщини. Закон України від 8 червня 2000 р. // Культурна

спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища. Збірник офіційних документів. – К.: Істина, 2002. – С. 16–38.

39. Прудников С. Інструкції, що регламентують реставрацію документальних пам'яток у музеях системи Міністерства культури і мистецтв України / С. Прудников // Бібліотечний вісник. – 2002. – № 3. – С. 43–51.

40. Равикович В. И. Социальные функции и типологии музеев / В. И. Равикович // Музееведение. Вопросы теории и методики. – М., 1987. – С. 10–24.

41. Разгон А. М. Место музееведения в системе наук / А. М. Разгон // Музей и современность. – М., 1986. – С. 43–47.

42. Разгон А. М. Музейный предмет как исторический источник // Проблемы источниковедения истории СССР и специальных исторических дисциплин. – М., 1984. – С. 174–183.

43. Рибаків Б. А. О путях расширения пропаганды музейных реликвий / Б. А. Рибаків // Музейное дело в СССР. Научные основы работы музеев исторического профиля: Сб. научн. трудов. – М., 1980. – С. 22–25.

44. Российская музейная энциклопедия: В 2-х томах / В. Л. Янин и др. (председ. редкол.); Российский институт культурологии МК РФ и РАН. – М.: Прогресс: Рипол класик, 2001. – Т. 1. – 415 с.; Т. 2. – 435 с.

45. Силюк А. Волинський краєзнавчий музей: сторінки історії формування колекції / Анатолій Силюк // Волинський музей. Історія і сучасність. Науковий збірник. Випуск 2. – Луцьк: Надстир'я, 1999. – С. 6–10.

46. Тези та матеріали І наук.-практ. конф., присвяченої 65-річчю Волинського краєзнавчого музею та 45-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, 16–17 черв. 1994 року. – Луцьк: Ініціал, 1997. – 52 с.

47. Троненко Г. А. Створення в Національному музеї історії України експериментальних експозицій та об'єктивне висвітлення історії України ХХ століття: досвід та проблеми / Г. А. Троненко // Музей на рубежі епох: минуле, сьогодення, перспективи (матеріали ювілейної міжнародної науково-практичної конференції). – К., 1999 – С. 40.

48. Цитович В. До проблеми датування ікони "Богоматір Холмська" / Володимир Цитович // Волинська ікона: дослідження та реставрація: матеріали ХІ міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 3–4

листоп. 2004 р. Наук. зб. – Луцьк, 2004. – Вип. 11. – С. 138–142.

49. Цитович В. Дослідження ікони "Богоматір Холмська" в ультрафіолетових променях / Володимир Цитович // Волинська ікона: дослідження та реставрація: матеріали Х міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 17–19 верес. 2003 р. Наук. зб. – Луцьк, 2003. – Вип. 10 – С. 98.

50. Членова Л. Використання радіо-вуглецевого методу для датування творів українського живопису ХІІІ–ХVІ ст. з колекції Національного художнього музею України / Лариса Членова // Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть: питання дослідження, збереження та реставрації. Матеріали VI міжнар. наук. конф. по волинському іконопису, м. Луцьк, 1–3 груд. 1999 р. – Луцьк: Надстир'я, 1999. – С. 92–95.

51. Шевченко В. В. Музеєзнавство: Навч. посібник для дистанційного навчання / В.В.Шевченко, І. М. Ломачинська. – К.: Університет «Україна», 2007. – 288 с.

52. Шовкова О. Музей та його роль в суспільстві / О. Шовкова // Волинський музей: історія і сучасність. Наук. зб. Вип. 4. – Луцьк, 2009. – С. 293–294.

53. Юрєнева Т. Ю. Музееведение: Учеб. Для студ. гуманит. спец. вузов / Т. Ю. Юрєнева. – М.: Академпроект, 2003. – С. 350–364.

54. Юрчук О. П. Нетрадиційні форми роботи з дітьми молодшого віку / О. П. Юрчук // Музей на рубежі епох: минуле, сьогодення, перспективи (матеріали ювілейної міжнародн. наук.-практичн. конф.). – К., 1999. – С. 45–46.

55. Юхневич М. Ю. Об эффективности воздействия экспозиции на посетителя (постановка проблемы) / М. Ю. Юхневич // Теоретические вопросы научно-просветительной работы (по материалам социологических исследований). – М., 1984. – С. 26–37.

НАУКОВО-ФОНДОВА РОБОТА МУЗЕЇВ

Поняття "фонди музею". Наукова організація фондів музею

Визначення поняття "фонди музею". Історія формування поняття. Завдання наукової організації

фондів музею. Склад фондів музею по значенню та юридичному становищу предметів. Структура і типологія музейних фондів. Музейна колекція та її цінність. Основні напрямки науково-фондової роботи. Організація роботи фондово-закупівельної комісії музею.

Музейний предмет як основа фондової роботи, його властивості та методика вивчення

"Музейний предмет" як музеєзнавче поняття. Властивості музейного предмета: інформативність, атрактивність, експресивність, репрезентативність. Функції музейного предмета: пам'ятка культури, оригінальне джерело наукового пізнання, засіб навчання та виховання. Етапи вивчення музейного предмета: класифікація, систематизація, інтерпретація, атрибуція. Типи класифікації музейних предметів. Критерії цінності. Науковий опис музейного предмета та особливості заповнення уніфікованого паспорта на нього.

Організація роботи музею по комплектуванню фондів

Наукове комплектування як складовий елемент наукового документування і колекціонування, накопичення соціальної інформації. Наукові основи комплектування, Напрямки комплектування: поточне, довготривале, оперативне. Два методи комплектування: створення типологічних колекцій, створення тематичних колекцій. Вибір об'єктів комплектування. Процес накопичення фондів і його етапи. Організаційні форми комплектування: експедиції, надходження від організацій, дарунки, закупки, обмін. Планування комплектування. Наукова концепція комплектування музею. Перспективне і поточне планування. Наукова підготовка, організація і проведення експедицій та польових досліджень, їх документальне оформлення.

Завдання обліку музейних фондів та створення системи фондової документації

Поняття "облік музейних фондів". Нормативно-законодавча база обліку фондів музеїв. Основні види фондової облікової документації. Методика обліку музейних предметів, головні етапи їх наукової інвентаризації. Прийом предметів до музею та їх первинна реєстрація. Книга надходжень, правила її ведення та збереження. Особливості обліку науково-допоміжних матеріалів та предметів тимчасового зберігання. Другий ступінь обліку предметів основного фонду – наукова інвентаризація. Методика нанесення на предмети облікових позначень. Особливі форми обліку предметів із дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та зброї. Облік руху музейних предметів. Повна та вибіркова звірки. Списання. Реєстрація облікової документації, вимоги до її збереження.

Наукова каталогізація музейних фондів

Музейні каталоги та їх системи. Науково-довідковий апарат музейних фондів, його види. Класифікаційна схема фондових каталогів музею. Каталогізація як вид наукової діяльності. Створення та використання автоматизованих картотек. Комп'ютеризована система каталогів. Порядок використання фондової документації в музейній та науково-дослідній роботі.

Сучасні підходи до збереження фондових зібрань музеїв

Поняття "збереження музейних фондів". Зберігання фондів як одне із основних завдань музею (охоронна функція). Зміст та цілі зберігання і охорони музейних фондів. Проблеми "природного старіння предметів" і руйнівного впливу природи на предмети. Режим зберігання як наукова проблема. Сучасні вимоги до організації режиму зберігання та охорони музейних фондів. Нормативні документи по збереженню музейних фондів і вимоги до обладнання, організації та функціонування фондосховищ, інших місць перебування музейних матеріалів.

Температурно-вологісний режим у музеї

Основні характеристики повітря, вологи та пилу, їх негативний вплив на збереження музейних предметів. Нормативні вимоги температури і вологи повітря для різних типів музейних предметів. Створення, контроль та регулювання температурно-вологісного режиму в фондосховищах і експозиціях музею. Захист музейних предметів від забрудненого повітря. Системи кондиціонування та провітрювання музейних приміщень. Засоби контролю температури і вологості.

Світловий режим у музеї

Основні характеристики світла та його вплив на збереження музейних предметів. Природне та штучне світло. Основні концепції освітлення музеїв різних типів. Нормативні вимоги до освітлення та засобів світла в експозиційних та фондових приміщеннях. Сучасні підходи до проектування систем освітлення музейних приміщень. Засоби та режим контролю за поведінкою музейних предметів під дією

світла.

Біологічний режим у музеї

Основні типи і види біологічних пошкоджень музейних предметів та приміщень. Чотири групи біостійкості матеріалів музейних предметів. Побутові комахи і гризуни та шляхи боротьби з ними. Дезинсекція, дезинфекція та дератизація. Сучасні вимоги до організації біологічного захисту фондів і експозиційних приміщень, окремих предметів.

Консервація та реставрація в системі збереження музейних колекцій Поняття "консервація" і "реставрація" в музейній справі. Нормативна база. Права і обов'язки реставратора. Етика реставратора. Кваліфікаційні вимоги. Роль і функції реставраційної ради музею. Організація та завдання реставраційної майстерні. Огляди і фіксація стану збереження колекцій, їх значення та вимоги до поточного документування. Профілактика і консервація як головні напрямки діяльності реставратора. Основні типи реставраційної документації, вимоги до її ведення.

Сучасний стан реставраційної справи в Україні.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Актуальные проблемы фондовой работы музеев / НИИ культуры. Тр. 63. – М., 1978. – 204 с.
2. Актуальные проблемы фондовой работы музеев / НИИ культуры. Тр. 99. – М., 1981.
3. Брилл Т. Свет и его воздействие на произведения искусства / Перевод с англ.. – М.: Мир, 1983. – 138 с.
4. Вайдахер Ф. Загальна музеологія / Переклад з нім. Х. Назаркевич, О. Лянг, В. Лозинського. – Львів: Літопис, 2005. – 630 с.
5. Довгалюк В.Б., Комаренко О.І., Митківська Т.І. Мікроклімат музейних приміщень: Методичний посібник. – К.: Артанія Нова, 2006. – 144 с.
6. Дьячков А.Н. Музейный учет, его юридическая и научная сущность // Музейное дело в СССР. – М., 1973. – С. 98 – 102.
7. Збірник нормативно- правових актів та методичних матеріалів з питань музейної справи. – Вип. 1. – Біла Церква, 2006. – 272 с.
8. Игнаткин И.А. Охрана памятников истории и культуры: Справ. пособие. – К.: Вища школа, 1990. – 223 с.
9. Изучение и научное описание памятников материальной культуры. Сб. науч. тр. / НИИ культуры. – М., 1972. – 272 с., ил.
10. Инструкция по учету и хранению музейных ценностей, находящихся в государственных музеях СССР. – М.: Мин. культуры СССР, 1984. – 146 с.
11. Кодекс Музейної етики від ICOM // Сучасні вимоги до діяльності музейних закладів на громадських засадах. – Львів: СПОЛОМ, 2008. – С. 46 – 62.
12. Кондратьев В.В. Музейный предмет как основа музейной работы // Музейное дело в СССР. Вып. 17. – М., 1987. – С. 5 – 22.
13. Королева А.С. Организация открытого хранения музейных фондов / НИИ культуры. – М., 1962.
14. Кроллау Е.К. Температурно-влажностный и световой режим музеев. – М.: Советская Росизп, 1971. – 112 с.
15. Кроллау Е.К. Температурно-влажностный режим музейных зданий // Реставрация, исследование и хранение художественных ценностей. – М., 1976. – 52 с.
16. Кроллау Е.К. Хранение музейных фондов // Музейное дело в СССР. – М., 1987. – С. 59 – 86.
17. Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища: Зб. офіц. док. – К.: Істина, 2002. – 336 с.
18. Методическое пособие по режиму хранения документальных материалов рукописей и книг (Из опыта Лаборатории консервации и реставрации АН СССР). – Ленинград, 1960. – 46 с.
19. Методичні рекомендації з питань обліку, охорони і зберігання музейних цінностей для

- музеїв різних профілей // Збірник нормативно-правових актів та методичних рекомендацій з питань музейної справи. – Вип. 1 – Біла Церква, 2006. – С. 157 – 164.
20. Музееведение. Музеи исторического профиля: Учеб. пособие для вузов по спец. ``История`` / Под ред. К.Г. Левыкина, В.Хербста. – М.: Высшая школа, 1988. – 430 с.
21. Музейные термины // Терминологические проблемы музееведения: Сб. науч. тр. – М., 1986. – С. 36 – 135.
22. Охрана музейных памятников и описание их сохранности / Тр. НИИ музееведения: вып. 11. – М., 1964. – 228 с.
23. Положення про Музейний фонд України // Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища: Зб. офіц. док. – К.: Істина, 2002. – С. 117 – 121.
24. Поляков У.М. Документація научної експедиції музею // Музейное дело в СССР. М., 1973. – С. 138 – 141.
25. Правила техники безопасности в музеях. – М., 1977. – 212 с.
26. Принципы освещения музейных коллекций. – М.: Стройиздат, 1989. – 40 с.
27. Прищеп О.П. Основи музеєзнавства. Навчально-методичний посібник. – Рівне, 2006. – 104 с.
28. Про музей та музейну справу / Закон України.
29. Порядок занесення унікальних пам'яток Музейного фонду України до Державного реєстру національного культурного надбання // Збірник нормативно-правових актів та методичних матеріалів з питань музейної справи. – Вип. 1. – Біла Церква, 2006. – С. 110 – 122.
30. Разгон А.М. Научное описание музейных предметов. – М., 1954.
31. Российская музейная энциклопедия: В 2 т. – М.: Прогресс, РИПОЛ КЛАССИК, 2001. – Т. 1. – 415 с.; Т. 2. – 435 с.
32. Система научного описания музейного предмета: классификация, методика, терминология. Справочник. – СПб. Арт-люкс, 2003. – 408 с., ил.
33. Томсон Г. Музейный климат / Перевод с англ. – СПб.: Скифия, 2005. – 288 с.
34. Фатигарова Н.В. Научно-справочные карточные каталоги в исторических и краеведческих музеях // Музей и современность: Комплектование музейных коллекций / НИИ культуры. Сб. науч. тр. № 114. – М., 1982. – С. 103 – 133.
35. Финягина Н.П. Состав и структура музейных фондов, содержание фондовой работы // Музейное дело в СССР. – М., 1975. – С. 19 – 35.
36. Фомин В.Н. Музейные фонды как система // Терминологические проблемы музееведения. Сб. научных трудов. – М., 1986. – С. 23 – 27.
37. Хранение музейных коллекций: Практическое пособие. – М.: Гос. НИИ реставрации, 1995. – 204 с.
38. Шевченко В.В., Ломачинська І.М. Музеєзнавство: Навч. посібник для дистанційного навчання. – К.: Університет ``Україна``, 2007. – 288 с.
39. Юрєнева Т.Ю. Музееведение: Учебник для высшей школы. – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Академический Проект, Альма Матер, 2007. – 560 с., ил.

ЕКСПОЗИЦІЙНА РОБОТА МУЗЕЇВ

Історичні та сучасні форми експозиційної практики музеїв

Генезис і еволюція музейної експозиції від давніх часів до сучасності. Тенденції розвитку експозиційного простору музею. Типи і види експозицій музеїв різних профілів: масові і елітні, постійні і тимчасові, стаціонарні і пересувні тощо. Експозиція як одна із форм наукової роботи музею та специфічна форма публікації музейних зібрань. Проблема співвідношення змісту і форми експозиції.

Музейна експозиція як основна форма музейної комунікації

Особливості музейної комунікації. Експозиція як одна із форм музейної комунікації. Експозиція і глядач. Психологічні особливості впливу експозиції на глядача. Інформаційний і комунікаційний аспекти експозиції. Використання технічних і аудіовізуальних засобів як одна із умов розширення інформаційних можливостей та підвищення емоційного впливу експозиції.

Принципи і методи побудови музейної експозиції

Основні характеристики методів побудови експозиції: систематичного, комплексного або ансамблевого, тематичного, образно-сюжетного (за Т.П.Поляковим). Історико-хронологічний, комплексно-тематичний та проблемний принципи побудови експозиції. Залежність вибору принципів і методів побудови експозиції від профілю та типу майбутнього музею. Сучасні підходи до принципів і методів побудови експозицій.

Мова музейної експозиції. Експозиційні матеріали та експозиційні комплекси

Експозиційні комплекси та їх різновидності. Значення експозиційних комплексів для вираження головної ідеї та змісту експозиції. Організація комплексів. Виділення домінанти. Зв'язок предметів а комплексі. Метод взаємної документації. Прийом масового показу`` однотипних предметів. Місце в комплексі різних типів матеріалів. Комплекси-ансамблі (оригінальні і наукові реконструкції). Колекційні комплекси в комплексно-тематичних експозиціях.

Наукове проектування експозиції

Завдання і основні етапи наукового проектування експозиції. Три елементи проектування експозиції: науковий, архітектурно-художній, технічний. Підготовчий етап. Розробка наукової концепції експозиції. Розробка розширеної тематичної структури та тематико-експозиційного плану (ТЕП), їх документальне оформлення. Пробна експозиція (розкладка експонатів), сценарій до ТЕПу.

Художньо-архітектурне та технологічне проектування музейної експозиції

Основні етапи розробки художнього проекту: генеральне рішення, ескізний проект, монтажні листи. Планування приміщень і розробка експозиційного маршруту. Експозиційний пояс. Образність експозиції та шляхи її досягнення. Методи взаємодії музейника-експозиціонера та художника-оформлювача в процесі розробки і створення експозиції. Єдність науки і мистецтва в побудові експозиції. Драматургія або сценарій експозиції. Сучасні підходи та вимоги до архітектурно-художнього вирішення музейної експозиції.

Порядок і техніка експонування музейних предметів різних типів. Вимоги до експозиційного обладнання

Концентрація і узагальнення інформації про музейний предмет та оформлення його для показу у відповідності до наукової концепції експозиції. Наукова підготовка та підбір різних типів і видів експонатів. Системність експозиційного простору в музеях. Відношення: музей – експозиція, предмет – простір. Експозиційне обладнання як засіб організації простору для композиційних рішень. Вимоги до підбору та розміщення музейних предметів в експозиції. Тенденції розвитку сучасного дизайну музейного обладнання.

Текст в музейній експозиції

Роль тексту в експозиції. Текст як елемент художнього образу експозиції. Основні види текстів в експозиції. Класифікація текстів. Поняття етикетажу. Правила цитування. Вимоги до оформлення текстів в експозиції: шрифт, колір, розмір, композиційне рішення. Вимоги до змісту текстів. Методика складання етикетажу до різних груп експонатів.

Колір і світло в музейній експозиції

Колір і світло як компонент архітектурно-художнього вирішення експозиційного простору та естетичного впливу на відвідувача. Специфіка оптимального кольоропідбору для експозиційного ряду та окремих експонатів. Поєднання природного та штучного освітлення музейних приміщень та стаціонарних і тимчасових експозицій. Прийоми виділення окремих експонатів за допомогою кольору та світла. Сучасні підходи до кольору і світла в музейній експозиційній практиці.

Особливості побудови музейної виставки

Специфіка виставки як форми експозиційної діяльності музею. Мета та завдання виставкової роботи музеїв різних профілів. Класифікація і типологія виставок. Стаціонарні та пересувні виставки. Основні етапи підготовки і створення виставки: ідея, вивчення літератури, підбір матеріалів, розробка структури, створення тематико-експозиційного плану, сценарій, дизайнерське рішення, монтаж та оформлення, презентація, обслуговування. Рецензування виставки.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Арзамасцев В.П. О семантической структуре музейной экспозиции // Музееведение. На пути к музею XXI века. Сб. науч. тр. / НИИ культуры. – М., 1989. – С.35–48.
2. Велика Л.П. Роль образної побудови експозиції у системі музейної комунікації (аспект розбудови української школи музеевчення): Автореф. дис... канд.мистецтвознав.: 17.00.08 / Л.П.Велика / Харк. держ. акад.. культури. – Х., 2000. – 20 с.
3. Гайдамака А.В. Новая экспозиция музея Н.Островского в Шепетовке // Музейное дело в СССР. – М., 1983. – С. 50–53.
4. Герценбергер В. О принципах экспозиции // Творчество. – 1986. - № 7. – С. 6.
5. Драк А.М. Образність в музейній експозиції // Музей театрального, музичного і кіномистецтва Україн. Експозиції / <http://www.tmf-museum.kiev.ua/ua/1/expodrak.htm>
6. Дукельский В. В поисках музейной концепции истории // Музейная экспозиция: теория и практика, искусство экспозиции, новые сценарии и концепции. Сб. науч. тр. – М., 1997. - С. 33–41.
7. Дукельский В.Ю. Полифункциональность вещи как одна из основ ее экспозиционного использования // Актуальные проблемы советского музеевдения. Сб. науч. тр. / ЦМР СССР. – М., 1987. – С. 68–75.
8. Эфрос А.М. Экспозиция // Музей`7. Художественные собрания СССР. – М.: Советская Россия, 1987. – С. 240–248.
9. Закс А.Б. Подготовка музейной экспозиции // Актуальные вопросы деятельности общественных музеев. Тр. ГИМ: Вып. № 52. – М.: Советская Россия, 1980. – С. 60–82.
10. Закс А.Б. Технология построения музейной экспозиции // Актуальные проблемы музейного дела в РСФСР. – М., 1987. – С. 86–97.
11. Збірник нормативно-правових актів та методичних матеріалів з питань музейної справи. – Вип. 1. – Біла Церква, 2006. – 272 с.
12. Калугина Т.П. Историко-типологическое исследование экспозиций художественного музея: дис... канд. ист. наук. – М., 1991.
13. Калугина Т.П. Художественный музей как феномен культуры // Музей. Художественные собрания СССР. – 1988. - № 9. – С. 12–26.
14. Каратеев Л. Музейная экспозиция – наука ? // Декоративное искусство СССР. –1976. - № 9. –С. 19.
15. Кликс Р.Р. Художественное проектирование экспозиций. – М.: Высшая школа, 1978. – 386 с.
16. Коник М.А. Выставка как искусство // Декоративное искусство СССР. -1986. - № 9. – С. 36–38.
17. Коротков В., Ривин В. Музейная экспозиция // Художник, вещь, мода. – М., 1988. – С. 168–178.
18. Курлат Ф.Л. Некоторые аспекты и обоснования ведущих идей и основных проблем экспозиции музея исторического профиля // Терминологические проблемы музеевдения. Сб. науч. тр. _ М., 1986. – С. 11–23.
19. Майстровская М.Т. Художественно-композиционные основы и тенденции формирования оборудования и экспозиций музеев изобразительных и прикладных искусств: дис... канд. искусств. – М., 1987.
20. Михайловская А.И. Музейная экспозиция. Организация и техника. – М., 1964. – 517 с.
21. Музееведение. Вопросы научного содержания экспозиций краеведческих музеев / Сб. науч. тр. НИИ культуры. – М., 1987. – 168 с.
22. Музееведение. Музеи исторического профиля: Учеб. пособие для вузов по спец. ``История`` / Под ред. К.Г. Левыкина, В.Хербста. – М.: Высшая школа, 1988. – 430 с.
23. Музей и современность. Проблемы экспозиционной работы музеев на современном этапе. – М., 1984. – 251 с.
24. Музейная экспозиция: теория и практика, искусство экспозиции, новые сценарии и концепции. Сб. науч. тр. – М., 1997. – 216 с.
25. Музейная эстетика и архитектура музеев. – М., 1972. – 170 с.

26. Музейные термины // Терминологические проблемы музееведения: Сб. науч. тр. – М., 1986. – С. 36–135.
27. Нехорошев Ю. Драматургия экспозиций. – М., 1982.
28. Науковий проект – перша і головна частина проектування музейної експозиції: Методичні рекомендації / Львів. іст. музей. – Львів, 1995. – 13 с.
29. Никишин Н.А. ``Язык музея`` как универсальная моделирующая система музейной деятельности // Музееведение. Проблемы культурной коммуникации в музейной деятельности. Сб. науч. тр. / НИИ культуры. – М., 1989. – С. 7–15.
29. Никишин Н. Музейные средства: знаки и символы //Музейная экспозиция: теория и практика, искусство экспозиции, новые сценарии и концепции. Сб. науч. тр. – М., 1997. – С. 23–32.
- 30.Поляков Т.П. Актуальные проблемы отношения содержания и формы музейной экспозиции: Автореферат дисс. Канд. Ист. Наук. – М., 1988.
- 31.Поляков Т.П. Как делать музей? (О методах проектирования музейнойэкспозиции). – М., 1997.
32. Поляков Т.П. Как делать музей?: Учебное пособие для студентов и аспирантов по специальности ``Музееведение`` / Поляков Т.П. – М., 1998.
- 33.Поляков Т.П. Образно-сюжетный метод в системе взаимодействия традиционных методов построения экспозиции // Музееведение. Проблемы культурной коммуникации в музейной реальности. – М., 1989.
- 34.Прищеп О.П. Основи музеєзнавства. Навчально-методичний посібник. – Рівне, 2006. – 104 с.
35. Пчелянская Т.М. Социально-культурная детерминация музейной экспозиции: культурологические аспекты: диссертация... кандидата культуролога: 24.00.03. – Санкт-Петербург, 2005. – 160 с.
- 36.Разгон А. Музейная экспозиция – искусство? // Декоративное искусство СССР. – 1976. - № 9. – С. 18.
- 37.Розенблюм Е.А. Музей и художник // Декоративное искусство СССР. – 1967. - № 11. – С. 5–10.
- 38.Розенблюм Е. Время и пространство в музейной экспозиции // Музейная экспозиция: теория и практика, искусство экспозиции, новые сценарии и концепции, Сб. науч. тр. – М., 1997. - С. 108–117.
39. Российская музейная энциклопедия: В 2 т. – М.: Прогресс, РИПОЛ КЛАССИК, 2001. – Т. 1. – 415 с.; Т. 2. – 435 с.
40. Свещимский Е. Модернизация музейных экспозиций: Перев. с пол. // Модернизация музейных экспозиций: методические рекомендации / НИИ культуры. – М., 1989. – С. 8–82.
41. Соустин А.С. Замысел – проект – воплощение (о процессе проектирования музейной экспозиции) // Проблемы совершенствования музейного дела (музей и современность). Труды НИИ культуры. – М., 1977. – С. 120–125.
- 42.Старикова Ю.А. Музееведение. Конспект лекций. – М.: приор-издат, 2006. – 128с.
- 43.Федоров Н.Ф. Музей. Его смысл и назначение // Федоров Н.Ф. Сочинения. – М., 1982.
- 44.Финягина Н.П. Научная подготовка музейных предметов при создании экспозиций в музеях исторического профиля // Проблемы экспозиционной и научно- просветительной работы музеев / Труды ГИМ. – М., 1982. - С. 26–43.
- 45.Хорошунова І. Деякі питання художнього оформлення музейної експозиції. На допомогу працівникам музеїв та організаторам музейних кімнат. – К., 1959. – 72 с.
- 46.Чеснокова М. Проблемы музейной экспозиции: актуальность идей Ф.И.Шмита // Собор лиц: Сб. науч. Ст. / Под ред. М.Б.Пиотровского и А.А.Николаевой. – СПб., 2006. – С. 56–65.
47. Шевченко В.В., Ломачинська І.М. Музеєзнавство: Навч. посібник для дистанційного навчання. – К.: Університет ``Україна``, 2007. – 288 с.
48. Шепеткова И.А. Театрализация музейного пространства как форма взаимодействия с посетителями: диссертация ... кандидата культуролога: 24.00.03. – Санкт-Петербург, 2006. – 249 с., ил.
- 49.Шмит Ф.И. Музейное дело: Вопросы экспозиции. Ленинград, 1929. – 245 с.
- 50.Юренева Т.Ю. Музееведение: Учебник для высшей школы. – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Академический Проект, Альма Матер, 2007. – 560 с., ил.

51. Юхневич М.Ю. К проблеме восприятия экспозиции // Музей и посетитель. Вып. II. / НИИ культуры. Труды 43. – М., 1973. – С. 73–93.

52. Юхневич М.Ю. Текст в музейной экспозиции // Вопросы экспозиционной работы краеведческих музеев: Музей и современность / НИИ культуры. Труды 84. – М., 1979. – С. 147–161.

53. Юхневич М.Ю. Текст в экспозиции // Музейное дело в СССР. Сб. науч. тр. / ЦМР. – М., 1980. – С. 164–170.

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА

Музейна педагогіка як наукова дисципліна

Поняття «Музейна педагогіка». Трактують терміну вітчизняними та зарубіжними науковцями. Підходи до визначення об'єкту та предмету музейної педагогіки. Значення музейної педагогіки як наукової дисципліни. Мета та завдання музейної педагогіки як науки. Напрями досліджень у сфері музейної педагогіки: проблема освітньої специфіки музею; ефективність музейної комунікації; вивчення музейної аудиторії; створення і апробація нових методик, програм, експозицій для різних категорій відвідувачів; встановлення оптимальних форм взаємодії з партнерами по культурно-освітній діяльності; вивчення історії музейно-педагогічної думки і культурно-освітньої діяльності музею. Місце музейної педагогіки в системі наук.

Становлення музейної педагогіки

Передумови формування освітньої діяльності музею. Розробка проблем освітньої діяльності музеїв у США. Розвиток музейно-педагогічної думки у Німеччині. Початок планомірної роботи музеїв Німеччини з аудиторією. Теоретичні погляди та діяльність А. Ліхтварка. Становлення музейної педагогіки як напряму діяльності німецьких музеїв. Музейно-педагогічна концепція Г. Кершенштейнера. Розробка концепції взаємодії музею і школи, значення книги Г. Фройдентала «Музей – Народна освіта – Школа». Формування музейно-освітньої традиції у Російській імперії. «Музейна педагогіка» у Радянському Союзі.

Теоретичні аспекти музейної педагогіки. Категорії та поняття музейної педагогіки

Музезнавчий контекст музейної педагогіки. Поняття «музейний предмет», «музей», «музейна культура» у музейній педагогіці. Педагогічні терміни («система освіти», «освітній процес», «освіченість», «рівень освіти», «освіта», «освітня діяльність», «педагогічний процес») в просторі музею. Категорії «виховання»,

«розвиток», «освіта» в умовах музейного середовища. Особливості музейної освіти. Рівні освоєння музейної інформації: інформування, навчання, розвиток творчості, спілкування, рекреація. Поняття «музейно-педагогічний процес». Принципи та складові музейно-педагогічного процесу.

Музейна комунікація

Поява комунікаційних уявлень. Комунікаційний підхід у структурі музеологічного знання. Акт музейної комунікації. Теорія музейної комунікації. Основні завдання прикладних досліджень музейної комунікації. Комунікаційний підхід у музейному проектуванні.

Історичні моделі культурно-освітньої діяльності вітчизняних музеїв Освітня модель: 1870-1890-і рр. – середина 1920-х рр. Утвердження політизованої моделі: 1920– 1950-і рр.
Інформативна модель: 1960-ті – середина 1980-х рр.
Комунікативна модель: кінець 1980-х – 2000 р.

Базові форми культурно-освітньої діяльності

Базові форми культурно-освітньої діяльності: екскурсія, лекція, консультація, наукові читання (конференції, сесії, засідання), клуб (гурток, студія), конкурс (олімпіада, вікторина), зустріч з цікавою людиною, концерт (літературний вечір, театралізована вистава, кіносеанс), свято, історична гра. Основні характеристики базових форм: традиційні – нові; динамічні – статичні; групові – індивідуальні; ті, що задовольняють потребу в пізнанні – ті, що задовольняють потребу в рекреації; розраховані на пасивну участь аудиторії – розраховані на активну участь аудиторії. Додаткові характеристики базових форм: прості – комплексні; разові – циклові; для однорідної – різнорідної аудиторії; музейні – позамузейні; комерційні – некомерційні.

Музейна екскурсія як основна форма культурно-освітньої діяльності музею

Становлення музейної екскурсії. Ознаки екскурсії: колективність огляду, керівництво екскурсовода, тематичність, наочність. Специфіка музейної екскурсії, її залежність від музейного середовища і експозиційних матеріалів. Класифікація екскурсій. Майстерність екскурсовода. Підготовка і проведення екскурсії.

Методичні аспекти роботи на музейній експозиції

Типи музейних екскурсій. Види аналізу творів образотворчого мистецтва в музейному середовищі. Методичні засади підготовки та проведення ознайомчої екскурсії в умовах музейної експозиції. Методичні засади підготовки та проведення освітньої екскурсії в умовах музейної експозиції. Методичні засади підготовки та проведення розвиваючої екскурсії в умовах музейної експозиції.

Музейна аудиторія та її вивчення

Поняття «музейна аудиторія». Параметри для опису музейної аудиторії: соціально-демографічні ознаки; прояв активності щодо музею; частота відвідин музею; спрямування інтересів на конкретні види музейної комунікації; ступінь підготовленості до сприйняття музейної інформації. Поняття «музейна культура». Дослідження музейної аудиторії в Росії. Вивчення музейної аудиторії за кордоном.

Музей і відвідувач

Вивчення образу відвідувача у музейній практиці. Проблеми визначення терміну «людина в музеї» (відвідувач, глядач, клієнт, аудиторія). Ракурси вивчення аудиторії. Динаміка образу відвідувача в сприйнятті музею. Соціально-демографічний портрет відвідувача. Ролі музейного відвідувача.

Психолого-педагогічна специфіка роботи музеїв з різновіковою аудиторією

Дошкільнята і молодші школярі в музеї. Специфіка розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Методичні принципи роботи з дітьми у музеї. Гра як основний вид діяльності в дошкільному та молодшому шкільному віці. Варіанти гри в музеї або з музейними предметами: «Про що говорять речі», «Жива скульптура», «Руки, що бачать», «Живі силуети», «Подорожі в минуле». Виховання музейної культури маленького відвідувача.

Робота з учнями середніх і старших класів. Розвиток дітей підліткового віку. Тематика і форми роботи з підлітками у музеї. Студенти в музеї. Соціально-психологічні особливості студентської аудиторії. Напрями роботи зі студентством.

Взаємодія музею та школи

Особливості взаємодії музею та школи на різних історичних етапах. Музей і школа: специфіка двох соціокультурних інституцій. Необхідні умови взаємодії школи і музею. Перспективні моделі співпраці: спеціальні програми, розраховані на співпрацю музейного педагога з учителем; інтеграція шкільної та музейної педагогіки в рамках єдиного навчального закладу. Взаємодія музею та школи у світовій практиці.

Моделювання системи взаємодії музею і школи

Специфіка співпраці музею і школи в умовах їх взаємодії. Музейно-педагогічні програми – науково-методична основа продуктивної взаємодії музею і системи освіти. Музейно-педагогічна програма «Предметний світ культури». Музейно-педагогічна програма «Здрастуй, музей!» Як основа моделі взаємодії художнього музею з системою освіти. Програма «Здрастуй, музей!» в контексті інноваційної практики і методики освітньої діяльності художнього музею.

Музеї освіти

Музеї при навчальних закладах: вузівські та шкільні музеї. Суть педагогічних музеїв та їх роль в системі музеїв освіти. Становлення та розвиток педагогічних музеїв. Музеї історії освіти. Значення і специфіка дитячих музеїв.

Дитячі музеї

Визначення сутності дитячого музею. Поняття та категорії «освітній простір», «ігровий простір», «адресність», «інтерактивне спілкування з музейним предметом». Становлення та розвиток дитячих музеїв. Моделі дитячого музею: американська, європейська, авторська (російська), змішаний тип. Визначальні особливості дитячого музею.

Арт-терапія в музеї

Терапевтичний потенціал музейного середовища. Музей і соціум: концепція культурно-освітньої діяльності сучасного музею. «Особливі» категорії відвідувачів як частина музейної аудиторії. Арт-терапія як напрям музейно-педагогічної діяльності. Напрями та види терапії мистецтвом. Арт-терапевтичний потенціал художніх матеріалів. Практики музейної терапії або арт-терапії в музеї.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Музейна педагогіка, в сб. Музеєзнавство. Музеї історичного профілю. - М., 1988.
2. Музей і освіта: Оглядова інформація. - М., 1989.
3. Медведєва Е.Б., Юхневич М.Ю. Музейна педагогіка як нованаукова дисципліна. Сб Культурно-освітня діяльність музеїв. - М., 1997. ПІРІКТ, Каф. Музейного справи.
4. Музей. Освіта. Культура. Процеси інтеграції. М., 1999 р. ПІРІКТ, Каф. Музейного справи.
5. Карачунская Т.Н. Музейная педагогика и изобразительная деятельность в ДОУ: Интегрированные занятия / Под. ред. К.Ю. Белой. – М.: ТЦ Сфера, 2005. – 64.с.
6. Класова О.А. Музейна педагогіка: проблеми досягнення
[//http://www.ocmerrkinmuseum/kr/ua](http://www.ocmerrkinmuseum/kr/ua)
7. Ривкин Е. Ю. Организация туристической работы со школьниками. – М.: АРКТИ, 2000
8. Краеведение: Пособие для учителя / Под ред. А. В. Даринского. – М.: Просвещение, 1987.
9. Музейна педагогіка: Науково практичні основи.// Позашкілля. – 2008. - № 9
10. Музейна педагогіка : Формування у дітей ціннісного ставлення до живопису
// Дошкільне виховання. – 2006. - № 12
11. Мулько И. Ф. Развитие представлений человеке в истории и культуре: Методическое пособие для ДОУ. – М.: ТЦ Сфера, 2004, - 112с.

Основи атрибуції та експертизи пам'яток

Суть атрибуції та експертизи пам'яток

Атрибуція музейного предмета : зміст поняття. Атрибуція та експертиза.

Визначення понять «експертиза» та «атрибуція», їх зв'язок.

Мета атрибуції. Особливості атрибуції різних джерел. Форми описів музейних предметів. Схема атрибуції : основні параметри. Науково-методичне забезпечення атрибутивних робіт.

Види експертизи (візуальна, техніко-технологічна, комплексна). Їх застосування дорізних видів матеріалів. Визначення понять «оригінал», «повторення», «копія», «фальсифікат».

Нормативно-правові акти, що регулюють проведення експертизи пам'яток в Україні. «Інструкція про порядок визначення оціночної та страхової вартості пам'яток Музейного фонду України». Основні принципи і критерії визначення оціночної вартості різних груп пам'яток (речових, образотворчих, письмових, кіно-, фоно-). Визначення страхової вартості музейних предметів. «Порядок проведення державної експертизи культурних цінностей». Визначення основних понять: державна експертиза, об'єкти і суб'єкти експертизи, експерт, мистецтвознавець. Типологія експертизи : за видами (попередня, первинна, повторна, контрольна наукова, науково-технічна), ступенем складності (проста і складна). «Методика грошової оцінки пам'яток». Вартість і схоронність пам'яток.

Основні етапи вивчення пам'ятки. Визначення матеріалу пам'ятки. Визначення утилітарного призначення пам'ятки. Технологія її виготовлення. Стилiстичний аналіз форми пам'ятки. Аналіз сюжету та інших образотворчих мотивів і написів, що входять в композицію декору пам'ятки. Вивчення марок, клейм, написів, підписів, виробничих знаків. Залучення методів суміжних гуманітарних наук для проведення експертизи та атрибуції (геральдика, палеографія, епіграфіка і т. п.).

Особливості вивчення і опису музейних колекцій : питання історіографії. Б. Р. Віппер про атрибуцію («До проблеми атрибуції»). Видання радянського часу з атрибуції музейних предметів (1950-1970-і рр.). Музейні видання в цій області. Методичні рекомендації різних музеїв по опису музейних предметів. Опис різних категорій музейних предметів в науковій літературі : огляд видань.

Проблеми стандартизації опису музейних пам'яток в різних країнах. Структура опису музейних пам'яток.

Паспорт наукового опису музейного предмету. Паспорт Російського етнографічного музею як зразок документа для наукового опису музейного предмету. Основні параметри предмета. Опис. Процедури, здійснювані з предметом. Методичні рекомендації щодо заповнення паспорта. Загальні

правила заповнення окремих полів.

Атрибуція та експертиза музейних тканин

«Визначення музейної тканини». Визначення природи волокна, з якого виконана тканина (льон, коноплі, вовна, бавовна, синтетичні нитки); характеру обробки ниток (кручена, прядена); техніки виконання тканин (ручна, машинна) і видів переплетення ниток (просте полотняне, саржеве, перебірне, закладне, комбіноване). Визначення способу фарбування тканини.

Характеристика видів тканин: нефарбовані полотняні тканини, фарбовані полотняні тканини (крашенина), набивні (набійка, вибійка), пістрява тканина, тік, камчатне полотно, бавовняні тканини (міткаль, кумач, ситець, бязь, батист, кисея та ін.), сукно та ін.

Визначення стилю орнаментування тканини – характеру візерунку і колористичної гами. Типологія орнаментів тканин – набивний і тканий. Способи нанесення набивного малюнка. Монохромні і поліхромні тканини. Колористична гама орнаментальних мотивів. Тканини, декоровані вишивкою. Вишивальні техніки. Орнаментальні мотиви. Геометричні, рослинні, зооморфні, орнітоморфні, антропоморфні мотиви у вишивці.

В'язані вироби. Мереживо. Макраме.

Типологія музейних тканин та їх науковий опис.

Полотна та їх розподіл за якістю сировини, її первинної обробки, способів прядіння, зсукування тощо, від добору технік ткання, кінцевого опрацювання, вирівнювання, вибілювання, фарбування, рясування і т. ін. 1) Підтипи полотен за матеріалом: лляні, конопляні (з ниток домашнього прядіння веретеном або прядкою, коловоротом); бурунчукові (з тонких лляних ниток фабричного виготовлення); бавовняні, «бомбакові», «памутові» (з бавовняних ниток фабричного виготовлення); шовкові, муслінні, золототкані (переважно з привозних шовкових, металічних ниток тощо). Поділ конопляних полотен: плоскіні (ткані з м'яких волокон плоскіні –

«перших конопель»); матірчаті (тканини з ниток, нарядених з волокон матірки –

«других конопель», жовтіших, тугіших). Мішані полотна (з ниток, нарядених з поєднаних в певних пропорціях волокон льону і конопель тощо). 2) Підтипи полотен за якістю волокон: повісняне (високоякісне полотно з ниток, нарядених з тонких волокон), згрібне (з волокон нижчої якості, грубших ниток); клочане (з найгрубших волокон, валу). 3) Підтипи полотен за кількістю заснованих в пасма ниток для основи: десять пасем – вузькі і грубі полотна; «тринадцятка», «шістнадцятка», «вісімнадцятка»

– тонші, високоякісні, широкі полотна. 4) з ниток на основу лляних, а на піткання – конопляних (або на піткання – бамбак, металеві срібні, золоті тощо). 4) Підтипи полотен за кольором: білі (біль) і сірі (сирові). 5) Підтипи полотен за технікою виконання полотен: просте полотняне і багаторемізне узорне (чиновате) ткання.

Сукна. 1) Підтипи сукна за якістю вовни: з гладкотканою поверхнею і рельєфною, вузликовою або ворсовою. 2) Підтипи сукна за технікою ткання, способами валяння сукна у валилах, ступах, поливання гарячою водою, збирання впливають на структуру, фактуру сукна. Білі, сірі, чорні, чорно-коричневі і мішані сукна.

Поштучні тканини: для окремих одягових виробів, їх доповнення: запаски, обгортки, плахти, дерги, намітки, хустини, пілки, пояси, пасини, стрічки, сумки тощо. Тканин и для виготовлення торб, беаг, тайстрів, дзьобенок.

Специфіка і методика атрибуції та експертизи тканин залежно від їх техніко-технологічних і стилістичних характеристик.

Словник термінів.

Атрибуція та експертиза одягу

Одяг як пам'ятник матеріальної культури, тісно пов'язаний з історією розвитку виробництва. Побутовий одяг як сукупність виробів, призначених для носіння різних побутових і громадських умовах.

Типологія побутового одягу: білизняні вироби, костюмно-платтеві, верхній одяг, корсетні вироби, головні убори, рукавички. Прикраси. Взуття. Поділ одягу за статево-віковими ознаками: чоловічий, жіночий, дитячий. Класифікація вбрання за використанням в певні пори року: весняно-літнє, літнє, зимове, міжсезонне; в конкретній обстановці: повсякденне, святкове, обрядове.

Опис одягу: повне найменування предмета з уточненням призначення; матеріал; особливості зовнішнього вигляду, характер крою, силует; розміри. Визначення часу і місця виготовлення компонентів одягу. Ступінь збереженості: механічні пошкодження, структурні зміни волокна, забруднення, втрата окремих фрагментів або деталей.

Прикраси. Класифікація прикрас за місцем носіння в системі костюма. Визначення призначення предмета. Загальні конструктивні елементи ювелірних прикрас. Ланцюга. Головні прикраси. Сережки. Кліпси. Шийні прикраси. Намиста. Буси. Медальйон. Кулон. Нагрудні прикраси. Фібула. Брошка. Булавка. Поясні прикраси. Наручний прикраси. Кільце і його деталі. Браслет.

Взуття. Типологія взуття. Матеріали. Крій. Атрибуція предметів обмундирування.

Виникнення форми одягу і відмінність її від звичайного костюма. Розвиток і еволюція обмундирування. Радянські і українські мундири.

Атрибуція предметів обмундирування: тканина, крій, знаки відмінності. Словники термінів для опису побутового вбрання і обмундирування.

Атрибуція та експертиза предметів із дерева

Класифікація музейних предметів із дерева. Класифікація за призначенням (сільськогосподарські знаряддя, знаряддя промислів, побутове начиння та ін.). Класифікація за художнім декоруванням (різьблені предмети, розписані та ін.). Класифікація за хронологічним принципом (кін. XIX ст., поч. XX ст. та ін.). Класифікація за місцем виготовлення.

Дерево. Фізичні властивості дерева як матеріалу. Особливість його структури. Відмінності порід дерева. Предмети з дерева. Історія, види, способи обробки матеріалу, використання різних деревних порід залежно від регіонів виготовлення предметів.

Науковий опис предметів із дерева. Назва предмета (загальноживана і місцева), назви складових частин і їх взаємодія. Призначення і спосіб використання. Матеріал (сорт дерева, частина). Зовнішні дані предмета (форма, колір, розміри). Спосіб виготовлення, інструменти. Спосіб орнаменталізації, техніка виконання візерунка. Соціальна приналежність (якою групою населення використовувався, кому належав). Місце виготовлення. Час виготовлення. Ім'я майстра. Час побутування (згідно з повідомленням інформатора). Клейма, написи (якщо є).

Меблі. Історія та технологія виробництва меблів. Класифікація меблів. Меблі для сидіння. Столи. Шафи, комоди, бюро, секретери. Термінологія основних конструктивних елементів меблів. Атрибуція предметів меблів і її методика. Назва і призначення предмета. Матеріали (виготовлення і декорування). Техніки обробки. Стан збереження: види пошкоджень.

Словники основних термінів.

Атрибуція та експертиза музейних предметів з металу

Фізичні, хімічні та технологічні властивості металів та їх характеристика. Чорні та кольорові метали та їх поширення в декоративно-прикладному мистецтві. Основні техніки виготовлення, обробки і декорування металів. Таврування предметів з металу.

Атрибуція художніх творів з металів. Назва предмета (загальноживана і місцева), назви складових частин і їх взаємодія. Призначення і спосіб використання. Матеріал (залізо, сталь, чавун, олово, мідь, бронза та ін.). Зовнішні дані предмета (форма, колір, розміри). Спосіб виготовлення, інструменти. Спосіб орнаменталізації, техніка виконання візерунка. Соціальна приналежність (якою групою населення використовувався, кому належав). Місце виготовлення. Час виготовлення. Ім'я майстра. Час побутування (згідно з повідомленням інформатора). Клейма, написи (якщо є).

Дорогоцінні метали та їх сплави. Матеріальні та естетичні властивості дорогоцінних металів. Способи обробки і техніки виготовлення предметів з дорогоцінних металів. Особливість проб дорогоцінних металів і види пробних клейм. Види імітацій дорогоцінних металів та їх використання при створенні художніх цінностей.

Ювелірні вироби. Історія виникнення та художні особливості ювелірного мистецтва. Основні ювелірні школи та фірми. Особливості виготовлення ювелірних виробів в традиційних культурах. Правила та особливості атрибуції ювелірних виробів і предметів мають елементи з дорогоцінних металів.

Методи експертизи й оцінки художнього металу.

Атрибуція та експертиза предметів з кераміки, каменю і скла

Визначення утилітарного (практичного) призначення керамічних виробів: побутові керамічні предмети, призначення для повсякденного вжитку і декоративна кераміка (керамічні панно, архітектурні деталі, великі вази та ін. предмети). Визначення матеріалу і технології виробництва керамічних виробів: гончарні вироби, майоліка, фаянс, фарфор. Визначення часу, місця і центру виготовлення керамічного виробу, майстра і художника, які брали участь у його виготовленні: фабричні марки і знаки; утилітарне призначення, особливості форми і характер оздоблення виробів; технологічні особливості.

Технологія виробництва керамічних виробів. Посудно-побутова, будівельна, архітектурно-декоративна кераміка. Типи керамічного посуду (макітри, ринки, сковорідки-латки, миски, блюда,

приставки, баклаги, кухлі, келихи, чарки тощо.). Орнаментальне декорування посуду. Полив'яний посуд. Дитячі іграшки, світильники. Кахлі, їх декорування та композиція. Поява гончарних цехів. Народна майоліка. Техніка розпису (заливання, ріжкування, ритуння, урізу). Характеристика регіональних особливостей української кераміки.

Класифікація і науковий опис пам'яток кераміки: Час виготовлення; матеріал; центри виробництва (заводи, фабрики, окремі майстерні); фабрична марка, знаки; технологічні особливості; написи. Зовнішні параметри.

Види дорогоцінних каменів і їх поділ на групи. Способи і правила оцінки дорогоцінних каменів. Способи їх обробки. Визначення справжності дорогоцінних каменів. Види імітацій дорогоцінних каменів та їх використання при створенні

художніх цінностей. Правила та особливості атрибуції ювелірних виробів і предметів, які мають елементи з дорогоцінних каменів.

Історія виробництва скла. Види скла. Технологія виробництва виробів зі скла і основні способи їх декорування. Методика проведення атрибуції та експертизи творів з художнього скла.

Атрибуція та експертиза творів образотворчого мистецтва

Види образотворчого мистецтва. Зображувальне мистецтво. Види зображувального мистецтва. Живопис, графіка, скульптура.

Живопис та його види. Станковий живопис: портрет, пейзаж, натюрморт, картини на побутову тематику. Монументальний живопис: фреска, мозаїка, вітраж. Панорама. Техніки живопису ([темпера](#), [емаль](#), [пастель](#), [туш](#), [енкаустика](#), [акварельний живопис](#) та ін.) та їх особливості. Матеріали основи живописних творів та їх особливості. Основні терміни і поняття в живопису. Особливості атрибуції живописних полотен.

Графіка. Історія і техніки графічних творів. Роль кольору у графіці. Різновиди графіки: станкова, книжкова мініатюра, журнальна, газетна графіка, прикладна (плакат, реклама), архітектурна, комп'ютерна графіка. Унікальні малюнки (існують в єдиному екземплярі) і друкарська графіка.

Авторська графіка. Техніки авторської графіки: сангіна, вугіль, соус, олівець, туш (перо, пензель), сепія, гризайль, пастель.

Друкована графіка (естампи). Техніки: ксилографія, мідьорит, офорт, суха голка, акватинта, лавіс, мецо-тинто, монотипія, літографія, ліногравюра. Високий друк, глибокий друк, офсетний (плоский) друк. Сигнатура друкованих творів.

Мініатюра. Історія мініатюри і технології її створення.

Атрибуція графічних творів та відмінні ознаки. Методи візуального аналізу та експертної оцінки графічних творів.

Скульптура. Матеріали: [мармур](#), [бронзу](#), [глину](#), [лід](#) і т.д. Кругла скульптура: статуетку, бюст, статуя, скульптурна група. Рельєфне скульптурне зображення: горельєф, барельєф. Головні жанри скульптури: портрет, історичні, міфологічні, релігійні зображення, анімалістичний жанр.

Різновиди і досвід атрибуції образотворчих джерел. Методи атрибуції образотворчого пам'ятки: іконографічний, технологічний, документальний. Інформація образотворчих музейних джерел. Значення зображення. Значення портрета. Карикатури.

Експертиза творів мистецтва. Роль мистецтвознавчої експертизи. Твори мистецтва як об'єкти оцінки. Умови і завдання експертизи. методи практичної експертизи. Особливості оцінки твору мистецтва. Мікроскопічний аналіз.

Копії і підробки творів мистецтва. Відмінності копій і підробок. приклади підробок творів мистецтва в Росії і за кордоном. Історія фальсифікування творів мистецтва. Дублетні твори.

Атрибуція та експертиза писемних матеріалів

Різновиди письмових джерел та особливості їх опису.

Старовинні книги. Рукописи. Документи. Їх класифікація, види та основні ознаки. Історія виникнення і розвиток книги. Рукописні книги (єгипетські папіруси, клинопис шумерів, глиняні таблички Вавилону й Ассирії. Біблія. Візантійська книга IV-XV ст., арабська книга VII-XIII ст., слов'янська рукописна книга, давньоукраїнська книга XI- XVI ст.).

Історія появи і розвитку друкованих матеріалів. Стародруки. Винайдення книгодрукування. Винахід Гутенберга. Розвиток книгодрукування в Європі та Україні.

Форма книги. Сувій. Глиняні таблички. Гармоніки. Поліптихи. Кодекс. Вихідні дані, колонтитул, шапка. Оформлення старовинної книги. Оправа старовинної книги.

Письмо старовинної книги. Папір, його властивості. Водяні знаки. Види чорнила та їх властивості.

Матеріали та засоби для письма. Шрифти (унав, напівунав, в'язь, готичний, антиква, громадянський, скоропис).

Складові елементи книг і документів, їх розвиток і особливості. Документи. Їх види. Рукописні та машинописні архівні матеріали. Книги, газети, журнали, плакати, карти.

Категорії цінності книг (манускрипти, антикварна книга, інкунабули, палеотипи, букіністична і рідкісна книга).

Проблеми збереження друкованих та архівних матеріалів.

Основні види музейних писемних пам'яток. Створення архівного фонду в музеї.

Послідовність обробки архівного фонду. Одиниця зберігання архівної збірки.

Проблеми атрибуції та оцінки рукописних матеріалів та друкованих творів. Основні етапи атрибуції письмової музейної пам'ятки. Встановлення авторства. Роль автора в різних видах джерел. Прийоми визначення авторства: досвід досліджень. Встановлення дати виникнення джерела. Визначення дійсності письмової пам'ятки. Загальна схема опису. Оригінал, копія. Способи встановлення автентичності. Найменування і зміст джерела.

Складання музейної картки: основні характеристики.

Правила вивезення книг, рукописів, документів за межі України.

Атрибуція та експертиза фотоматеріалів, нумізматичних, фалеристичних і філателістичних колекцій

Поява і розвиток фотографії. Фотографія в Україні. Фотокамера та її еволюція. Камера-обскура. Дагеротип. Амбротипія. Камера Істман і Кодак. Кольорова фотографія. Цифрова фотографія. Носії зображення. Фотоплівка, фотопластинка, електронні носії. Види фотографії за використанням технічних засобів (аналогова, електронна) і відтворюваними подіями (репортажна, постановочна). Проблеми збереження і атрибуції фотоматеріалів.

Історія появи і розвитку нумізматичних матеріалів. Монета. Монетні метали. Основні терміни. Лігатура. Проба. Монетне поле. Обріз. Легенда. Аверс. Реверс. Герби і символи на монетах. Гурт. Аббревіатура, монограми і вензелі на монетах. Датування монет. Види монет за характером чеканки. Типи монет за призначенням і приналежністю. Пам'ятні та ювілейні монети.

Методи досліджень нумізматичних колекцій. Визначення монети. Датування окремих монет і груп за скарбами. Метод порівняння монетних штемпелів. Технічні методи. Робота з [мікроскопом](#), макро- і мікрофотографія. Математичний метод. Зіставлення даних нумізматички з писемними та іншими історичними джерелами. Особливості та методи їх атрибуції та експертизи. Методика визначення паперових грошових знаків.

Історія появи і розвитку фалеристичних матеріалів. Ордени, медалі, нагрудні знаки.

Історія орденів та медалей. Види та ознаки. Матеріали та техніка виготовлення: емалі, дорогоцінні камені та метали. Номер нагородження. Відмінні ознаки: герби, символи, тексти, знаки, дати. Підробки (збірні, вилиті заводська або кустарна емаль, імітація дорогоцінних металів, характер кріплення складальних деталей).

Історія нагрудних знаків. Класифікація за періодами. Нагрудні знаки Російської імперії, нагрудні знаки часів громадянської війни (робітничо-селянської Червоної Армії, армії білогвардійців за часів еміграції); нагрудні знаки до 1941 року та періоду Великої Вітчизняної війни; нагрудні знаки після 1945 року. Нагрудні знаки України. Техніка, матеріали. Відмінні ознаки. Підробки.

Особливості та методи їх атрибуції та експертизи орденів, медалей, нагрудних знаків. Філателістичні колекції. Історія поштових марок. Перша марка.

Європейські марки ХІХ ст.

Марки Російської імперії, СРСР, України.

Поштова марка: чиста і гашена. Рідкісна марка (унікум, раритет). Марочний лист. Філателістична лексика (пара, трійка, стрічка, квартблок, тетбеш, зчіпка, блок). Відмінні ознаки марок. Папір. Фарби. Марочний клей. Розмір та форми марок. Елементи поштової марки: зображення, текст, кольоровий фон, поле, зубці, сигнатура, імпресіум. Зубцівка. Види зубцівки: лінійна, гребінчаста і рамочна (острівна, ротаційна, рулонна). Засоби друкування марок: ручне і машинне. Номінальна вартість. Наявність штемпеля пошти. Картмаксимум. Цілі та цілісні речі. Серійність. Оригінали та підробки. Каталог поштових марок СРСР. Поштові відправлення до 1917 року. Сучасні марки. Зубцівка, наявність штемпеля. Марки України. Марки доби УНР. Максимафілія, механофілія, філокартія.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Антонович С. А. Декоративно-прикладне мистецтво / С. Антонович, Р. Захарчук-Чугай, М. Станкевич: Навч. посібн. – Львів: Світ, 1992.
2. Бондаренко Г. Спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни / Г. Бондаренко. – Луцьк : Ред.-вид. відд. Волин. ун-ту, 1997. – 222 с.; іл.
3. Закон України «Про музеї та музейну справу» (249/95-ВР) / Верховна Рада України — Офіц. вид. — К.: Парлам. вид-во, 1995. — 20 с.
4. Закон України Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1068-14>.
5. Изучение и научное описание памятников материальной культуры [А. М.Разгон, И. М. Суслов, М. Н. Левинсон-Нечаева и др.] / Отв. ред. А. М. Разгон. – М. : Министерство культуры РСФСР. Научно-исследовательский институт культуры, 1972. – 272 с.; ил.
6. Інструкція з музейного обліку і зберігання музейних предметів дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, які знаходяться в музеях України // <http://assay.gov.ua>
7. Інструкція про порядок визначення оціночної та страхової вартості пам'яток Музейного фонду України / Міністерство культури і мистецтв України. — Офіц. вид. —К., 2000. — 23 с.
8. Інструкція про порядок визначення оціночної та страхової вартості пам'яток Музейного фонду України / Міністерство культури і мистецтв України. — Офіц. вид. —К., 1996. — 18 с.
9. Інструкція про порядок переміщення через державний кордон України текстових, аудіо - та аудіовізуальних матеріалів: Наказ Державного комітету України поохороні державних таємниць у пресі та інших засобах масової інформації від 22.08.1994р. № 99/252
10. Койнаш Т. П. Основи експертизи культурних цінностей: Курс лекцій для студентів факультету маркетингу, торгівлі та митної справи всіх форм навчання / Т. П. Койнаш. — Донецьк [Б. в.], 2006 // http://vk.com/doc44728164_80659027?hash=599df879640fbd466c&dl=28aabb49a7217e1962
11. Конвенція о защите культурных ценностей в случае вооруженного конфликта 14 мая 1954 года // http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_157.
12. Конвенція про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності 14 листопада 1970 року // http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_186.
13. Кузьмина Е. С. Краткое описание музейного предмета : еще одна попытка унификации // <http://www.booksite.ru/fulltext/1/001/001/075/index.htm>.
14. Наказ № 481 про внесення змін і доповнень до Інструкції про порядок визначення оціночної та страхової вартості пам'яток Музейного фонду України / Міністерство культури і мистецтв України. — Офіц. вид. — К., 2000. — 18 с.
15. Наказ про затвердження Інструкції про порядок визначення оціночної та страхової вартості пам'яток Музейного фонду України» (Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства культури і мистецтв № 481 від 06.08.2002) // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0496-98>
16. Наказ про затвердження Порядку занесення унікальних пам'яток Музейного фонду України до Державного реєстру національного культурного надбання / Міністерство культури і мистецтв України. — Офіц. вид. — К., 2000. — 12 с.
17. Научная обработка музейных предметов: Научно-методич. сборник [А. А.Седин, С. И. Гаврилова, С. В. Рыбакова и др.] – Могилев : УПКП «Могилевская областная укрупненная типография им. Спиридона Соболя», 2003. – 224с.: ил.
18. Понятийные толковые словари и классификаторы терминов для научного описания этнографических предметов [И. И. Баранова, Е. Н. Котова, Е. Ф. Кононова и др.] / Под ред И. В. Дубова. – СПб. : Лань, 1999. – 352 с.
19. Постанова № 1147 Про затвердження Положення про Музейний фонд України / Кабінет Міністрів України — Офіц. вид. — К., 2000. — 28 с.
20. Постанова Кабінету Міністрів України про затвердження Методики грошової оцінки пам'яток» (від 26.09.2002 р. № 1447) // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1447-2002-%D0%BF>.

21. Постанова про Порядок проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення (Із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів № 296 від 15.03.2006, № 1293 від 14.12.2011, № 949 від 17.10.2012, № 233 від 08.04.2013 // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1343-2003-%D0%BF>)

22. Про затвердження Порядку укладення охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини / Міністерство культури і мистецтв України. — Офіц. вид. — К., 1994. — 18 с.

23. Система научного описання музейного предмета : класифікація, методика, термінологія. Справочник [И. И. Баранова, Е. Ф. Кононова, Е. Н. Котова и др.] / Науч. ред. И. В. Дубов, И. М. Шангина. — СПб : Арт-люкс, 2003. — 408 с. : ил.

ІСТОРІЯ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ

Зародження музейної справи в добу античності²⁶

Колекції предметів музейного значення у святилищах, храмах та пінакотеках Стародавньої Греції. Колекціонування в період еллінізму. Пам'ятки мистецтва в приватних та громадських зібраннях Стародавнього Риму. Рух за публічний доступ до музейних цінностей. Проекти і спроби створення нових прамузейних моделей та їх роль у політиці Стародавнього Риму. Занепад музейної справи в Римській імперії під натиском ранньохристиянської ідеології.

Особливості протомузейної епохи в Західній Європі

Твори мистецтва в державних та храмових скарбницях Європейського Середньовіччя. Розвиток приватного колекціонування. Відмінність між римсько-західноєвропейським та елліно-візантійським варіантами реалізації музейної потреби.

Розвиток музейної справи в ренесансну добу

Сприятливі умови для розвитку музейної справи та засоби реалізації музейної потреби. Провідні прамузейні моделі: храми, палаццо, науково-освітні центри. Розширення складу пам'яток музейного значення. Визначне місце творів мистецтва в колекціях доби Відродження. Перші спроби каталогізації культурно-історичних пам'яток та теоретичного забезпечення музейної справи. Загальні результати еволюції музейної справи протягом прафеноменального періоду.

Поява музеїв у Європі

Термінологія Ренесансних експозицій. Кабінети і галереї епохи Відродження: студіоло, антикварії, кунсткамери. Феномен музею в Італії. Галерея Уффіці. Ватиканський комплекс та його музейні функції. Музей як ідея у працях європейських мислителів XVII–XVIII ст.

Природниче колекціонування в Європі в XVI–XVII ст.

Детермінанти появи і розвитку природничо-наукових кабінетів. Перші природничо-наукові кабінети європейських дослідників XVI ст. Природничо-наукові кабінети академій і наукових товариств у XVII ст. Анатомічні театри і кабінети.

Колекціонування і перші публічні музеї епохи Просвітництва (XVIII ст.)

Ідеологія Просвітництва і концепція публічного музею. Формування першого публічного музею. Зростання педагогічних функцій музею. Осмислення місця музеїв у культурному житті. Колекціонери епохи Просвітництва. Початок профілізації музейних зібрань. Формування музейних мереж у європейських країнах: початкова стадія. Формування художнього ринку, інституту атрибутування пам'яток.

Розвиток музейної справи в XIX – на початку XX ст.

Формування суспільної музейної свідомості, поява традиційної (академічної) моделі музейного закладу, її соціальні функції. Кількісне зростання музейних закладів у Європі. Профільна структура національних музейних мереж. Склад музейних зібрань, засоби демонстрації пам'яток. Система обліку, збереження та дослідження музейних цінностей. Форми спілкування з музейною аудиторією. Фахівці музейної справи – представники різних наукових дисциплін. Фіксація емпіричного досвіду музейництва та проблема теоретичного забезпечення. Роль приватного колекціонування в розвитку музейної справи. Державні заходи та громадські ініціативи в музейній сфері.

Розвиток музейної справи в другій половині ХХ ст.

Наслідки Другої світової війни для розвитку музейної справи. Початок міжнародного співробітництва в музейній галузі: створення ІКОМ. «Музейний вибух» 1960-1970-х рр.: передумови, сутність, наслідки. Існування музеїв «нового типу» одночасно із традиційними музеями, принципові відмінності в музейних моделях. Рівень теоретичного забезпечення музейної діяльності. Новий етап і форми міжнародної співпраці в музейній сфері. Використання музеями сучасних науково-технічних засобів. Новітнє розуміння музею та його соціальних функцій; нові критерії оцінки музейної діяльності. Реституція музейних цінностей як актуальна проблема та шляхи її вирішення. Роль електронних засобів інформації у сфері музейництва.

Особливості розвитку музейної справи в Америці

Особливості започаткування та еволюції музейництва в США та Канаді: специфічне культурно-історичне підґрунтя, основні етапи, корпоративна політика, елітарна та демократична тенденції, децентралізація та демократизація, поліфонічний характер музейної мережі, високий рівень музеологічних досліджень, велика ефективність використання новітніх науково-технічних засобів. Українська діаспора і музейне будівництво США та Канади. Зародження, становлення та основні етапи розвитку музеїв Латинської Америки. Специфічні особливості музейної мережі й організації музейництва латиноамериканських країн. Музеї світового значення на американському континенті.

Особливості розвитку музейної справи в Африці і Австралії

Африка: особливості музейної потреби серед місцевого населення та переселенців. Археологічна та мистецька спадщини, як основні об'єкти музеєфікації. Національні та місцеві музеї африканських країн. Особливе значення міжнародної допомоги для розвитку музейної справи на Африканському континенті.

Музейництво Австралії: специфічні умови й етапи становлення, профілізація музейної мережі, визначні музеї, перспективні проекти.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: Посібник / Перекл. з нім. В. Лозинський, О.Лянґ, Х. Назаркевич. – Львів: «Літопис», 2003.
2. Грицкевич В. П. История музейного дела до конца XVIII века. – СПб., 2004.
3. Грицкевич В. П. История музейного дела конца XVIII – начала XX века. – СПб., 2007.
4. Грицкевич В. П. История музейного дела в новейший период (1918-2000). – СПб.: СПбГУКИ, 2009.
5. Лысикова О.В. Музеи мира: Учебное пособие. 2-изд. – М.: Флинта, Наука, 2004.
6. Музеи мира / ред. группа: О.Елисеєва, Т.Евсєєва. – М.: Мир энциклопедий, 2006.
7. Музееведение. На пути к музею XXI в. – М., 1989.
8. Музей и власть. – М., 1991. Ч. 1–2.
9. Музейное дело в России. – М., 2003.
10. Российская музейная энциклопедия. В 2т. Т. 1: А – М.; Т. 2: Н – Я. – М.:Прогресс, РИПОЛ КЛАССИК, 2001.
11. Сто великих музеев мира / Автор-составитель Н.А. Ионина. – М.: Вече, 2000.
12. Шевченко В. В. Музєєзнавство : Навч. посібник для дистанційного навчання. – К. :
Університет «Україна», 2007. Юрєнева Т. Ю. Музєєведение: Учеб. для студ. вуз. – М.: Академический Проект, 2003.
13. Юрєнева Т.Ю. Музей в мировой культуре. – М.: «Русское слово - РС», 2003.

ІСТОРІЯ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

Давньоруська доба в історії музейної справи в Україні

Ф. Шміт, Г. Мезєнцева, Г. Скрипник, Ю. Омєльченко про початки в Україні домусейних форм нагромадження та використання історико-культурних цінностей. Підстави для зацікавлення: прагматичні, естетичні, династичні, меморативні. Складання культу "пам'ятних місць", виникнення, окрім матеріального та естетично-меморіального, також і пізнавального підходу. Світський спосіб

нагромадження матеріальних цінностей: князівські скарбниці (інсигнії, клейноди, рукописи), скарби, цивільні феодальні скарби. Релігійний характер накопичення історико-культурних цінностей: церковні сховища як вміст релігійних реліквій, церковного начиння та ікон, книжкових зібрань.

Концепції Національного музею в Україні (XIX–XX ст.)

Виникнення ідеї створення Національного музею в Україні. Національний музей згідно визначень науковців НТШ (Львів): "розвій і зріст нашого народу". Представники харківської та київської музеєзнавчих шкіл і уявлення про Національний музей в Україні. Концепція Національного музею в контексті національної політики доби Визвольних змагань (1917-1921). Шляхи до створення Національного музею і причини не завершення його будівництва за вказаний період.

Університетські музеї XIX століття як прообраз майбутніх профільних музеїв

Природничі музеї (Львів: мінералогії (1852 р.), зоології (1884 р.), палеонтології (1904 р.); Харків: мінералогії, зоології (1807 р.); Київ: зоології (1834-1837); історичні музеї (Київ: музеї старожитностей, нумізматики (1834-1837, археології); художні (Київ: образотворчого мистецтва (1834-1837); Харків: образотворчого мистецтва (1807 р.); Одеса: «"красних мистецтв", 1865). Шлях від навчально-допоміжних закладів до науково-дослідних. Проблеми систематизації, комплектування та експонування.

Представники української історичної науки на межі століть (XIX - XX) та їх вклад в розвиток музейництва в Україні

Археологічний музей Університету Св. Володимира і діяльність В. Антоновича: ведення інвентарних книг та екскурсійної роботи. М.Петров і розвой музею при Київській духовній академії. Проблеми комплектування і збереження фондів.

Доля українських музеїв за часів 2-ї Світової війни

Причини зменшення кількості музеїв на теренах Західної України після вересня 1939р. Переформатування згідно радянської ідеології західноукраїнських музеїв згідно радянської ідеології. Зростання музейної мережі в радянській Україні напередодні червня 1941р. Військові дії і проблеми евакуації музейних зібрань на Схід. Діючі музеї і виставкова діяльність на території України, окупованої фашистами. Вивезення колекцій на Захід напередодні визволення від України фашистської навали. Втрати музеїв України внаслідок Другої світової війни.

Відновлення музейної мережі в повосенну добу (1944-1960рр.)

Початки виставкової діяльності як основи включення пам'ятних місць збереження створення мережі «місць пам'яті», або історичних місць - поняття, яке включає в себе пам'ятники, музеї, заповідники, меморіали, топоніміку, місця, де важливі історичні події можна побачити, відчувати).

Витоки і становлення професійної музеєзнавчої освіти на теренах України у 1-й половині XX століття

Становлення і розвиток центрів української школи реставрації (2-га пол. XIX - 2-га пол. XX ст.): Одеса, Львів, Київ, Харків та провінційні відділи

Поява музеїв і початки реставраційних робіт (Одеса). Виникнення картинної галереї і потреба в реставрації (Львів). Державна турбота про необхідність реставрації культурних цінностей (Київ). Розширення мережі реставраційних майстерень (Харків та провінційні відділи). Здобутки українських реставраторів. Світський живопис – школа

Володимира Цитовича. Традиції реставрації сакрального мистецтва: від М. Бойчука до А. Квасюка.

Вклад приватних музеїв України та їх власників у розвиток музеїв в Україні (від Б. Ханенко і Штейнгеля до О. Блещунова)

Особливості музейного законодавства в історії музейництва України (XIX - XXст.). Специфіка становлення і розвитку музейного законодавства України в залежності від її історико-культурного розвитку та впливу юридично-правової практики держав, до складу яких вона входила .

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. «Збереження, дослідження, консервація, реставрація та експертиза музейних пам'яток». Міжнародна науково-практична конференція. 28 травня 2008 р.
2. «Реставрація музейних пам'яток у сучасних умовах. Проблеми та шляхи їх вирішення». V Міжнародна науково-практична конференція. 23-27 травня 2005 р. Київ.
3. Gaczol Andrzej. Zsiazki Lucka i Krakova na przestreni wiekow XIX i XX (ze szczegolnym uwzlednieniem 80. letnich dziejov Wolynskiego Muzeum Krajoznawczego) // Волинський музей: Історія і сучасність. Наук. зб. – Вип.4. – Луцьк, 2009. – С. 3-17.
4. Kushnierz Jerzy. Zygmunt Leski (1896-1965), archeolog z Muzeum
5. Акуленко В. І. Охорона пам'яток культури в Україні (1919-1991р.) / В. І. Акуленко. – К.: Вища шк., 1991. – 273 с.
6. Акціонерне товариство —Реставратор// 50-річчя Укрреставрації. - Київ-Львів.1996.
7. Андрєєва Т. З історії Волинського краєзнавчого музею (1960 – 1985 рр.) // Волинський музей: Історія і сучасність. Наук. зб. – Вип.. 3. – Луцьк, 2004. – С. 8 – 12.
8. Апанасова Л.В. Біля витоків Київського церковно-археологічного музею. / Могилянські читання 2002 року: Збірник наукових праць: Музейна справа в Україні на зламі тисячоліть / Ред.. рада: В.М. Колпакова (відп. ред.) та ін. – К.: ВПОЛ, 2002. – С.21-33.
9. Арсенич М. Музеєзнавство. З історії музеїв Галичини. – Коломия. 1993.
10. Білокінь Сергій. Автобіографія Федора Ернста початку 1930-х років. // Студії мистецтвознавчі, число 1, 2009. – С. 135-150.
11. Біляшівський Б.М., Біляшівський М.М. Будівничий Української культури (М. Ф. Біляшівський). // Репресоване краєзнавство. К.: 1991.
12. Вайдахер Фрідріх. Загальна музеологія. Посібник. – Львів. Літопис. 2005. – 632с.
13. Василенко А., Шишман А. Пам'ять народу. – К. – 1983.
14. Верба І. Н.Д. О.П. Оглоблін: штрихи до портрета. // Київська старовина. – 1994. - № 6, С.79-87.
15. Верба І.Н.Д. Полонська-Василенко // Київська Старовина. – 1993. - № 1.
16. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XIV Міжнародної наукової конференції. – Луцьк. 2007.
17. Воспоминания об Александре Блещунове. Сб. ст./ Сост. Е. Голубовский; ТИА «Вікна-Одеса». – Одеса: ВМВ. – 2004. – 240 с.
18. Виставка реставрированных музейных экспонатов. Каталог./ Составители: Легейда А.В., Олиференко Н.А., Зыбина Т.В., Крихкий В.Н.. Харьков: Харків, 1991. – 26
19. Гарданов В.К. Музейное строительство и охрана памятников культуры в первые годы советской власти. / История музейного дела в СССР. Сборник статей. – Москва, Гос. Изд. Культ.-просвет. Литературы. 1957, СС. 7-36.
20. Гирич І. Архів. Музей переходової доби // Старожитності. – 1992, №1, С. 5.
21. Дашкевич Я. Р. Музейництво та відновлення історичної пам'яті народу. // Наукові записки Львівського історичного музею. – Вип. – IV. Ч. 1. – Львів: Логос, 1995. – С. 15-21.

22. Дмитрук В. Вибрані часом (краєзнавці Волині 20-30 рр. ХХ ст.) // Волинський музей: Історія і сучасність. Наук. зб. – Вип.2. – Луцьк, 1999. – С. 59-62 .
23. Дмитрук В., Рудецький Павло Польські дослідники оборонних споруд Луцька міжвоєнного періоду
24. Дорوفієнко Інна, Козинкевич Оксана, Валентина Пашина. Історія реставрації в Україні./ 50-річчя Укрреставрації. - Київ-Львів. 1996, СС.3-15.
25. Дублянський Анатоль. Луцьк. Історичний нарис. Видання репринтне. – Луцьк. 1934. – 1996. Видавництво —Ініціал.
26. Енциклопедія Українознавства. Загальна частина. Т.2. – К., 1995.
27. Жиленко І. В. Описи знайдення мощей святого рівноапостольного князя Володимира святителем Петром Могилою. / Могилянські читання 2002 року: Збірник наукових праць: Музейна справа в Україні на зламі тисячоліть / Ред.. рада: В.М. Колпакова (відп. ред.) та ін. – К.: ВПОЛ, 2002. – С.196-204.
28. Жуков Ю.Н. Становление и деятельность советских органов охраны памятников истории и культуры. 1917-1920 гг. – М. 1989.
29. Жулицкая Е. Музей изящных искусств как учебно-вспомогательное учреждение при Императорском Новороссийском Университете. // Музеї і колекції. Минуле і сучасність. Збірник матеріалів науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Чернігівського обласного художнього музею (10-11 вересня 2008 р.). – Чернігів: 2009. - С.12-23.
30. Завадська О., Отаманенко Віктор. Музейна робота польських краєзнавчих товариств у міжвоєнний період //Волинський музей: Історія і сучасність. Наук. зб. – Вип.4. – Луцьк, 2009. – С. 71-79
31. Задачи консервации и реставрации музейных предметов. / Музееведение. Музеи исторического профиля: Учебное пособие для вузов по специальности —История под ред. К. Левыкина и П. Хербста. – М.: Высшая школа. – 1988. – С. 182-184.
32. Закон України —Про музеї та музейну справу. //Урядовий кур'єр. – 1995 – 17серпня – С.8-9.
33. Законодавство про пам'ятки історії та культури (Збірник нормативних актів). –К.:, 1970.
34. Збірник нормативно-правових актів з питань охорони культурної спадщини. –Луцьк. 2005. –
35. Збірник законень та розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. – Х.1920, 1921, 1922, 1924, 1926.
36. Исаченко О. До історії реставрації в Чернігівському обласному художньому музеї // Музеї і колекції. Минуле і сучасність. Збірник матеріалів науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Чернігівського обласного художнього музею (10-11 вересня 2008 р.). – Чернігів: 2009. - С. 60-64.
37. Кінд-Войтюк Н.В. Історія Волинського музею. //Волинський музей: Історія і сучасність. Наук. зб. – Вип.4. – Луцьк, 2009. – С. 17-21.
38. Климишин О.С. Природнича музейна термінологія. Словник-довідник. – Львів. Державний природознавчий музей НАНУ. 2003. - 236 с.
39. Климишин О.С. Природнича музейна термінологія. Словник-довідник. – Львів. Державний природознавчий музей НАНУ. 2003. - 236 с.
40. Климишин О.С. Природнича музейна термінологія. Словник-довідник. – Львів. Державний природознавчий музей НАНУ. 2003. - 236 с.
41. Ковалинский В. Богдан и Варвара Ханенко. / Меценаты Киева. – К.: Кобза. – 1995. – С. 273-

- 294.
42. Кучінко Михайло, Кучінко Зоряна. Давні та середньовічні скарби Волині. Монографія. – Луцьк: Волинська книга, 2007. – 172 с.
43. Лысь Валентина. Олександр Владимирович Блещунов. Біографія. / Воспоминания об Александре Блещунове. Сб. ст./ Сост. Е. Голубовский; ТИА «Вікна-Одеса». – Одеса: ВМВ. – 2004. – С. 7-11.
44. Максакова Л.В. Спасение культурных ценностей в годы ВОВ. – М.: Наука, 1990. – 133 с.
45. Маньковська Р.В. Музейництво в Україні. – К.: 2000. – 140 с.
46. Мезенцева Г.Г. Музеи Украины. – К.: Издательство Киевского Университета, 1959. – 180 с.
47. Мезенцева Г.Г. Музеєзнавство (на матеріалах музеїв Української РСР). Курс лекцій. К.: Вища шк., 1980. – 118 с.
48. Мезенцева Г.Г. Музеєзнавство (на матеріалах музеїв Української РСР). Курс лекцій. К.: Вища шк., 1980. – 118 с.
49. Мудрицька В.Г., Ісаєнко О.І. Роль професора Миколи Івановича Петрова у створенні музею Чернігівського давньосховища. // Могиллянські читання 2002 року: Збірник наукових праць: Музейна справа в Україні на зламі тисячоліть / Ред. рада: В.М. Колпакова (відп. ред.) та ін. – К.: ВІПОЛ, 2002. – С. 320-324.
50. Музееведение. Музеи исторического профиля: Учебное пособие для вузов по специальности —История под ред. К. Левыкина и П. Хербста. – М.: Высшая школа, 1988. – 430 с.
51. Музеи Академии наук СССР и Академий наук союзных республик / Отв. ред. Б.А. Рыбаков. – М., 1989. – 160 с.
54. Музеи Украины / Этнографические коллекции в музеях СРСР. – М.: НИИ музееведения. 1964, 53-63.
55. Музей історичних коштовностей України: Альбом/ Вст. ст. С.М. Чайковський. – К.: Мистецтво, 2004. – 464 с.
58. Музей книги и книгопечатанья УССР, Киев. – К.: Мистецтво, 1983. – 158 с.
59. Музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. – К.: ВІТАЛ-ПРЕСС. – 2005. – 60 с.
60. Музей на рубежі епох: минуле, сьогодення, перспективи: Матеріали ювілейної міжнародної науково-практичної конференції / Н.Г. Ковтанюк та ін.; Національний музей історії України. – К., 1999. – 130 с.
61. Музей російського мистецтва в Києві: Альбом / Упоряд. М. Д. Факторович. – К.: Мистецтво, 1983. – 183 с.
62. Музейная экспозиция. Архитектурно-художественное решение./ Музееведение. Музеи исторического профиля: Учебное пособие для вузов по специальности —История под ред. К. Левыкина и П. Хербста. – М.: Высшая школа. – 1988. – С. 246-269.
63. Муниципальный музей личных коллекций им. А.В. Блещунова. – Одесса: Талисман. – 2003. – 10 с.
64. Нестуля О.І. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні. – Київ-Полтава, 1994.
65. Николас Л.Х. Похищение Европы. Судьбы Европейских культурных ценностей в годы нацизма. – М., 2001.
66. Омельченко Ю.А. Музейне будівництво на Україні в 1921- 1945 рр. // УІЖ. – 1975. - № 3.

67. Омельченко Ю.А. Охорона пам'яток і музейне будівництво в перші роки радянської влади. // УДЖ. – 1972, №1.
68. Омельченко Ю.А. Розвиток учбових музеїв. – К., 1988.
69. Омельченко Ю.А.. Домузейні форми нагромадження та використання історико-культурних цінностей / Сервер восточноевропейской археологии, <http://archaeology.kiev.ua/pub/omelchenko.htm>).
70. Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР. Ч. 1. – К., 1989.
71. Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР. Ч. 1. – К., 1989.
72. Ошуркевич О. Етнографія Волинського музею в Луцьку. //Тези наук. конф. До 100-річчя Волинського єпархіального сховища, 18-20 травня 1993 р. – Житомир: Житомирський обласний краєзнавчий музей, 1993. – С.41-42.
73. Пам'ятки історії і культури УРСР. – К., 1987.
74. Петров Микола. Скрижалі пам'яті. / Упоряд. В. Ульяновського, І. Карсим. – К.: Либідь, 2003.
– 336 с. («Пам'ятки історичної думки України»).
75. Піскова Е. М. Специфіка та основні напрями формування музейної мережі України в ХІХ – на початку ХХ ст. / Музеї України ХІХ – на початку ХХ ст.. Збірник наукових праць. К., 2005.
76. Піскова Е.М. Музеї України ХІХ-поч. ХХ. Специфіка та основні напрями формування музейної мережі України в ХІХ-поч. ХХ ст.
77. Преловська І.М. Академік Микола Петров і його праці вивченні з вивчення Церковно-археологічного Музею при Київській духовній академії та Софійської бібліотеки. / Могилянські читання 2002 року: Збірник наукових праць: Музейна справа в Україні на зламі тисячоліть / Ред.. рада: В.М. Колпакова (відп. ред.) та ін. – К.: ВПОЛ, 2002. – С. 383-388.
78. Премислер І.М., Самійленко В.І. Музеї та їх роль у створенні історії міст і сіл України. / Український історичний журнал. – 1964. - № 2.- 96-96.
79. Разгон А.М. Охрана исторических памятников в дореволюционной России (1861-1917) / История музейного дела в СССР. Сборник статей. – Москва, Гос. Изд. Культпросвет. литературы. 1957, С.73-128.
80. Репресоване краєзнавство. – К., 1991.
81. Романюк Олена. Чудотворна ікона Холмської Богородиці. - Луцьк. Ініціал. 2003.
82. Сак Л.Н. Из истории возникновения и развития Киевского государственного музея западного и восточного искусства (1889-1945 гг.)// Очерки истории музейного дела в СССР. – М., 1963. – С. 375-384.
Б.Д.Грінченка., 2005. – 104 с.
83. Свенціцька В. Життя, присвячене музеєві. – Львів, СТРИМ, 1995. –144 с.
84. Силюк А.М. Волинський краєзнавчий музей: сторінки формування колекції// Волинський музей: Історія і сучасність. Наук. зб. – Вип.2. – Луцьк, 1999. – С.5-8
85. Словник реставраторів України./ 50-річчя Укрреставрації. - Київ- Львів. 1996, СС.94-119.
86. Сокровища культуры – перемещённые и утраченные. Инвентаризация Фонда —Прусское культурное наследие| спустя 60 лет после окончания войны. – Берлин. 2005.
87. Список пам'яток монументального та станкового мистецтва відреставрованих, врятованих реставраторами України./ 50-річчя Укрреставрації. - Київ-Львів, 1996. – С.88-93.
88. Стан реставрації в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. Всеукраїнська конференція реставраторів. – К., 2006.
89. Тимченко Т. Р. Принципи реставрації музейних пам'яток у реставраційній майстерні Всеукраїнського музейного містечка (1924-1934) / Могилянські читання 2002 року: Збірник наукових праць: Музейна справа в Україні на зламі тисячоліть / Ред. рада: В.М.

Колпакова (відп. ред.) та ін. – К.:ВПОЛ, 2002. – С. 434-444.

90. Український технічний музей: Історія, досвід перспективи. Матеріали 3-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: 2004.

93. Ханенко Богдан. Спогади колекціонера. – К.: Дзеркало світу. – 2009. – 160 с.

94. Хведась А. З історії охорони музейного будівництва на Волині в 1919-1920 гг. // Велика Волинь: минуле і сучасне. – Хмельницький, 1994. – С.398-401.

95. Шевченко В.В., Ломачинська І.М. Музеєзнавство. Навчальний посібник для дистанційного навчання. – К.: ІУніверситет Україна. 2007. - 288с.

96. Шмит Ф.И. Исторические, этнографические, художественные музеи.

Очерк истории и теории музейного дела. – К.: —Союз. Харьков. 1919.

97. Щербаківський В. Роль музейництва // Щербаківський В. Українське мистецтво. К., 1995. – С. 145-148.

98. Юренёва Т.Ю. Музеєведение. – М., 2003.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ НА ВСТУПНОМУ ІСПИТІ

Оцінювання відповіді вступника до аспірантури відбувається на підставі виявленого рівня його підготовленості до науково-дослідної й дослідно-експериментальної діяльності в галузі теорії навчання, ступеня й глибини бачення ним нагальних педагогічних проблем і шляхів їх вирішення.

Критерії оцінювання:

- знання першоджерел і вміння використовувати їх зміст й основні ідеї при аналізі педагогічних проблем;
- оволодіння змістом педагогічних принципів та категорій, вміння оперувати ними при викладенні теоретичного матеріалу;
- уміння демонструвати та аргументувати свої погляди;
- здатність до проведення самостійних наукових досліджень в обраній галузі (спеціалізації).

Оцінювання відповідей на вступних іспитах відбувається за 5-бальною шкалою. Вступника допускають до участі в конкурсному відборі, якщо кількість балів з вступного випробування складає не менше 3 за 5-бальною шкалою.

Результати вступних іспитів оголошують вступникам у день складання.

5 балів – якщо під час відповіді на питання продемонстровано вільне оперування педагогічними знаннями з усіх галузей педагогічної науки, здатність підтримати проблемну дискусію, професійну ерудиція в передбачуваній сфері наукового дослідження, поінформованість щодо найбільш важливих педагогічних ідей, які висловлювалися в минулому та є предметом наукових дискусій сьогодні, володіння поняттєво-категоріальним апаратом сучасної педагогіки; виявлено науково-аналітичні здібності, здатність виокремлювати педагогічні факти, явища, події й описувати їх мовою педагогічної науки, використовувати теоретичні знання як основу й метод пізнання, знаходити й бачити проблеми для здійснення актуальної науково-педагогічної діяльності, комбінувати знання для більш глибокого розуміння проблем і збагачення професійних знань.

4 бали – якщо загалом розкрито зміст питань, показано загальну наукову ерудицію, науково-аналітичні здібності, проте не виявлено та необґрунтовано сучасні проблеми в розвитку педагогічної науки не наведено власне бачення шляхів їх вирішення.

3 бали – ставиться вступникові до аспірантури, який розкрив основний зміст питань,

однак припустився окремих неточностей у трактуванні провідних науково-педагогічних категорій, концепцій та стратегій розвитку освіти.

2-1 бали – фіксується у випадку відсутності знань науково-теоретичних джерел та основних проблем обраної наукової спеціальності, за умов неадекватної відповіді на питання

Відповідальний секретар

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'Oleh Diky', written in a cursive style.

Олег ДИКИЙ